

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRKÇE EĞİTİMİ BİLİM DALI

HÜSEYİN RAHMİ GÜRPINAR'IN KUYRUKLUYILDIZ
ALTINDA BİR İZDİVAÇ ADLI ROMANININ ANLAM
BİLGİSİ VE ÜSLUP BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Kemal ERDEM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Kâzım KARABÖRK

Konya–2010

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRKÇE EĞİTİMİ BİLİM DALI

HÜSEYİN RAHMİ GÜRPINAR'IN KUYRUKLUYILDIZ
ALTINDA BİR İZDİVAÇ ADLI ROMANININ ANLAM
BİLGİSİ VE ÜSLUP BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Kemal ERDEM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Kâzım KARABÖRK

Konya-2010

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
BİLİMSEL ETİK SAYFASI	iii
TEZ KABUL FORMU	iv
ÖN SÖZ	v
ÖZET	vii
SUMMARY	ix
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
1. HÜSEYİN RAHMİ GÜRPINAR	2
1.1. Hayatı	2
1.2. Edebi Kişiliği	4
1.3. Eserleri	5
BİRİNCİ BÖLÜM.....	8
1. DİL VE ANLAM BİLGİSİ	8
1.1. Dil	8
1.2. Dil Çalışmaları ve Anlam Bilgisi	9
1.3. Kelime Anlam Bilgisi	11
1.3.1. Kelime	11
1.3.2. Kavram	12
1.3.3. Gösterge	13
1.3.4. Anlam	15
1.3.5. Kavramlaştırma (Anamlama)	17
1.4. Kelimelerin Anlam Özellikleri	18
2. DİL VE ÜSLUP	19
2.1. Üslup Nedir?	19
2.2. Üslubu Belirleyen Unsurlar	20
İKİNCİ BÖLÜM – KUYRUKLUYILDIZ ALTINDA BİR İZDİVAÇ ROMANININ KELİMELERİN ANLAM ÖZELLİKLERİ VE ÜSLUP BAKIMINDAN İNCELENMESİ	21
1. Temel Anlam	21
2. Yan Anlam	23
3. Benzetme	25
4. Aktarmalar	30
4.1. Deyim Aktarması	30
4.1.1. İnsandan Tabiata Aktarma	31
4.1.2. Tabiattan İnsana Aktarma	33
4.1.3. Tabiattaki Nesnelere Arasında Aktarma	35
4.1.4. Somutlaştırma	36
4.1.5. Duyular Arasında Aktarma	38
4.2. Ad Aktarması	39

5. Çok Anlamlılık	41
6. Eş Adlılık (Eş Seslilik)	44
7. Eş Anlamlılık	48
8. Zıt Anlamlılık	50
9. Bağlam	54
10. İkişlemeler (Tekrarlar)	56
11. Deyimler	66
12. Terimler	69
13. Yansımalar (Ses Taklidi Kelimeler)	72
14. Anlam Değişmeleri	74
14.1. Anlam Daralması	74
14.2. Anlam Genişlemesi	75
14.3. Anlam Kötüleşmesi	76
14.4. Anlam İyileşmesi	77
14.5. Güzel Adlandırma	78
15. Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç Romanında Dil ve Üslup	79
SONUÇ	92
KAYNAKÇA	97
ÖZGEÇMİŞ	101

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Kemal ERDEM

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Kemal ERDEM'.

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	KEMAL ERDEM		
	Numarası	075213011012		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TÜRKÇE EĞİTİMİ / TÜRKÇE EĞİTİMİ		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	☒	Doktora ☐
	Tez Danışmanı	YRD. DOÇ. DR. KÂZİM KARABÖRK		
Tezin Adı	HÜSEYİN RAHMİ GÜRPINAR'IN KUYRUKLUYILDIZ ALTINDA BİR İZDİVAÇ ADLI ROMANININ ANLAM BİLGİSİ VE ÜSLUP BAKIMINDAN İNCELENMESİ			

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan HÜSEYİN RAHMİ GÜRPINAR'IN KUYRUKLUYILDIZ ALTINDA BİR İZDİVAÇ ADLI ROMANININ ANLAM BİLGİSİ VE ÜSLUP BAKIMINDAN İNCELENMESİ başlıklı bu çalışma 14/07/2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Danışman ve Üyeler	İmza
Doç. Dr. Funda TOPRAK		
Yrd. Doç. Dr. Kâzım KARABÖRK (danışman)		
Yrd. Doç. Dr. Mustafa YILDIZ		

ÖN SÖZ

Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıttır. Dil insanlar arasında anlaşmayı sağlarken çeşitli sembollerden yararlanır. Bu sembollerin temelini sesler teşkil eder. Dilde sesler bir araya gelerek kelimeleri oluşturur.

Kelimeler canlı birer varlık gibidir; dilin kurallarının kendileri için belirlediği sınırları; dönemlerin, yerin, söyleyenin, kaynaştığı kelimelerin, yer aldığı cümlenin, söylenişin etkisine; hatta söylenişteki vurgu ve tonlamaya göre yeni, değişik anlam değerleri kazanır. Bu nedenle çalışmamızın temelini anlam bilgisi unsurları oluşturmaktadır.

Çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızın birinci bölümünde anlam bilgisi alanında yazılmış kaynakların taraması yapılmış, anlam bilgisiyle ilgili kavramlar hakkında bilgilere yer verilmiştir. Çalışmamızın ikinci bölümünde ise Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç adlı romanı anlam bilgisi unsurları açısından incelenmiş, romanın içerisindeki anlam bilgisi unsurları tespit edilmeye çalışılmıştır. Anlam bilgisi unsurları ele alınırken kelimedeki anlam üzerinde durulmuştur.

Çalışmamıza konu olan Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç adlı romanı okunarak kelime anlam bilgisi açısından malzeme niteliği taşıyan kelimeler taranmıştır. Bu tarama sonucunda elde edilen kelimeler, bulunduğu cümlelerle birlikte başlıklara göre tasnif edilmiştir. Cümle içerisinde anlam bilgisi unsuru olan kelimeler italik olarak yazılmış, gerekli görülen yerlerde parantez içerisinde açıklamalara yer verilmiştir. Ayrıca örnek cümlelerin sonunda cümlenin romanda geçtiği sayfa belirtilmiştir.

Anlam bilgisi unsurları, eserlerde yazarın üslubu üzerinde de önemli bir etkiye sahiptir. Üslup bir yazarın eserindeki şahsiyeti gibidir. Yazar böylece kendine ait dil kullanımını, üslubuyla göstererek kendini diğer yazarlardan ayırır. Bir yazarın üslubu kullandığı kelimelerden çok, kelimeleri nasıl kullandığına bağlıdır.

Bu nedenle Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç adlı romanı dil ve üslup bakımında incelenmiş ve anlam bilgisi unsurlarının yazarın dil ve üslubuna etkisi üzerinde durulmuştur.

Bu çalışmayla anlam bilgisi unsurlarının doğru şekilde kavranması, öğrenci-kitap etkileşiminin sağlanması ve okuma zevkinin kazandırılması amaçlanmıştır.

Böyle bir çalışmanın ortaya çıkmasına vesile olan danışmanım Yrd. Doç. Dr. Kâzım Karabörk hocama, yoğun çalışma dönemlerimde anlayışını ve yardımlarını benden eksik etmeyen eşim Sezgi Erdem'e teşekkür ederim.

Konya, 2010

Kemal ERDEM

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	KEMAL ERDEM
	Numarası	075213011012
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TÜRKÇE EĞİTİMİ / TÜRKÇE EĞİTİMİ
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. KAZIM KARABÖRK
	Tezin Adı	HÜSEYİN RAHMİ GÜRPINAR'IN KUYRUKLUYILDIZ ALTINDA BİR İZDİVAÇ ADLI ROMANININ ANLAM BİLGİSİ VE ÜSLUP BAKIMINDAN İNCELENMESİ

ÖZET

Çok eskilere dayanan dilbilim çalışmaları içerisinde çok çeşitli konulara değinilmiş; fakat doğrudan doğruya anlam konusuna yer verilen çalışmalar on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında anlambilim adında bir alanın ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Bu alan içerisinde birçok unsuru barındırır.

Bu çalışmada, anlam bilgisi unsurları metin merkezli olarak ele alınarak var olan yöntem ve örneklerden yola çıkılmış ve anlam bilgisi unsurlarının doğru şekilde kavranması ve anlam bilgisi unsurlarının üslup üzerindeki etkisinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Çalışmada öncelikle anlam bilgisi ve üslup alanında yazılmış kaynak taraması yapılmış, anlam bilgisinin unsurları ve üslup hakkında bilgilere yer verilmiştir.

Çalışma iki bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde anlam bilgisiyle ilgili kavramlar üzerinde durulmuş, İkinci bölümde Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç romanında yer alan anlam bilgisi unsurları tespit

edilmeye çalışılmıştır. Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Kuyruklyıldız Altında Bir İzdivaç romanı dil ve üslup bakımından da ele alınmıştır. Anlam bilgisi unsurları ve diğer unsurların dil ve üsluba etkisi üzerinde durulmuştur.

Sonuç kısmında genel bir değerlendirme yapılarak çalışmanın hangi sonuçları ortaya koyduğu anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hüseyin Rahmi Gürpınar, Kuyruklyıldız Altında Bir İzdivaç, Anlam Bilgisi, Üslup

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	KEMAL ERDEM		
	Numarası	075213011012		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TÜRKÇE EĞİTİMİ / TÜRKÇE EĞİTİMİ		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	☒	Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. KAZIM KARABÖRK		
Tezin İngilizce Adı	SEMANTICS AND STYLE ANALYSIS OF KUYRUKLUYILDIZ ALTINDA BİR İZDİVAÇ THE NOVEL BY HÜSEYİN RAHMİ GÜRPINAR			

SUMMARY

In the long standing linguistics studies there have been studied many different subjects; however, the studies that are directly related with semantics have started only after the beginning of 19th century with the emerge of a new field named “semantics”. This field includes many different semantics (meaning) components.

In this study, semantics components are discussed text-centeredly and present methods and examples have been considered, in this way it is aimed that semantic components and their effects on style are presented.

Firstly, the studies in the field of semantics and style are scanned and the components of semantics and information about style are given.

The study is composed of two parts; in the first part semantics components are emphasized. In the second part, the semantic components in Kuyrukluıldız Altında Bir İzdivaç, the novel by Hüseyin Rahmi Gürpınar, are studied. Kuyrukluıldız Altında Bir İzdivaç is considered with regard to the language and style. The effects on semantic components and other components, language and style are emphasized.

In the conclusion part, a general review and the outcomes of the study are stated.

Key Words: Hüseyin Rahmi Gürpınar, Kuyrukluıldız Altında Bir İzdivaç, Semantic, Style

KISALTMALAR

Ar.	Arapça
s.	Sayfa
vb.	Ve başkası, ve başkaları, ve benzeri, ve benzerleri

GİRİŞ

“Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta, kendisine mahsus kanunları olan ve ancak bu kanunlar çevresinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar sistemi, seslerden örölmüş içtimaî bir müessesedir.” (Ergin, 2000: 3). İnsanı diğer varlıklardan ayıran ve onlardan üstün kılan en önemli özelliği, dilidir. Dil vasıtasıyla kâinatı ve kendimizi tanıyabilir ve kâinatın önemli bir parçası olduğumuzu anlayabiliriz. Dilimizle bütün bunları gerçekleştirirken ana dilimizin unsurlarından yararlarız. Kâinatı bizler ana dilimizin kavramlarıyla düşünür, onunla anlamlandırırız. Çünkü her dilin kendine has bir kâinatı anlayış ve anlatış biçimi vardır. Bu biçim, dilin söz varlığının, anlam açısından incelenmesiyle ortaya konabilir.

Bütün diller; kelimeler, kelime grupları ve cümlelerden oluşur. Kempson’a göre, dilde temel unsur olarak her kelime, kelime grubu veya cümle en az bir anlamla ilişkilendirilebilir. Bağlam, durum gibi anlamı etkileyebilecek sebepler varsa bile kelimelerin anlamını incelemek daha büyük gruplara nazaran kolaydır. Kelime grupları ve cümlelerin anlamı, kendilerini oluşturan kelimelerin anlamına bağlıdır. Fakat güzel hava, hava güzel veya kediler köpekleri kovalar ve köpekler kedileri kovalar örneklerinde göröldüğü gibi aynı kelimelerden oluşan kelime grupları veya cümleler aynı şeyleri ifade etmez (Aktaran: Aslan ve Demir, 2009: 138).

Anlam bilgisi, kelime anlamı ile cümle anlamı arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkinin ne şekilde ve ne dereceye kadar cümlenin yapısına bağlı olduğunu da inceler. Kelimenin cümle içerisindeki yerinin bile değişmesi cümlenin anlamı arasında farklılıklar oluşmasına sebep olabilir. Kelime anlamı üzerinde çalışırken cümlelerde yer alan kelimelerin kullanım biçimlerine göre farklı anlamlar kazanabilir. İncelediğimiz eserde de sık sık bunlarla ilgili örneklere rastlanmaktadır.

Kelimelerin cümle içerisindeki kullanılış biçimlerinin anlama etkisi eserlerde yazarın üslubunun ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu çalışmayla birlikte yazarın romanındaki dil ve üslubu hakkında bilgilere de ulaşılmıştır.

1. HÜSEYİN RAHMİ GÜRPINAR

1.1. Hayatı

Hüseyin Rahmi, 19 Ağustos 1864'te İstanbul'da Ayazpaşa Semtinde Bağ Odaları denilen evlerden birinde dünyaya geldi. Babası, o doğduğu sıralarda Hünkâr Yâveri olan Mehmed Said Paşa'dır. Dedesi, Türkler ile Ruslar arasında cereyan eden Sivastopol Savaşı'nda bir kolunu kaybettiği için 'Çolak' lakabı ile anılan Yüzbaşı Hüseyin Efendi; onun babası da Aydınli Kitâbî Osman Efendi'dir. Annesi ise Safrancılar Kethüdası Hacı Ahmet Efendi'nin kızı olan Safranbolulu Ayşe Sıdika Hanım'dır.

Mehmet Said Paşa, edebiyata ve tarihe meraklı, Divan edebiyatı anlayışı çerçevesinde şiirler yazan aydın bir kimsedir. Oğlunun iyi bir şekilde yetişmesini çok istemiş, ancak askerlik mesleğinin birlikte getirdiği yoğun sorumluluklara bağlı olarak, sürekli yer değiştirmeler dolayısıyla bunu tam anlamıyla başaramamıştır.

Hüseyin Rahmi, henüz üç yaşındayken annesini veremden kaybetti. Sıdika Hanım öldüğü sırada çıkan bir isyanı bastırmak üzere alayı ile Girit'te bulunan babası, oğlunu yanına getirtti. İlkokula orada başlayan küçük Hüseyin, babasının başka bir hanımla evlenmesi üzerine altı yaşındayken İstanbul'a döndü ve Aksaray'da anneannesi ile teyzesinin yanında kalmaya başladı. Mehmed Said Paşa Erzurum mevki komutanı bulunduğu sırada vefat etti. Hüseyin Rahmi babasının da ölümüyle artık tamamen anneannesi ile teyzesinin himayesinde büyüdü.

Önce Aksaray'da Ağayokuşu'ndaki Yakupağa Mektebi'nde okuyan Hüseyin Rahmi, on yaşlarındayken Mahmudiye Rüşdiyesi'ne devam etti. Orayı bitirdikten sonra İdadi'ye gitti. Tarih öğretmeni Abdurrahman Şeref Bey kendisini çok sevdi ve Mekteb-i Mülkiye'ye aldı. İki yıl bu okulda okudu. O arada Tahir Efendi adında bir öğretmenden özel olarak Fransızca dersleri aldı. İkinci sınıfta okuduğu sırada

hastalanarak bir yıl sürekli tedavi gördü; çok zayıfladığı için artık okula gidemedi. Okula gidemediği için evde derslere kendi kendine çalıştı. Bütün çalışmasını Fransızcaya verdi.

Daha sonra Hüseyin Rahmi, Adliye Nezareti (Adalet Bakanlığı) Ceza Kalemî'nde memurluk etti. Bunu takiben Ticaret Mahkemesi'nde Azâ Mülâzımı oldu. Fakat birkaç ay geçince buradan sıkıldığı için istifa etti. Böylece memurluk hayatı da noktalandı. Artık kendini edebiyata vererek ilk romanı 'Âyine' yahut diğer adıyla 'Şık'ı yazmaya başladı.

Hüseyin Rahmi'nin edebiyat dünyasında adının duyulmasını sağlayan ilk romanı Âyine yahut Şık, önce Ahmet Midhat Efendi'nin sahibi ve başyazarı bulunduğu Tercüman-ı Hakikat gazetesinde tefrika edilmeye başlamış, daha sonra da 1305/1889 tarihinde Kırkanbar Matbaası'nda kitap halinde basılmıştır.

Bu sıralarda – sonradan İkdâm gazetesini çıkaracak olan – Ahmed Cevdet Bey, Tercüman-ı Hakikat gazetesinden ayrıldı. Bunun üzerine gazetenin sahibi ve başyazarı olan Ahmed Midhat Efendi, hayli takdir ettiği Hüseyin Rahmi'yi 750 kuruş aylıkla muharrir kadrosunda yanına aldı.

Böylece ilk defa bir gazetenin yazı ailesine katılarak özellikle edebî ve sosyal konularda makaleler kaleme almaya, Fransızcadan çevirilere başladı. Onun bu gazetede yazı hayatı epeyce sürdü. Tercüman-ı Hakikat'ten sonra İkdâm, Sabah gibi gazetelerde mütercim ve muharrir olarak çalıştı. II. Meşrutiyet döneminde 24 Temmuz – 1 Aralık 1908 tarihleri arasında ve haftada iki kere olmak üzere 'Boşboğaz ile Güllâbi' isimli bir mizah gazetesi çıkarmaya başladı. Ancak mahkemeye verilmeleri üzerine 37. sayı çıkmadan kapanmak zorunda kaldı. Bundan başka İbrahim Hilmi Bey ile birlikte 'Millet' gazetesini çıkardı; lâkin o da siyasî sebeplerle kapatıldı.

Hüseyin Rahmi, artık kendini tamamen edebî çalışmalara verdi ve çeşitli türde, zengin muhtevalı hikâyeler, romanlar, makaleler yazmaya yöneldi. Bunları

önce İkdam, Söz, Zaman, Vakit, Son Posta, Milliyet ve Cumhuriyet gazetelerinde tefrika etti, sonra da İbrahim Hilmi Bey'in büyük gayret ve himmetiyle kitap halinde yayımladı.

Öte yandan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin beşinci ve altıncı dönemlerinde Kütahya Milletvekili olarak bulundu. Kitaplarından kazandığı para ile yaptırdığı ve ömrünün son 31 yılını geçirdiği Heybeliada'daki evinde 8 Mart 1944 tarihinde hayata gözlerini yumdu. Oradaki Abbas Paşa mezarlığında toprağa verildi (Göçgün, 1990: 1-10).

1.2. Edebi Kişiliği

Hüseyin Rahmi kendi dönemindeki yazarlar arasında eşine rastlanmayan ve kendinden sonra gelenler tarafından da yeri doldurulamayan bir romancıdır. “Hüseyin Rahmi İstanbul'un kenar mahallelerinde, ıssız köşelerinde dolaşiyor, tiplerini buralardan seçiyordu. Muhakkak ki Hüseyin Rahmi'nin o sıralarda lisan ve tekniği Avrupaî roman ve hikâye yazan zamanın genç neslinin lisan ve tekniği kadar işlek değildi. Ancak onun romanlarında şahıslar daha canlı olarak yer alıyordu.” (Tanrıncı, 1998: 19).

“Hüseyin Rahmi'nin hikâye ve romanlarında; çeşitli cepheleri, acı ve tatlı yanları, gelenekleri görenekleri, her seviyeden insanları, yanlış birtakım inanışları, hatta kenar mahalle dedikoduları ile ‘içinde yaşanan hayat’ esastır. Elli yıllık İstanbul hayatını, en ince sahnelerine kadar bütün canlılığı ile onun eserlerinde bulmak ve bu yönüyle kendisini bir ‘folklor tarihçisi’ gözüyle de görmek mümkündür.

Daha ilk hikâye ve romanlarından itibaren; toplumun birçok dertlerini, sıkıntıları ile iyi ve kötü taraflarını eserlerine konu edinerek, bunu kendisine has mizahî, şakacı üslubu ile süsleyen ve gerilimi arttıran vak'alarla birlikte bilgi yüklü ifadelerle zenginleştiren yazarımız; böylece aynı zamanda ‘halk için edebiyat’ın seçkin örneklerini de vermiş oluyordu.” (Göçgün, 1990: 23).

“Ender olaylara önem vermeyişi ve tiplerini hep cemiyetin tesiri altında ele almak isteyişi, onu bir yanda realizme, bir yandan da natüralizme doğru götürmüştür. Bu yüzden Abdülhak Hamit ona Türklerin Emile Zola’sı demiştir. Alıngan mizacı muhيتينin tepkileriyle karşılaşmış, kendi dönemindekilerle çetin mücadeleler yapmış ve eserleri yüzünden sanık sıfatıyla adalet huzuruna çıkmıştır. İstanbul, eski Türk örf ve âdetlerini koca bir şehir çerçevesi içinde tespit eden romancılarımızın en büyüğü Hüseyin Rahmi Gürpınar’dır.” (Tanrıninkulu, 1998: 20).

1.3. Eserleri

Hüseyin Rahmi Gürpınar, edebiyat tarihimizde romancı ve hikâyeci olarak yer alır. Bunların yanı sıra makaleleri, tiyatro eserleri, şiirleri, tartışmaları ve çevirileri de vardır.

Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın eserleri ve yayın tarihleri şöyle tasnif edilebilir:

Romanları:

1. Şık, 1888, 1920, 1964, 1966, 1972.
2. İffet, 1896, 1927, 1966, 1969, 1973.
3. Mutallaka (Evlat Hatırı) (Boşanmış Kadın), 1898, 1927, 1961, 1971.
4. Mürebbiye, 1898, 1927, 1954, 1960, 1966, 1970, 1973.
5. Bir Muadele-i Sevda (Aşk Batağı), 1899, 1946, 1972.
6. Metres, 1900, 1928, 1945, 1965, 1971.
7. Tesadüf, 1900, 1945, 1967, 1973.
8. Nimetşinas, 1901, 1902, 1927, 1965, 1969.
9. Şıpsavdi, 1911, 1946, 1965, 1971.
10. Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç (Evlenme), 1912, 1958, 1965, 1969, 1972.
11. Sevda Peşinde, 1912, 1948, 1972.
12. Gulyâbani, 1912, 1938, 1944, 1961, 1965, 1966, 1971.
13. Cadı, 1912, 1967, 1971.
14. Hakka Sığındık, 1919, 1940, 1968, 1973.
15. Toraman, 1919, 1948, 1969, 1973.
16. Hayattan Sayfalar, 1919, 1940, 1972.

17. Son Arzu, 1922, 1948, 1968.
18. Tebessüm-ü Elem (Acı Gülüş), 1923, 1967, 1973.
19. Cehennemlik, 1924, 1966, 1973.
20. Efsuncu Baba, 1924, 1954, 1966, 1972.
21. Ben Deli miyim? 1925, 1947, 1964, 1972.
22. Tutuşmuş Gönüller, 1920, 1968.
23. Billur Kalp, 1926, 1967.
24. Evlere Şenlik, Kaynanam Nasıl Kudurdu? 1927, 1955, 1963, 1971.
25. Muhabbet Tılsımı, 1928, 1969.
26. Kokotlar Mektebi, 1929, 1968.
27. Mezarından Kalkan Şehit, 1924, 1966, 1970.
28. Şeytan İşi, 1933, 1944, 1970.
29. Utanmaz Adam, 1934, 1947.
30. Eşkıya İnde, 1935, 1963, 1968, 1973.
31. Dünyanın Mihveri Kadın mı? Para mı? 1949.
32. Kaderin Cilvesi, 1964.
33. Namuslu Kokotlar, 1973.
34. Deli Filozof, 1964, 1969.
35. Dirilen İskelet, 1946, 1970.
36. Gönül Bir Yel Değirmenidir, Sevda Öğütür, 1943, 1972.
37. Kesikbaş, 1942, 1964, 1972.
38. Can Pazarı, 1968.
39. İnsanlar Maymun muydu? 1968.
40. Ölümler Yaşıyor mu? 1973.
41. Ölüm Bir Kurtuluş mudur? 1934, 1971.

Hikaye Kitapları:

42. Kadınlar Vaizi, 1920, 1960, 1966, 1969.
43. Namusla Açlık Meselesi, 1833, 1972.
44. Meyhanede Hanımlar (Kadınlar), 1925, 1972.
45. Katil Puse, 1938, 1971 (Öldüren Öpücük).
46. İki Hödüğün Seyahati, 1943, 1966, 1969, 1973.

47. Tünelden İlk Çıkış, 1934, 1972.
48. Gönül Ticareti, 1939, 1971.
49. Melek Sanmıştım Şeytanı, 1943, 1972.
50. Eti Senin Kemiği Benim, 1963, 1973.

Tiyatro Eserleri:

51. Hazan Bülbülü, 1915.
52. Kadın Erkekleşince, 1933.
53. Tokuşan Kafalar, 1973.
54. İki Damla Yaş, 1973.

Tartışma:

55. Cadı Çarpıyor, 1913.
56. Şekâveti Edebiye, 1913.

Çeşitli Eserleri:

57. Müntahabat-ı Hüseyin Rahmi Cilt 1
58. Müntahabat-ı Hüseyin Rahmi Cilt 2
59. Müntahabat-ı Hüseyin Rahmi Cilt 3
60. Sanat ve Edebiyat, 1972 (Abdullah Tanrıkulu'nun derlediği Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın makale ve anıları).

Çevirileri:

61. 113 Numaralı Cüzdan, 1889 (Emile Gaboriau'den).
62. Bir Kadının İntikamı, 1891 (Emile Gaboriau'den).
63. Batinyollu İhtiyar, 1891 (Emile Gaboriau'den).
64. Paris'te Bir Teehhül, 1892 (Arnold ve Jules Claretie'den).
65. Frederik ile Bernerette, 1896 (Alfred de Musset'den).
66. Biçare Bakkal, 1903 (Paul de Kock'tan).
67. Andre Korneli – Hissi Roman – 1894 (Pol Borje'den) (Bu eser kitap halinde basılmamış yalnız İkdam gazetesinde tefrika edilmiştir.).

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DİL VE ANLAM BİLGİSİ

1.1. Dil

Dilbilimle ilk uğraşanlardan Amerikalı Edward Sapir dili şöyle tanımlıyor: “Dil, isteyerek üretilen semboller sistemi vasıtasıyla duygu, düşünce ve istekleri bildirmekte kullanılan tamamen beşerî ve bilinçli bir yöntemdir. Yeni bir dil bilimci olan Hall’e göre dil, insanların alışkanlıkla kullanılan indî sembolleri vasıtasıyla iletişim kurdukları ve etkileştikleri bir müessesedir. Hall, bu tanımında ‘müessese’ kelimesini dilin, toplum kültürünün bir parçası olduğunu vurgulamak için kullanıyor. N. Chomsky’e göre dil, sınırlı sayıda unsurlarla yapılmış, her biri uzunlukça sınırlı unsurlar, bir dilde kullanılan sesler ve kurallardır. Bu tanımların irdelenmesinden de anlaşılacağı gibi dilin gerçek mahiyeti kesinlikle ortaya konamamaktadır. Fakat çok kabaca dilin yapısını vurgulayanlarla anlamını vurgulayanlar diye iki yaklaşımdan bahsedebiliriz. Yapıyı vurgulayanlar dilde morfem, kelime, cümle gibi formlar olduğunu ve bunların dokusunun insan sesi olduğunu vurgulamışlardır. Anlamı vurgulayanlar ise dilin her şeyden önce bir anlam ifade etmeye, bir işlevi yerine getirmeye yaradığından hareketle onu bir nevi işlevler ve kavramlar manzumesi olarak görürler.” (Aktaran: Ünalın, 2004: 2).

Türk dil bilimcilerin tanımlarına baktığımızda ise bazı dil tanımları şu şekildedir:

“Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta, kendisine mahsus kanunları olan ve ancak bu kanunlar çevresinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş içtimai bir müessesedir.” (Ergin, 2000: 3).

“Dil, uzun bir zaman içerisinde ve çeşitli tarih, coğrafya ve kültür şartları altında meydana gelmiş; içtimai yönü ağır basan tabii bir varlıktır.” (Timurtaş, 1980: 35).

“Dil, insanı insan yapan niteliklerin başında gelir. Onun duygularını, düşüncelerini, isteklerini bütün incelikleriyle açığa vurmasına, yaşamını sürdürebilmesine olanak sağlar.” (Aksan, 2003a: 11).

Kutadgu Bilig’de Yusuf Has Hacip;

“Ukuşka biligke bu almacı til

Yaruttaçı emi yorık tinli bil”

anlayış ve bilgiye tercüman olan dildir; insanı aydınlatan dilin kıymetini bil diyerek dilin bilgi ve kendini tanımada öneme sahip olduğunu belirtir. Edebiyatçılarımızdan Ahmet Hamdi Tanpınar “Dil, insanlığın kendisidir ve zihin hayatımız onunla vardır.” ifadesiyle, yine Necip Fazıl Kısakürek “Dil, kâinatın kalbimize nakşettiği plandır.” sözüyle dilin insanın ayrılmaz bir parçası olduğunu dile getirmektedir.

Dilin insanı insan yapan bir unsur olması dışında her dil kendi milletinin deneyimlerini, birikimlerini, duygularını yeni nesillere aktaran bir araç niteliğindedir. Milletler kendi dillerine sahip çıkarak dillerini işledikleri oranda yeryüzünde kültürel varlıklarını sürdürebilirler.

1.2. Dil Çalışmaları ve Anlam Bilgisi

Dil, yapısı içerisinde bir milletin düşüncelerini, duygularını, hayallerini taşır. Bu nedenle dil çalışmaları insanların daima ilgisini çekmiştir. Dil çalışmalarının geçmişi çok eskilere dayanmaktadır.

“Bugünkü bilgilerimize göre en eski dil çalışmaları Eski Hint’te ve daha sonra Eski Yunan’da gerçekleşmişti. Dinin bir itici güç olarak dil üzerindeki inceleme ve araştırmalarda etken rol oynaması, birçok ülkede olduğu gibi Eski Hint’te de kendisini göstermiş, kutsal bilgi derlemeleri Veda’ların doğru okunması, değerlendirilmesi ve zamanın aşındırmasından uzak kalabilmesi doğrultusundaki çabalar giderek dilin sırlarının çözülmesine yönelmiştir. Eski Hint’te İ.Ö. X. yüzyıldan önceye uzanan Veda’lar üzerinde çalışan birçok dilcinin yetiştiğini, hatta İ.Ö. V. yüzyıldan önce Hindistan’ın kuzeyinde ve doğusunda iki dil bilgisi

yönteminin varlığını biliyoruz. Brahman okullarında okutulan en eski bilginin dil bilgisi olduğu da belirtilmektedir.” (Aksan, 2009: 16).

“Çok eskilere uzanan dilbilim çalışmaları içinde çok çeşitli konulara el atılmış olmakla birlikte, doğrudan doğruya anlam konusuna eğilen çalışmalar ve **anlambilim** adında bir alanın belirmesi, oldukça yenidir; XIX. yüzyılın ilk yarısına rastlar.” (Aksan, 2003b: 139). Bu alanın belirmesinden sonra yapılan çalışmalar dilin tarihsel derinliğine yönelmiş, tüm dil unsurları gibi anlam sorunları da zaman içerisinde birbirini izleyen biçimde ele alınmıştır. Böylece, kuruluş aşamasındaki anlam bilgisinin başlıca uğraşı, anlam değişimlerini saptayıp açıklamak olmuştur. Anlam bilgisi giderek anlamlı birimlerin özelliklerini inceleyen dal olmak dışında, bu birimlerin cümle içinde kurdukları anlam ilişkilerini de inceleme niteliği kazanmıştır (Guiraud, 1999: 7).

Anlam bilgisi; anlamı, göstergenin gösterilen kesimini ya da içeriği inceleyen dil bilgisinin bölümüdür. Dil, bir ucunda ses bilgisi, bir ucunda anlam bilgisinin bulunduğu geniş bir alandır. Bir tarafta sesler ya da işaretler diğer tarafta ise bu ses ve işaretlere yüklenmiş olan anlam vardır.

“Bugün anlam bilgisi üzerine çalışmalar birçok araştırmacı tarafından dilbilim açısından ele alınmakta, **dilbilimsel anlambilim** olarak yürütülmektedir. Kimi bilim çevreleri ise onu mantık çalışmalarıyla örtüştürerek **mantıksal anlambilim** üzerinde durmakta, dilin mantıksal kuruluşu üzerinde kitap yayımlayan Carnap ve aynı çerçevede bir dil bilgisi modeli ortaya koyan Montague gibi düşünürlerin doğrultusunda etkinlik göstermeyi sürdürmektedirler. Kuruluşu 1930'lara kadar uzanan ve dil-insan ilişkilerini, insanın dil karşısındaki durumunu ele alan **genel anlambilim** alanında çalışanlar da vardır.” (Aksan, 2009: 19).

Dilbilimle uğraşanlar anlam bilgisini genel olarak üç şekilde ele almışlardır.

1. Anlam bilgisi, anlamın incelenmesidir.
2. Anlam bilgisi, kelimelerin anlamının incelenmesidir.

3. Anlam bilgisi, kelimelerin, kelime gruplarının ve cümlelerin anlamının incelenmesidir (Aydın, 2007: 84).

Bu üç şekle de baktığımızda hepsinin ortak noktasının anlamda birleştiği görülmektedir.

1.3. Kelime Anlam Bilgisi

Kelime üzerinde yapılan anlam bilgisi çalışmaları incelendiğinde bugün geleneksel dil çalışmalarından çok farklı bir şekilde ele alındığını, kelimelerin kelime grupları ve cümle içerisindeki anlamı ve bütünlüğü içinde bütünün birer parçası olarak incelenmekte olduğu görülmektedir.

Aksan'a göre, kelime anlam bilgisi dilbilimde çeşitli adlarla anılan, genel dilde kelime olarak adlandırılan öğeleri, bunların türemiş ve başka öğelerle bir araya gelmiş şekillerini anlam açısından inceleyen bir anlambilim dalıdır. Bu dal belli bir bağlamı hesaba katmadan kelimeleri ele alarak bir nesnenin, bir duygu, düşüncenin belli ses birleşimleriyle dile dönüştürülmesinde tutulan yol, bu birleşimlerin içerdikleri temel anlam ögesi, tasarımlar, duygu değerleri, yan anlamlar, sahne oldukları çeşitli aktarmalar, eş anlamlılık, eş seslilik, zıt anlamlılık gibi konuları aydınlatmaya yönelir (Aksan, 2009: 27).

Kısacası kelime anlam bilgisi, kelimelerin üzerlerine almış oldukları anlamların incelenmesidir.

1.3.1. Kelime

Kelime, Türkçe Sözlük'te "anamlı ses veya ses birliği, söz, sözcük" olarak tanımlanmaktadır (Türkçe Sözlük, 2009: 1130). Muharrem Ergin'e göre kelime, anlamı veya gramer vazifesi bulunan ve tek başına kullanılan ses veya sesler topluluğudur (Ergin, 2000: 95).

Dilde anlamlı birlikler kelimeler, kelimelerin meydana getirdiği kelime grupları ve cümlelerdir. Canlı, cansız bütün varlıklar, kavramlar, hareketler, fikirler,

dilde bu anlamlı birliklerle karşılanırlar. Kelime grupları ve cümleler kelimelerden meydana geldiğine göre, kelimeler anlamlı en küçük dil birlikleridir. Fakat bu tarif bütün kelimeleri içine almaz. Çünkü kelimelerin büyük bir kısmı anlamlı olmakla beraber bazılarının tek başlarına anlamları yoktur; bunlar ancak diğer kelimelerle birlikte kullanılırken anlamlı bir vazife görür, bir dereceye kadar bir anlam kazanırlar. Yani bazı kelimelerin sadece gramer vazifeleri vardır: ile, için gibi (Ergin, 2000: 95).

O nedenle kelimeleri sadece anlamlı dil birlikleri olarak tanımlamak doğru değildir. Kelimeler aynı zamanda tek başlarına anlamları bulunmayan ancak gramer vazifesi olan en küçük dil birlikleri de olabilir.

1.3.2. Kavram

Kavram hakkındaki açıklamalar birbirine yakındır. Aksan göre “kavramlar insanın çevresindeki nesnelere, olay ve durumlara ait, kişisel gözlem ve deneyimlere dayanan tasarımların zihinde yer eden ve bir soyutlamayla dile dönüşen yönüdür, göstergelerin gösterilen yanıdır.” (Aksan 2009: 41). Korkmaz’a göre ise kavram, dünyadaki nesnelere, durumların, hareketlerin ve tasavvurların dildeki ifadesidir ve kavramın değeri, niteliği aynı dili konuşan kimselerce aşağı yukarı aynıdır (Korkmaz, 1992: 98).

Bu tanımlamalardan yola çıkarak kavrama kelimelerin aynı dili konuşan insanların zihninde canlandırdığı şekilleridir diyebiliriz. “Her insanın dış dünyaya ait birtakım tasarımları ve deneyimleri vardır: Portakalı, buzu, ateşi insanoğlu anadilini öğrenirken, onunla birlikte öğrenir; portakalın yuvarlak, buzun soğuk olduğunu, ateşin yaktığını deneyimleriyle öğrenerek bilir. Bunlardan söz etmek gerektiğinde, anadilindeki karşılıklarını kullanacaktır; bu tasarımlarla bu nesnelere dildeki karşılığı kelimeler, o insanın zihninde birleşir. Ayrıca insanoğlu, konuştuğu dilde karşılığı bulsun bulunmasın, varlıkları, nesnelere görmekte, onların niteliklerini, birbirinden olan ayrımlarını öğrenmektedir.” (Aksan, 2003b: 150). Kısacası biz dış dünyayı, oradaki varlıklara, davranışlara, hareketlere verdiğimiz kelimelerle (göstergelerle), anadilimizin anlayış ve anlatışını kullanarak dile getirebiliriz.

“Kavramlar, insanoğlunun yetiştiği çevreye, birikimlerine ve ruhsal yapısına göre bireyden bireye ayrımlar göstermekle birlikte aynı dil birliği içindeki insanlarda, aşağı yukarı belli bir niteliğe sahiptir. Örneğin yalnızca köy ekmeğini bilen bir kimsenin zihninde ekmek kavramı şehirlinin zihnindekinden farklı olabilir; köyünden hiç çıkmamış bir kişinin zihnindeki ev kavramıyla bir şehirlideki arasında fark bulunabilir. Ancak genel tasarımlar yine de aynı niteliği taşır.” (Aksan, 2009: 41).

Zihnimiz bize yalnızca tek tek kelimelere bağlı olarak kavramları tanıma olanağını değil, aynı zamanda onların ilişkili oldukları başka kavramlarla bağlantı ve ayrımlarını tanıma olanağını da verir; ayrıca kavramların başka öğelerle ortaya koydukları kuruluşları tanıma ve çözme yeteneğine de sahiptir (Aksan, 2009: 42).

Kavramlar, soyut kavram ve somut kavram olmak üzere ikiye ayrılır:

Soyut kavramlar, dostluk, düşmanlık, güzellik, çirkinlik gibi duygu ve düşüncelerin zihindeki tasarım şeklidir.

Somit kavramlar, kitap, masa, ağaç, böcek gibi nesnelerin zihindeki tasarım şeklidir.

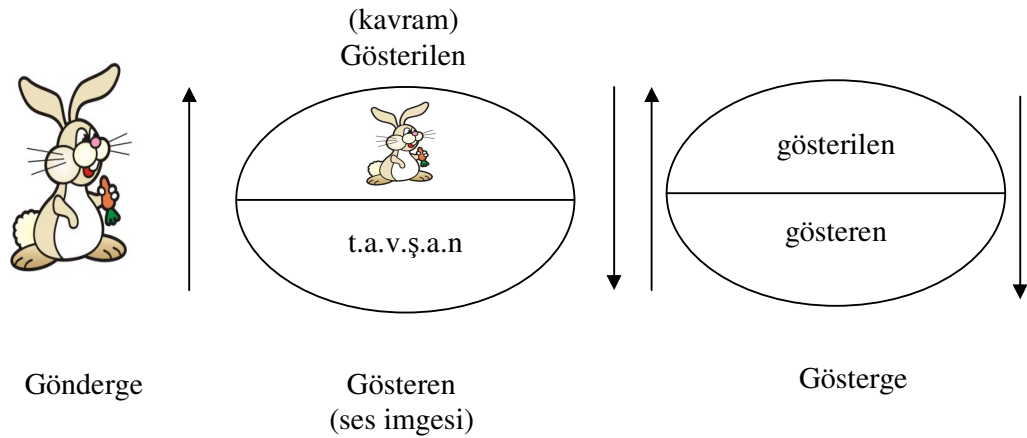
1.3.3. Gösterge

Her dil, kelime dediğimiz birimlerle konuşulur. Ünlü dilbilimci Ferdinand de Saussure'den beri bu öğeler için genellikle gösterge terimi kullanılmaktadır. Saussure'e göre dil bir kelime listesi değil, bir göstergeler sistemidir (Aksan, 2009: 33).

“Bizi çevreleyen tabiatta çeşitli nesnelere, varlıklar, olaylar, hareketler vardır. Örneğin kemirgen bir hayvan Türkçede tavşan göstergesiyle adlandırılmıştır. Bu gösterge tavşan dediğimiz hayvanla onun adını birleştiremez; bir dil birliğinde bir kavramla insan zihninde ona bağlı olarak bulunan ses imgesini birleştirir. Saussure'ün **gösteren** adını verdiği bu ses imgesi ses değil, sesin zihnimizdeki izi,

imgesidir; ancak konuşma organlarımızla sesletildiği zaman sese dönüşür. Kavram ya da **gösterilen** ise nesnenin (burada tavşanın) zihnimizdeki tasarımıdır (Tabiattaki tavşan bugünkü dilbilimde, kendisine gönderimde bulunulan nesne, **gönderge**'dir). Aşağıdaki şekilde göndergeyle gösterenin karşılıklı ilişkileri ve göstergeyi oluşturan öğelerin bağlantısı belirtiliyor.

Şekil-1: Göstergeyi oluşturan öğelerin bağlantısı

Kaynak: Aksan, 2009: 34.

Gösterenin önemli bir özelliği, onun nedensiz oluşudur. Yukarıdaki tavşan göndergesiyle onun göstereni olan t.a.v.ş.a.n ses birleşimi arasında hiçbir bağ yoktur; değişik insan toplulukları, kendi içlerindeki uyum, uzlaşmaya dayalı olarak aynı kavramı başka başka ses birleşimleriyle dile getirir.” (Aksan, 2009: 34).

Yani sesle nesne, kelimelerle anlamları arasında mevcut uygunluk önceden kabul edilmiş ve kökleşmiş bir birleşme dışında herhangi bir ilişki ifade etmemektedir. “Meselâ taşa niçin taş, yola niçin yol, ata niçin at denilmiştir, bilinmez. Taş, yol ve at kelimeleri ile karşıladıkları varlıklar arasında önceden kabul edilmiş olma dışında belli bir sebebe dayanan herhangi bir münasebet yoktur. Bu hususta yalnız tabiat taklidi kelimeler istisna teşkil ederler. Tabiattaki sesleri taklit suretiyle ortaya çıkmış kelimelerde sesle nesne, kelime ile anlam arasında önceden öyle kabul edilmiş olmak dışında mantıkî bir münasebet vardır. Çünkü böyle

kelimeler seslerin taklidine dayandıkları için nesne sesle değil, ses sesle karşılanmıştır. Tabiattaki seslerin dildeki ses toplulukları, yani kelimelerle aynen karşılanması şüphesiz mümkün değildir. Onun için tabiat taklidi kelimelerle karşılıkları arasında tam bir ses aynılığı olduğu düşünülemez. Arada sadece bir benzerlik, nesnenin sesini hatırlatan bir ses yakınlığı bulunur. Fakat bu benzerlik ve yakınlık tabiat taklidi kelimelerde sesle nesne, kelime ile anlam arasında diğer kelimelerde bulunmayan mantıkî bir münasebetin olduğunu göstermeğe kâfidir. Bu mantıkî münasebet bazı tabiat taklidi kelimelerde de zamanla unutulabilir. O zaman bu kelimeler de diğer kelimeler gibi anlamı ile mantıkî hiçbir münasebeti olmayan bir duruma düşerler. Fakat bu az görülen bir haldir ve tabiat taklidi kelimelerde kelimenin sesi umumiyetle karşıladığı nesnenin sesini andırır: şırıltı, hışırtı, fısıltı gibi.” (Ergin, 2000: 96).

Bu nedenle tabiat taklidi kelimeler ve ünlemler gibi çok belirgin kelimeler dışındaki kelimelerde nesneyle kelime – göndergeyle gösteren – arasında herhangi bir ilgi bulunmamaktadır.

1.3.4. Anlam

Kelimelerin belirttiği kavramların, çevremizdeki her türlü olayların, hareketlerin ve hayallerin zihindeki değerlendiriliş şekline anlam denir. Kelimelerin, kavramların göstergesi olduğu daha önce belirtmiştik. Bu kavramlar zihnimizde değerlendirilerek anlamlı hale dönüşür.

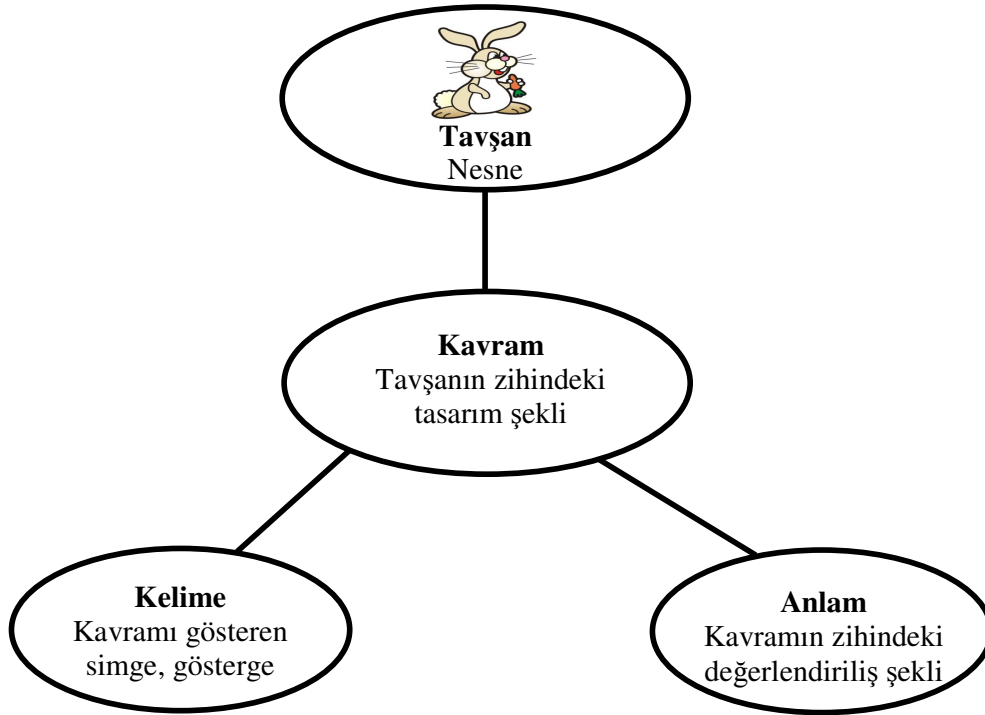
“Tek tek göstergeleri hiçbir zaman anlamdan bütünüyle soyutlayarak ele alamayız. Yalnızca tek anlamlı göstergeler (oksijen, üzengi, merdiven... gibi) değil, çok anlamlı ögeler (baş, kol, ayak; sürmek, parlamak... gibi) de söylendiğinde gönderilen anlamlarının hemen zihnimizde aydınlandığını, devreye girdiğini görüyoruz.

Bir göstergenin çeşitli kullanımları, yeni anlamları çeşitli aktarmalar, özellikle deyim aktarmaları yoluyla, o gösterge kullanıldıkça, zaman içinde ortaya çıkar. Başlangıçta bir göstergenin mutlaka bir nesneyi, bir duyguyu, bir kavramı

adlandırması söz konusudur. Örneğin göz, başlangıçta yalnızca insanın görme organını anlatmak üzere kullanılmış, zamanla, onunla bir yönden ilişkisi, yakınlığı, benzerliği bulunan başka kavramlara yaklaştırarak ‘kaynak’ (su), ‘delik’, ‘bölme’, ‘ağacın tomurcuklu yeri’ gibi somut; ‘nazar’ gibi soyut yan anlamlar kazanmıştır.” (Aksan, 2009: 46).

Bilmediğimiz yabancı bir dile ait kelimeleri okuduğumuzda ya da duyduğumuzda bunlara bir anlam veremeyiz. Çünkü bu kelimelerin hangi kavramları yansıttığını bilemeyiz. Öyleyse kelimeler yansıttıkları kavramlara göre değerlendirilir ve anlamlı hâle gelirler. Bunu bir şekilde şöyle gösterebiliriz:

Şekil-2: Kelime ve Anlam

Şekilde görüldüğü gibi tavşan bir nesnedir. Kavram bu nesnenin, yani tavşanın zihindeki şekli ve görüntüsüdür. Kelime, kavramı gösteren simge ve göstergedir. Anlam ise nesne, kavram ve kelimenin zihindeki algılanış yani anlamlı hale getirilmiş şeklidir. Sevgi, güzellik gibi soyut kavramlarda belirgin bir nesne

olmadığı için bu durumda nesnenin yerini duygu, düşünce, hayal, olaylar ve davranışlardan oluşan zihinde canlandırılan şekiller alır.

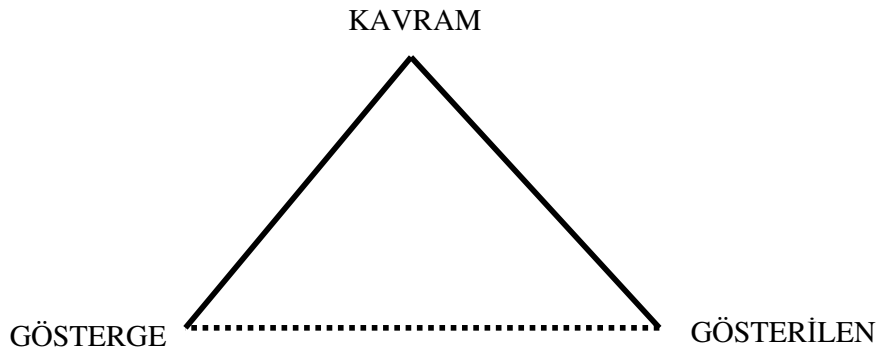
1.3.5. Kavramlaştırma (Anlamlama)

Kavramlaştırma, bir göstergede gösterenle gösterilen arasında ilişki kurulması işlemine, başka bir deyişle Aksan'a göre "dünyadaki nesne ve olayların belli bir ses birleşimiyle simgeleştirilerek kavramlaştırılmasına" (Aksan, 2009: 31) denir.

"Kendine has dili olan her toplum, tabiattaki nesnelerin, değişik durum ve olayların, hareketlerin anlatımı sırasında birtakım ses birleşimlerinden yararlanır; bu ses birleşimleriyle onları kavramlaştırır. Kimi zaman kendi kök ve ekleriyle türetmelere gider; kimi zaman ilgisi, benzerliği olan başka kavramlara dayanarak onlardan yaptığı aktarmalarla ad vermeye yönelir; böylece dildeki göstergeler oluşur. Bu göstergelerin birden çok göstergenin bir araya gelmesiyle yeni bir kavram ortaya koyması da olanaklıdır." (Aksan, 2009: 30).

Bir göstergeyi duyduğumuz, gördüğümüz şu ya da bu biçimde algıladığımız zaman, onun gösterileni, yani anlamı zihinde oluşur. Sinemada ev gördüğümüzde ev görüntüsüyle ev kavramı arasında bağ kurulur, görüntüyle kavram ilişkilendirilir; başka bir ifadeyle anlamlama süreci gerçekleşir. Burada dikkat edilmesi gereken ev nesnesiyle ev kavramının aynı şey olmadığı gerçeğidir. O zaman anlamı, göstergenin gösterilen yönü olarak anlayabiliriz (Aydın, 2007: 85).

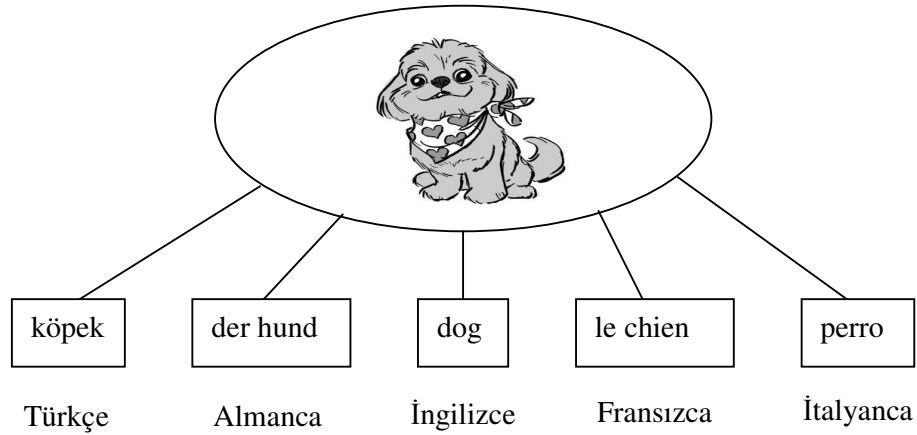
Şekil-3: Gösterge - Gösterilen İlişkisi

Kaynak: Aydın, 2007: 85.

“Bütün bu göstergeler ancak tabiattaki varlık ve olayların insan zihnindeki tasarımları, görüntüleriyle bağlıdır; tabiattaki nesnelere değildir. Her dil bu nesnelere, hareketleri adlandırırken onları kendine özgü biçimde algılar; kimi zaman belli kavramlara bağlar.” (Aksan, 2009: 31). Burada örnek olarak dünyanın her yerinde yaşayan köpeğin değişik dillerde nasıl adlandırıldığına bir bakalım:

Şekil-4: Kavram ve Gösterge

Kaynak: Hengirmen, 2002: 386.

Şekilde açıkça görüldüğü üzere kavram aynı kalmakta, çeşitli dillere göre göstergeler değişmektedir. Gösteren şekil ve gösterilen kavram, iki dönemi kapsar. Birincisi, nesne aracılığıyla kavramın canlandırılması; ikincisi, kavram aracılığıyla nesnenin canlandırılmasıdır. Oluş karşılıklıdır. Gösteren ve gösterilen karşılıklı olarak birbirini karşılamazsa anlamlama gerçekleşemez. Örneğin, Türkçe bilmeyen bir kişiye köpek göstereni verdiğimizde bu göstergeden hiçbir anlam çıkaramaz ve anlamlama gerçekleşemez.

1.4. Kelimelerin Anlam Özellikleri

Kelimeler anlamlı ögeler sayılabilir. Dolayısıyla göstergelerle anlatım bulan anlamlar ve tasavvurlar kelimenin anlam özellikleri olarak düşünülebilir.

Kelimeler, içerdikleri temel anlam ögesi, duygu değerleri, yan anlamlar, gerçekleştirdiği çeşitli aktarmalar, eş anlamlılık, eş seslilik, zıt anlamlılık gibi konuları ele alarak anlam anlayışımızı oluşturur.

Anlam anlayışımızı, kelimelerin anlam özelliklerini oluşturan bu konuları ikinci bölümde Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç* romanından örneklerle beraber ele alacağız.

2. DİL VE ÜSLUP

2.1. Üslup Nedir?

“Edebiyat terimlerinin çoğunda olduğu gibi, üslubun da efrâdını câmî, ağyârını mânî bir tanımı yoktur; birçok tanım denemeleri vardır. Ancak bunların hiçbiri üslubun tam ve kesin bir ifadesi olmamakla birlikte, her biri onun çeşitli yönlerini tanımamıza yardım edecek niteliktedir.” (Çoban, 2004: 13).

“Arapça bir kelime olan üslubun Latince karşılığı *stylus*dur. Fransızcada *style*, İngilizcede *stil* şekillerinde kullanılmaktadır. Önceleri sert yüzeyleri kazıyarak çizmeye yarayan sivri uçlu bir nesne anlamına gelen kelime, Fransızcada dolma kalem anlamındaki *stylo* şekline bürünmüştür. Dilimizde çok eskiden beri kullanılan üslubun, *style* karşılığı bir edebiyat terimi olarak kullanılması çok yenidir. Nâmık Kemâl, Süleyman Paşa ve Münif Paşa'da *beyânla* karşılanan terim, *Recâzâde* Mahmut Ekrem tarafından üslup şeklinde değiştirilip her şahsın fikir, duygu, düşünce ve hayallerini anlatmadaki hususi tarzı olarak tarif ve izah edilmiştir.” (Çoban, 2004: 13).

“Üslup, dilin mecazi gücünü, renk ve eylem zenginliğini, kısacası dilin anlatım dağarcığını kişisel yetenekle söze veya –özellikle- yazıya dökmek, dile hayatiyet kazandırmak demektir. Temelde anonim bir karakter taşıyan dil, sanatkârın mizacından, düşünce ve felsefesinden gelen destekle özelleşir, üslup boyutu kazanır. Üslubun estetik bir değer olarak kabul görmeye başladığı vakitlerde, genellikle söz konusu ölçüler göz önünde tutulmuş, üslup konusu, kişisel yeteneğe bağlanarak açıklanmaya çalışılmıştır.” (Tekin, 2009: 168).

Tüm bu açıklamalara bakarak söyleyebiliriz ki üslup bir sanatçının kendine has tutumu ve söyleyiş şeklidir. Bir sanatçının üslubu, onun dünya görüşünü, hayata bakış açısını ve yaşama şeklini dile yansıttır. Fransız yazar Buffon'un üslup için söylediği “Le style c'est l'homme-même” (Recâzâde Mahmut Ekrem'in çevirisiyle “Üslûb-u beyân aynıyle insandır.”) (Çoban, 2004: 14) sözüyle, üslubun kişiliği ve karakteri yansıtan bir unsur olduğunu belirtir. Bu nedenle üslup bir sanatçının şahsiyeti niteliği taşır ve onun tanınmasında önemli rol oynar.

2.2. Üslubu Belirleyen Unsurlar

Üslup üzerinde incelemeler yapılırken metni meydana getiren dil unsurlarının söz konusu metin içerisinde yükledikleri görevleri, kazandıkları anlamları ve okuyanda uyandıracığı etkileri hesaba katmak gerekir.

Bu konuda şüphesiz ki anlam bilgisi unsurlarının üslup üzerindeki etkisi azımsanmayacak derecededir. Sanatçının üslubunun belirlenmesinde sanatçının eserlerindeki kelimelere yüklediği anlamlar, kullandığı deyimler, yöresel ifadeleri kullanım şekilleri önemli rol oynamaktadır.

Günlük dilden ayrı özellikler taşıyan ve edebîliği oluşturan dilde mecazlar, eş anlamlılık, eş seslilik, çok anlamlılık üslubu hazırlayan unsurlardır. “Kelimelerin ses ve çağrışımları zıt anlamları da bunlara eklenir. Daha kısa bir ifadeyle, edebiyat anlam yüklü bir dildir. Büyük edebiyat, en yalın anlamıyla, olabildiğince yüksek düzeyde anlamla yüklü dildir.” (Çoban, 2004: 20).

Yine anlam bilgisi unsurlarının yanında yazarın anlatımında kullandığı dil, romanındaki şahısları konuşurma şekilleri, cümle kullanımları yazarın üslubu hakkında bilgiler veren diğer unsurlardandır.

İKİNCİ BÖLÜM

KUYRUKLUYILDIZ ALTINDA BİR İZDİVAÇ ROMANININ KELİMELERİN ANLAM ÖZELLİKLERİ VE ÜSLUP BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Bu bölümde Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç romanında yer alan kelimelerin anlam özelliklerinin kullanılma düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır. Kelimelerin anlam özelliklerinin kullanılma düzeyleri belirlenirken adı geçen kavramlar hakkında açıklamalar yapılmış ve bu açıklamalarla birlikte romandan alınan örneklere yer verilmiştir.

1. Temel Anlam

Bir kelimenin, söylendiğinde akla ilk gelen ve herkes tarafından bilindiği varsayılan en yaygın anlamıdır. Bazı dilcilerin tanımlarına baktığımızda, Hengirmen “kelimelerin ilk oluştuğu dönemde gösterdikleri ilk kavram” (Hengirmen, 2002: 390), Korkmaz “bir ses birleşiminin başlangıçtaki yansıttığı ilk ve asıl anlam” (Korkmaz, 1992: 140), Vardar ise “bir göstergenin gösterilenini oluşturan kavramın bütünü, gösterenin belirttiği nesnelere sınıfı” (Vardar, 2002: 85) olarak temel anlamı tanımlarlar.

İnsan, zihninde canlandırdığı kavramları anlamlandırınca dış dünyadaki görüntülerine gönderimde bulunur. Gönderimde bulunulan varlık dil biliminde, gönderge olarak adlandırılmaktadır. Vardar, göndergeyi “bir göstergenin belirttiği gerçek veya düşsel nesne, varlık, göndermede bulunduğu bağlam veya durum”dur. (Aktaran: Karadüz, 2004: 54) şeklinde tanımlar. Kavramların anlamlandırılma işlemi, gönderge, kavram ve dillendirme üçgeninde gerçekleştirilmektedir. Göndermede bulunulan varlığın insan zihninde bir göndergesel anlamı belirlemek; böylece kavramların dış dünyadaki temsilcisi olan göndergelerle kavramlar arasındaki ilişkinin varlığı, anlamlandırma işlemiyle ortaya konmaktadır (Karadüz, 2004: 54).

Aksan bu durumu şöyle açıklar: Belli bir bağlam ve konu içinde olmaksızın tek tek kelimelerden yola çıkarak, örneğin kedi, çiçek, balık göstergelerini ele alacak olursak bunlar söylendiğinde veya yazılı olarak önümüze geldiğinde zihnimize bir tasarım, bir görüntü oluşturdukları görülür. Bu görüntüler köpek, ot veya kuş göstergelerinden tamamen farklıdır. Örneğin kedi kelimesi söylendiğinde zihnimize beliren bu tasarıma temel anlam ögesi adı verilir. Bilginlerin kimi zaman değişik adlarla yorumlarla değindikleri bu tasarım, zihnimize canlanan bu imge, kelime açısından düşünülünce kelimenin göndergesel anlamı olmaktadır (Aksan, 2009: 50).

Romandan alınan aşağıdaki cümlelerde italik yazılan kelimeler, temel anlamlarıyla kullanılmıştır.

Ev temelinden sallanıyor... (s. 7)

İçinde bütün yıldızların, ayların, güneşlerin resimleri var... (s. 12)

Tahsili İstanbul *mekteplerinde* idi. (s. 25)

Hayır, bu *memlekette evlenemeyecekti...* (s. 30)

Geçen gün annemle beraber çarşıya gitmiştik orada gördüm... (s. 46)

Hanımlar sizin kendinize mahsus birtakım rüya tabirleriniz vardır. (s. 54)

Sade fen *namına birçok lâkırdı* söyleniyordu. (s. 68)

Bir *hafta sonra* verilecek konferansta *yine cümleten* toplanmak kararıyla o gün *hanımlar dağıldılar...* (s. 71)

Ne *yapacağımızı* bilmez bir *şaşkınlıkla odadan sofaya, sofadan pencereye, oradan bahçeye koşuyorduk...* (s. 89)

Toz dumana karıştı. (s. 94)

Birdenbire müthiş bir fırtına çıktı. (s. 106)

Peçesini yukarı doğru biraz sıyırdı. (s. 116)

Gazeteler umumun *korku ve helecanını arttırmamak* için bundan pek *bahsetmiyorlar. (s. 124)*

Alacağı *kutunun içinde* ne bulunduğunu *bilmeyen* bu garip *müşterinin yüzüne baktı. (s. 131)*

Bizimle annesinden daha serbest konuştu. (s. 147)

Yüzünün hiçbir tarafını seçmek kabil değildi. (s. 152)

Evlenmemizi kolaylaştıran birkaç sebep var. (s. 162)

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın bu romanında, temel anlamda kullanılan kelimeler mecazi anlatımların olmadığı cümlelerde görülmektedir.

2. Yan Anlam

Temel anlamların yanında kelimelerin zaman içerisinde kullanıla kullanıla aralarında benzeme, çağrışım yapma yoluyla kazandıkları yeni anlamları yan anlam olarak tanımlayabiliriz. Yan anlamlar da kendi içerisinde farklı şekillerde oluşturulmaktadır. Örneğin, kalmak fiiline baktığımızda “belirli bir mekânda, ortamda bulunmak” temel anlamıyla birlikte “sınıfta kalmak” (başarısız olmak), “işe geç kalmak” (zamanından sonra orada bulunma), “tek başına kalmak” (yalnız olmak, yalnız yaşamak) gibi yeni anlamlar da kazanabilir. (Tokgöz, 2006: 47)

Göz kelimesinin, insanın görme organı kullanımındaki kavramsal anlamı herkes tarafından en önce düşünülen anlamı olan temel anlamıdır. Aynı kelime,

çekmecenin bölümü anlamındaki çekmecenin gözü şeklinde kullanılabildiği gibi çantanın gözü, iğnenin gözü, pınarın gözü olarak da karşımıza çıkabilir. Yine kol kelimesi, ırmağın kolları, kapı kolu gibi başka yan anlamlar kazanabilir.

Yine çok kullanılan fiillere de baktığımızda bunların birçok yan anlam ve kullanıma sahip olduğu görülmektedir. Aksan'a göre "almak" 40 kadar, "gelmek" 30'dan fazla, "vermek" 20 kadar değişik anlam ve kullanımla sözlüklerde yer alır (Aksan, 2009: 59). Türkçede sık kullanılan fiillerden "geçmek" fiili "belli bir yerden ilerleyerek onu arkada bırakmak" şeklindeki temel anlamının yanında "hastalığın bulaşması", "okulda sınıfını başarıyla bitirmek", "bir şeye gücünün yetmemesi" gibi yeni anlamları üstlendiği görülür (Aksan, 2009: 60). Yine almak fiili "bir şeyi elle veya başka bir araçla tutarak bulunduğu yerden ayırmak, kaldırmak" şeklindeki temel anlamıyla birlikte "ele geçirmek, fethetmek", "tat veya koku duymak" gibi yan anlamlarıyla da kullanılabilir.

Yukarıdaki ele alınan örnek kelimelere baktığımızda hepsinin temel anlamının dışında yeni anlamlar kazanarak yan anlamlar oluşturduğu görülmektedir.

Romandan alınan aşağıdaki cümlelerde italik yazılan kelimeler yan anlamlı kelimelerdir. Parantez içerisinde kelimenin kullanıldığı yan anlamı verilmiştir.

Ne çabuk resmini *çıkardılar?* (basmak) (s. 11)

Küfenin ağaçları böğrüne *batıyor...* (saplanmak) (s. 14)

Bu teessürle İrfan "filozofî kontanporen" adı altında neşrolunan açık tirşe kaplı seri kitaplarını masasının üzerine *döker.* (yaymak) (s. 28)

Bu birinci eserini basıldıktan sonra o kadar âlimane, ince nefis buldu ki bir defa, beş defa, on defa okumakla *doyamadı.* (yeterli bulmamak) (s. 29)

İrfan Bey hayli uzayan konferansını burada *kesti.* (bitirmek) (s. 69)

Kayısı olsun, armut olsun bütün bu benden yaşlı ağaçların sakatlamadık *kolunu* dalını bırakmam. (s. 73)

Bir gaz *memesinden* (bazı araçların meme başına benzeyen bölümü) çıkararak daha önce şeffaf bir prizmadan geçirilmiş bir ışığı bir fotoğraf plâğı üzerine aksettirirsek klişe üzerinde birtakım çizgiler husule gelir. (s. 81)

Fakat bu demiryolu tâ Gülhane'den Yedikule'ye doğru *uzanıyor*. (bir şey boyunca devam etmek) (s. 81)

Dadısının kızı Rasiha'yı hususî talimatla üst kata nöbetçi *dikti*. (koymak, görevlendirmek) (s. 84)

Bizim damın saçığına kadar her taraf deniz *kesilmişti*. (... haline gelmek) (s. 103)

Sokak *başlarından* (ilk noktası) ilerilere doğru birkaç nazar fırlattı. (s. 130)

Yenge Emeti Hanım kendisine düğünlük yapılan ipekli nefli elbiselerini giyip başına da oyalyı papaziden baba yani hotozunu *oturmuştu*. (yerleştirmek) (s. 151)

İşte bu *yolda* (gaye) bir dedikodu cihanı *sarmıştı*. (kaplamak) (s. 152)

Yan anlamlar aynı zamanda çok anlamlılığın da göstergesidir. Kelimelerin temel anlamlarından farklı anlamlarının kullanılması, kişilerin söz varlığının artmasını, düşünce gücünün gelişmesini sağlamaktadır. Yukarıdaki örneklerden de görüldüğü üzere Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Türkçenin yan anlam özelliklerinden yeteri kadar faydalandığını söyleyebiliriz.

3. Benzetme

Benzetme, anlatıma güç vermek için, bazı nesnelere, kavramlar arasında gördüğü yakınlıklardan, benzerliklerden yararlanılarak bunlardan birini anlatırken

ötekini de anması eğilimidir (Aksan, 2003b: 187). Her dilde kullanılan bu benzetmeler yaygınlaşıp kalıplaşırsa kişisel olmaktan çıkar.

Benzetmenin dört unsuru vardır. Bunlar “**benzeyen**”, “**kendisine benzetilen**”, “**benzetme yönü**” ve “**benzetme edatı**”dır. Benzetmede genellikle benzetme yönü bakımından zayıf olan unsur, güçlü olan unsura benzetilir. Zayıf olan unsur, benzeyendir. Güçlü unsur da kendisine benzetilen olarak adlandırılır. Bu unsurlar arasındaki nitelik ve nicelik bakımlarından beraberliği sağlayan ise benzetme yönüdür.

Taraflar arasındaki benzerliği ifade eden ise benzetme edatıdır. Bu görevi üstlenmiş kelimeler şöyle sıralanabilir: gibi, kimi, nitekim, sanki, misâl, benzemek, sanmak, andırmak... (Dilçin, 2004: 406).

Benzetme bir diğer adıyla teşbih sanatını sadece aralarında ilgi bulunan iki nesne veya varlıktan zayıf olanın kuvvetli olana benzetilmesi şeklinde bir tanımla sınırlandırmak yanlış olur; çünkü yazar ruh dünyasını, dil içerisinde ince ve zekice yaptığı kullanımlarla kişisel hale getirebilir.

Anlatımda amaçlanan açıklık derecesine göre, çeşitli benzetme sınıflandırmaları yapılmıştır. Bu sınıflandırmalar arasında en temel olanı teşbihin taşıdığı unsurlara göre yapılan sınıflandırmadır. Buna göre benzetme dörde ayrılır (Dilçin, 2004: 407): İlki, unsurların dördünün de bulunduğu “**Ayrıntılı benzetme**” dir. İkincisi, benzetme yönünün bulunmadığı “**Kısaltılmış benzetme**”, üçüncüsü teşbih edatının bulunmadığı “**Pekiştirilmiş benzetme**”dir. Dördüncüsü de benzetme yönü ile benzetme edatının kaldırıldığı “**Uz benzetme**”dir.

Benzetmeler, aktarmaların ilk aşamasıdır. Keçi gibi inatçı benzetmesinin o ne keçidir ya da inatçı keçi şeklinde kullanımı artık deyim aktarması olur (Aksan, 2009: 61).

Romandan alınan aşağıdaki cümlelerde italik yazılan kelimelerde benzetme yapılmıştır.

şöyle Cerrahpařa camisinin yanına doğru havada *iri sorgu gibi* bir şey gördük. (s. 9)

Tentene gibi, hristo teyeli gibi kıvrıntılar... (s. 12)

Sümüklü böcek gibi, solucan gibi hayvancıklar... (s. 12)

Badem gibi çekik çekik gözler... (s. 13)

O, taranmıř *keten gibi* beyaz nuranî saçlar... (s.13)

Kapana tutulmuş fare gibi bunun içinde oturacaęım... (s. 14)

İpek gibi beyaz... (s. 15)

Birbirine rastlayıp *horoz gibi* gagalayacaklarmış. (s. 19)

Kuru üzüm gibi kuyruklunun çekirdeklisi... (s.19)

Karpuz benzer yuvarlaklar oturtmuřlar... (s. 19)

Akřamlara kadar *hamam gibi* iřler... (s. 21)

Tekir balığı gibi sepetlere tutuldum. (s. 22)

Dokunduęu kimseleri *sam rüzgarı vurmuř gibi* telef edecekmiř... (s. 24)

Gökyüzü, mavi, müdevver bir *sahan kapağı gibi* bir dünyanın üzerine geçirilmiş görünür. (s. 36)

Dünyanın yuvarlak olduğuna bu fezanın içinde *top gibi* dolaştığına Halime Hanımın bir türlü aklı ermiyor. (s. 42)

Akşam sabah *fırıldak gibi* dönüyormuş da... (s. 42)

Çamaşır ipini üstünde *canbaz gibi* gezinirlerdi. (s. 43)

Müteharrik tenteli bir tahtaboşa benzeyen teyyarelerinin, şüpheli pervanelerine canlarını teslim ederek göklere çıkan kimselerin şu hareketleri en ziyade hayrete şayan cesaret nünunelerinden değil midir? (s. 55)

Tarlalar ekili taze ekinleriyle *zümriid gibi*, dalgalı birer göl halini almış... (s. 57)

Bakış bu *cennet gibi* manzarayı seyriyle sihirlerirken burnum ömür artıran bahar kokuları teneffüs ediyor... (s. 57)

Kafkasya'nın güney taraflarına *yağmur gibi* gökten taşlar dökülüyor... (s. 61)

Koca hazar denizi *kırmızı isli bir alev çıkaran bir çanak mehtabı* şeklini aldı. (s. 61)

Kara dumanlar arasında alevler birer *kızgın yılanlar gibi* birbirine sarıla sarıla semaya atılıyorlardı. (s. 86)

Mangaldan çıkarıp da Cazzadak suya attığımız *alevli marsık gibi* mi olacağız?.. (s. 88)

Tıpkı *su dolu bir turşu şişesine atılmış bir kurbağaya* benziyordum. (s. 104)

Maşallah *bülbül gibi* söylüyorsun... (s. 114)

Meydana *ay parçası gibi* bir çehre çıktı. (s. 116)

Güneşin beliren bu başlangıcı ile Zührenin arasına münevver hafif sis şeklinde *muazzam pala gibi* bir şey uzanmış... (s. 120)

Pek genç bir Hanım olduğunuz halde *mahir bir polis memuru gibi* bu kadar esrarı nasıl tahkik edebiliyorsunuz? (s. 139)

İrfan yine semanın doğu tarafını hafifçe sisli, batı tarafını atılmış *pamuk gibi* ufak ufak bulutlarla örtülü gördü... (s. 156)

Her zamanda birbiri üzerine dökülen *ağaç yaprakları gibi* insanlar da yekdiğerini takiben toprağa yatarak fena bulacaklar. (s. 166)

Böyle muazzam bir mucizeyi göstermeye muktedir bir eli karşısında *ibadet edercesine* diz çökerek öpmek için gidiyor, gidiyor, gidiyordu. (s. 32)

Üst dudağının ortası biraz kabarık âdeta *putça* durması, gözlüğünün altından miyop olanlara mahsus kırışik kırışik bakması çehresine daimî bir istihza şekli veriyordu. (s. 34)

Yukarıdaki cümlelerde yer alan *ibadet edercesine* ve *putça* benzetmelerinde -ca ve -casına ekleri benzetme edatı yerine kullanılmıştır. -ca, -casına, -cılayın, -layın gibi ekler benzeyen ve kendisine benzetilen arasındaki benzerliği ifade eden benzetme edatı yerine kullanılabilir. (s. 34)

Hüseyin Rahmi Gürpınar, romanında Türkçenin benzetme imkânlarını kullanarak anlatımının çekici olmasını sağlamıştır. Benzetmeler anlatıma canlılık getiren ve aynı zamanda yazarın üslubunu da belirleyen önemli bir unsurdur. Hüseyin Rahmi Gürpınar bu romanında halk tarafından daima kullanılan bilindik benzetmelere çok fazla yer vermiştir. Bunun yanında romanda yazarın “Koca hazar

denizi *kırmızı isli bir alev çıkaran bir çanak mehtabı* şeklini aldı.” (s. 61) cümlesindeki, Halley kuyruklu yıldızının dünyaya çarpmasından sonraki hazar denizinin görünüşü için yaptığı benzetme gibi kendi üslubuna ait benzetmelere de rastlanmaktadır.

4. Aktarmalar

Çok anlamlılığı oluşturan unsurların başında aktarmalar yer alır. Aktarmaya, bir kavramı veya bir nesneyi anlatmak için başka bir kavramın kullanılması diyebiliriz. Aktarmalarda aynı benzetmelerde olduğu gibi anlatılmak istenen kavram veya nesne, onunla bir taraftan ilişkisi, benzerliği veya yakınlığı bulunan başka bir kavramla anlatılır; böylece gösterge yeni bir anlam kazanmış olur.

Aktarımları oluşturan sebeplerin en yaygın olanlarından biri anlatılmak isteneni daha çarpıcı şekilde verilebilme isteğidir. Örneğin, tilki kelimesi temel anlamında bir hayvanın adı iken “Onun ne tilki olduğunu bilmezsiniz.” cümlesinde tilki kelimesi temel anlamından kayarak tilkinin bir özelliği olan kurnaz, aldatıcı anlamlarına gelmektedir. “İki hanım yaşları geçkince olmasına bakmayarak sürmüşler, boyanmışlar, omuzlarına tilkilerini almışlar, kurulmuşlar.” cümlesinde ise tilki kelimesiyle tilkinin postu kastedilmiştir. Bu tür aktarımlar, aynı zamanda anlatıma derinlik katar.

Aktarmalar ikiye ayrılır:

- 1) Deyim Aktarması
- 2) Ad Aktarması

4.1. Deyim Aktarması

Deyim aktarmaları her dilde en yaygın olan aktarmalardır. Deyim aktarması yapılırken bir benzerlik, bir yakınlık ilgisi vardır. Böyle aktarmalar bir çeşit eksiltilmiş benzetme şeklinde de adlandırılabilir. Deyim aktarmaları, benzetmenin temel öğelerinden birinin, benzeyen veya benzetilenin eksiltilmesiyle meydana gelir.

Aksan, deyim aktarmasını “kelimenin dile getirdiği kavramla, onun gösterileniyle bir başka kavram arasında çoğu kez benzetme yoluyla bir ilişki kurarak kelimeyi o kavrama aktarma olayı” şeklinde tanımlar (Aksan, 2003b: 183). Bu olay, en çok insanın kendine en yakın bulduğu organ adlarında, vücuduyla ilgili kavramlarda görülür. Deyim aktarmasının bu türü bütün dillerde de çok yaygındır (Aksan, 2003b:183).

“Divan şiirinde sevgilinin boyu için kullanılan ‘serv, serv-i gül-rû’, Âşık Veysel’in şiirinde geçen dünya için ‘iki kapılı han’ ve ömür için ‘uzun ince bir yol’ ifadeleri hep birer deyim aktarması niteliği taşır.” (Aydın, 2007: 105)

Deyim aktarmaları karşımıza beş şekilde çıkar:

- 1) İnsandan tabiata aktarma
- 2) Tabiattan insana aktarma
- 3) Tabiattaki nesnelere arasında aktarma
- 4) Somutlaştırma
- 5) Duyular arasında aktarma

4.1.1. İnsandan Tabiata Aktarma

Deyim aktarmalarının temel ve yaygın şekli insan organlarının, vücut bölümlerinin, insanla ilgili nesnelere adlarının ve insanla ilgili niteliklerin tabiatta benzedikleri, görev bakımından yakın oldukları nesnelere aktarılmasıdır. Benzeyenin tabiatta, kendinse benzetilenin insanda bulunduğu aktarımlardır.

Baş, göz, kulak, ağız, boğaz, boyun, göğüs, el, kol, dirsek, ayak, bacak, taban, parmak, tırnak, gibi göstergelerin, yanında yaka, etek, paça gibi giysi bölümleri de tabiattaki varlıkların niteliklerini belirlemede kullanılmaktadır (Aksan, 2009: 114). “Boğaz’ın ‘eşyanın boğaza benzer bölümü’ (şişe, testi gibi şeylerde), ‘iki dağ arasında dar geçit’, ‘iki kara arasında dar deniz’ anlamlarını taşımakta oluşu, dil’in ‘denizin içine uzanan dar ve alçak kara parçası’ yerine kullanılışı, burun’un ise yine bir coğrafya terimi olarak görev görmesi, hep bu aktarmanın bir sonucudur.” (Aksan, 2003b: 184).

Deyim aktarmalarının kişiselleştirme denilen şekilde de insandan tabiata aktarmalara başvurulduğu görülmekte; ancak bu şekilde, insanlar için kullanılan sıfatlardan, niteliklerden, tabiatın anlatımında yararlanılmaktadır. “Kel tepeler, kör kuyu, sağır tencere gibi genel dilde yerleşmiş kullanımların yanı sıra, özellikle edebiyat ve şiir dilinde kişiselleştirmelere sık rastlanmaktadır.” (Aksan, 2009: 115).

Romandan alınmış aşağıdaki cümlelerde italik yazılan kelimelerde insandan tabiata aktarma yapılmıştır.

Hanım teyze halamın yıldızı *sakallı* mı? *Bıyıklı* mı? (s. 16)

Güya, kuyruklunun çekirdeği bize dokunmayacakmış da bizi *saçına dolayıp* (kuyruklu yıldızın kuyruğu) götürecekmiş. (s. 19)

Güneşimiz, bulunduğu merkezden cazibesinin gözle görünmeyen şebekesi içinde tuttuğu seyyarelere güya hasretle *kollarını* uzatmış da onları etrafında sapan taşı gibi çeviriyor zannolunur. (s. 40)

Nihayet uzayan, karanlık, donmuş, sonsuz gecesi içinde korkmuş gibi *sevgilisinin hasretiyle* sarsılarak ağır ağır geri dönerler. (Gezegenlerden bahsediliyor.) (s. 41)

Kuyruklu yıldız güneşin *sevgilisi* imiş de bilmem kaç senede bir onu *görmeye gidermiş...* Yanına yaklaştıkça alev almış... Yok *saçlarını tarar döker* de *kırım kırım kırır...* *Salım salım salınmış...* (s. 51)

Şefkatli anneniz olan bu topraklar için yazacağınız mersiyeyi hangi elin teesürüne terk edeceksiniz?.. (s. 59)

O pırıl pırıl, o pür ihtişam nurlu *eteğinin* arasından geçecek miyiz?.. (s. 71)

Şarkta vuku bulan bir işial(parlaklık) birkaç saat sonra garpta başlayacak bir tuğyanla(taşma) kavuşarak birbiriyle *kucaklaşacak*. (s. 87)

Bize o kadar tatlı *şarkılar söyleyen* (kanarya) bu sarı bu mini mini mahlûku nasıl bırakacağız? (s. 93)

Muradına ermeden ölen bir şahıs gibi İstanbul da tabiî servetine meşhur iklimine rağmen sefalet içinde sudan kefeneye bürünüp gitmiş, *zavallı* şehir sokaklarının düzeldiğini, elektrikli tramvaylar işlediğini ve daha birçok medeniyet eserlerinden hemen hiç birini görmeden, o nama layık temiz bir şehir emanete bile malik olmadan ebediyen denizlere batıp gitmişti... (s. 105)

Şu *nazik* ve kıymettar dakikalarımızı boşa geçirmeyelim... (s. 139)

4.1.2. Tabiattan İnsana Aktarma

İnsandan tabiata aktarma gibi yaygın bir deyim aktarması şekli olan tabiattan insana aktarma, tabiattaki nesnelere adlarının, bunlarla ilgili özelliklerin insan için kullanılmasıyla oluşur.

Tabiattaki hayvanlar ve öteki varlıkların adları, onlarla ilgili sıfatlar başta olmak üzere birçok şekilde aktarmalardan yararlandığı görülmektedir. Eşek, tilki, maymun, öküz, keçi, kuzu, çaylak, kaz gibi hayvan adlarından başlayarak özellikle argoda kullanılan hıyar, armut, kütük, kazma, göstergelerine sert, yumuşak, tatlı, ekşi gibi tabiattaki nesnelere özelliklerini gösteren sıfatlara kadar uzanan bu şekildeki aktarmalarda da diller arasında paralellik görülür (Aydın, 2007: 107).

Romandan alınmış aşağıdaki cümlelerde italik yazılan kelimelerde tabiattan insana aktarma yapılmıştır.

İt köpek arasında çiğnenmeye vaktim yok... (s. 8)

Viçir viçir yine orada ne *ötüşüyorsunuz?* (Kadınlardan bahsediliyor.) (s. 9)

Bir ikinci kahkaha *sağanağı* başladığı esnada Emeti Hanımın başı birdenbire duvarın arkasından kaybolur. (s. 14)

İçlerinde öyle *acurları* var ki sadaka alamayınca insana söğüp saymaya kadar varıyorlar... (s. 21)

...altın yaldızlı ufuklara beraber uçacak bir *melek* lazımdı. (s. 30)

- Ay, işte sana bir (cevahir) daha *yumurtladı*. (s. 52)

Biz, yeryüzündeki bütün bu varlıklar, temizlemek için aleve tutulan bir pilicin hafif tüylerinden daha çabuk *ütüleniriz*. (s. 54)

...oradan buradan ufak çocuklar *vızıldamaya* başlamıştı. (s. 69)

Hayalinizin asabî seyyale kesilen dimağımdaki *dalgalanışını* âdeta hissediyorum. (s. 80)

Hakikaten gönlünde kopan *fırtınayı* göstermişti. (s. 84)

“*Kuzum* kalfam bana iki yudum su bulur musun?” dedi. (s. 116)

Aşk denilen şey meğer ne şiddetli bir ruh *kasırgası* imiş!.. (s. 118)

Biçare gafil bu ilk *tatlı yemlemelerle* ağa düşerse hanımefendi o zaman biraz makamı değiştirerek... (s. 136)

Biraz sonra yanımıza ev kıyafetiyle bir *taze* kız geldi. (s. 147)

Terbiyeli, *ağır* kadın, nâtokalı bir hanım... (s. 147)

Kocasına *yuları* şimdiden taktı. (s. 151)

Ah da benim çifte *kumrularım*... (s. 152)

İnsana ait unsurların tabiata taşınması, tabiata ait unsurların insana taşınması anlatıma farklı bir güzellik katmaktadır. Tabiata ait unsurlarla insana ait unsurların dil sayesinde bir araya gelmesiyle tabiat-insan yakınlaşması sağlanır. Hüseyin Rahmi Gürpınar bu romanında alışılmış aktarmalar yaparak dilin aktarma unsurunu oldukça çok kullanmış ve bu kullanımlarla dilin ifade zenginliğini ortaya koymuştur.

4.1.3. Tabiattaki Nesnelere Arasında Aktarma

Tabiattaki çeşitli nesnelere adlandırılırken, tabiattaki varlıklar veya nesnelere birinin adı veya özelliği bir başka tabiattaki varlığa veya nesneye aktarılabilir.

“Bunlar arasında hayvandan bitkiye, hayvandan hayvana aktarmalara rastlanır. Örneğin kimi bitkilere, şekil benzerlikleri nedeniyle kuşburnu, katırtırnağı gibi adlar verilmesi, kimi hayvanlara da karatavuk, kırlangıçbalığı denmesi bu durumun örneklerindedir.” (Aksan, 2009: 66).

Romandan alınmış aşağıdaki cümlelerde italik yazılan kelimelerde tabiattaki nesnelere arasında aktarma yapılmıştır.

Birbirine rastlayıp horoz gibi *gagalaşacaklarmış*. (kuyruklu yıldız ve dünya) (s. 19)

...kiremitleri arasında biten dam korukları, *kuzukulakları*, yapışkanlarla adeta birer türbeye dönmüş... (s. 27)

Tekerlek, tekerlek örümcek ağları vardır. (s. 37)

Burasını *hamama* çevirdiniz. (s. 41)

Bu gökten inme *güllenin* (kuyruklu yıldız) önünden tutuşarak kaçır. (s. 64)

Tabiattan insana, insandan tabiata yapılan aktarmalarda olduğu gibi tabiattaki nesnelere birbirleri arasında yapılan aktarmalarla da Hüseyin Rahmi Gürpınar anlatımını durağanlıktan kurtarıp akıcı bir hâle getirmiştir.

4.1.4. Somutlaştırma

Somutlaştırma temel olarak soyut kavramların, çeşitli davranış ve duyguların somut göstergelerle ifade edilmesidir. Böylece soyut kavramların daha canlı ve daha etkili bir şekilde anlatılması sağlanmış olur.

Somutlaştırmanın en geniş ölçüde görüldüğü dil öğeleri, deyimlerdir. Bir durumu, bir olayı, bir davranışı anlatmak üzere birden çok göstergenin bir araya getirilmesiyle oluşan deyimlerde soyut şeylerin anlatımı için somutlaştırmaya başvurularak canlı ve etkili bir anlatım gerçekleştirilir. Örneğin, baltayı taşa vurmak, kaş yapayım derken göz çıkarmak, taşı gedğine koymak gibi binlerce deyim, olay, durum ve davranışları bir tiyatro sahnesinde sergilercesine canlandırarak anlatan öğelerdir (Aksan, 2009: 67).

“Türkçe anlatılması güç birtakım soyut kavramların karşılığında somuttan soyuta yönelme eğiliminin ağır bastığı bir dildir. Bu temel özelliği dolayısıyla pek çok soyut kavramı, somut nesnelere benzetme veya somut olaylardan yararlanma yoluyla karşılamıştır. Bu yol daha çok soyut kavramları; baş, göz, kulak, el, ayak, gibi organlara dayalı hareketlerle anlatma veya dış dünyadaki elle tutulur, gözle görülür çeşitli somut nesnelere, olaylara benzetme biçiminde kendini göstermiştir. Bu durumu bir örnekle açıklamaya çalışalım: “Söz gelişi çamur atmak birleşik fiili, gerçek anlamda birinin üzerine çamur atmak demektir. Ama bu fiil, benzetme yoluyla bir insanı, sanki üzerine çamur atılmış gibi kirletmek, lekelemek anlamında kullanılmaya başlanınca anlam kayması yoluyla kalıplaşmış bir birleşik fiile dönüşmüştür.” (Karabörk, 2006: 358) Anlamını değiştirerek burada yer alan birleşik

fiille oluşmuş çamur atmak deyimini soyut bir ifadeyi somut hale getirerek somutlaştırmayı sağlamıştır. En sonunda somuttan soyuta tekrar geçmiştir.

Somutlaştırmayı içeren deyimlerin bir bölümü de insanın yaşamında karşılaştığı çeşitli durumların, güçlüklerin, sorunların anlatımında yine benzetmeye dayanan ve çoğunlukla tamlamalardan oluşmuş ögelerdir. Bit yeniği, kör dövüşü çıban başı, çocuk oyuncağı, yılan hikayesi gibi somutlaştırmalar soyut kavramların, somut kavramlardan yararlanılarak anlatılışının örneklerindedir (Aksan, 2009: 119).

Romandan alınmış aşağıdaki cümlelerde italik yazılan kelimelerde somutlaştırma yapılmıştır.

Uyutuncaya kadar *akla kararı seçtim*. (s. 7)

Meşhur olmak sevdasıyla *yanıp tutuşuyordu*. (s. 26)

İrfan böyle *kara düşüncelerden* sonra bazen sokakta bir siyah peçenin yarı kesafeti altında çok cazip bir güzelliğe malik oluşunu ruh helecenıyla hissettiği bir genç kadına tesadüf ediyordu. (s. 31)

Kulak verir şu münakaşayı işitir: (s. 41)

Bu ufak heyecanlanmadan dolayı beni korkaklıkla, *zayıf kalplilikle* itham etmeyiniz. (s. 55)

Her şeyde *yumurta kapıya geldikten* sonra *çare ararlar*. (s. 67)

Böyle düşünürken binmek için de binlerce toplar patlar gibi tabiatın üstünde *ağır bir darbeye* uğradım. (s. 103)

Büyük bir filozof *ağır başlılığı* ile bendenize fikir arkadaşı olmak lütfunda bulunursanız teşekkür ederim. (s.108)

Serdettiğiniz her türlü *sert yasaklarınıza* rağmen ben sizi sevdim... (s. 108)

Bende anlıyorum ki *kırdığım ceviz artık bini aştı*. (s. 113)

İrfan gecikmenin sebebi ne olduğunu bilse her ıstıraba *göğüs gerecekti*. (s. 118)

Hele o deminki pek *sağlam ayakkabıya* benzemiyordu. (s. 131)

Zavallı çocuğun kalbini işgal eden körü körüne gönlünü kaptırdığı bu kızı daima müdafaa ediyor, her bedahete karşı *gözlerini perdeliyordu*. (s. 144)

Somutlaştırma genellikle deyimler aracılığıyla yapılan dilin içerisinde günlük hayatımızda daima kullandığımız bir aktarmadır. Bu nedenle somutlaştırma anlatımı kolay anlaşılır hâle getirmekte ve soyut kelimelere canlılık kazandırarak akılda daha kolay kalmasını sağlamaktadır. Hüseyin Rahmi Gürpınar da bu nedenlerden dolayı bu aktarmadan romanında oldukça yararlanmıştı.

4.1.5. Duyular Arasında Aktarma

Duyular arasında aktarmalarda temel unsur farklı duyu alanlarına ait kavramların bir araya getirilerek canlı bir anlatımın sağlanmasıdır. “Dokunma duyusuyla ilgili olan sıcak sıfatının sıcak bir ses gibi duyma, sıcak bir bakış, sıcak renkler gibi görme duyusuyla ilgili adları nitelemesi, ses için soğuk bir ses, tatlı bir ses gibi tamlamaların kullanılması, renkleri belirtirken çiğ renklerden söz edilmesi, kokular için keskin sıfatının yakıştırılması hep bu durumun tanıklarındandır.” (Aksan, 2009: 68).

Romandan alınmış aşağıdaki cümlelerde italik yazılan kelimelerde duyular arasında aktarma yapılmıştır.

Annenin *sesi ne kadar yanık*miş... (dokunma-işitme) (s. 17)

“Siyanür” renksiz, *sert kokulu* (dokunma-koklama) zehirli öldürücü bir gaz olmakla beraber hava için kıpkırmızı bir alevle ateş almaya müsait bulunduğundan arza teması her surette tehlikelidir. (s. 58)

Bize o kadar *tatlı şarkılar söyleyen* (tatma-işitme) bu sarı bu mini mini mahlûku nasıl bırakacağız? (s. 93)

Helecanlı rüyalar içinde çırpınırken *kulaklarımı tırmalayan* (dokunma-işitme) bir gürültü sabaha karşı beni uyandırıyor. (s. 121)

Eserde, duyarlar arasındaki aktarmaya çok az rastlanmaktadır.

4.2. Ad Aktarması

Anlatıma canlılık veren, ifadeye güç kazandıran aktarmalardan birisi de ad aktarmasıdır. Ad aktarması, bir sözü gerçek anlamının dışında benzetme amacı gütmeyen kullanmaktır (Dilçin, 2004: 415). Bir söz sanatı olarak mecaz-ı mürsel şeklinde de adlandırılır. Bu aktarma şeklinde anlatılmak istenen kavrama yer verilmez onun yerine onunla ilişkisi bulunan farklı bir kavram kullanılarak anlatım sağlanır.

Daha önce ele aldığımız aktarmanın bir başka çeşidi olan deyim aktarmasında bir benzerliğe, ad aktarmasında ise bir ilgiye, bir ilişkiye dayanılarak aktarma gerçekleşir. Örneğin evin bir bölümü olan ocak kelimesinin evin, ailenin tamamı için kullanımı, yelkenli tekneler yerine yelken'in kullanımı, belli futbol takımlarının sarı kırmızılılar, bordo mavililer gibi renkleriyle anlatılması, Amerikan yönetiminin başı için Beyaz Saray adlarından yararlanılması, ad aktarmaları olarak ele alınabilir (Aksan, 2009: 123).

Ad aktarmaları farklı şekillerde gerçekleşebilir:

1) Bir nesnenin parçası söylenerek tümü anlatılmak istenir: Bugün Marmara'da yelken yarışları başlayacak. (Burada yelken kelimesi verilir yelkenli tekneler kastedilmiştir.)

2) Bir nenenin tümünü söylemekle parçası anlatılabilir: Vapur, Eminönü'ne yanaştı. (Eminönü, bir semtin adıdır. Vapur semtin bir parçası olan Eminönü İskelesi'ne, hatta bu iskelenin bir kısmına yanaşmıştır.)

3) Dış söylenir; içindeki anlatılmak istenir: Sobayı yaktım. (Yanan soba değil; sobanın içindeki odun veya kömürdür.)

4) Sonuç söylenerek sebebi düşündürülür: Rahmet yağıyor, bereket yağıyor... (Burada rahmet ve bereket sonuçtur; yağın ise yağmurdur.)

5) Soyut ad söylenerek somut varlık anlatılır: Bu neticeyi Türk gençliğine emanet ediyorum. (Burada ise gençlik kelimesiyle genç insanlar kastedilmiştir.)

6) Sanatçı söylenerek eseri anlatılır: Geçen hafta Hüseyin Rahmi Gürpınar'ı okudum. (Burada yazar söylenmiş, eseri kastedilmiştir.)

7) Yön verilerek ülke anlatılır: Batı, ekonomik krizle çalkalanıyor. (Burada Batı, Avrupa ülkeleri yerine kullanılmıştır.)

Romandan alınmış aşağıdaki cümlelerde italik yazılan kelimelerde ad aktarması yapılmıştır.

Yine bir *kuyruklu* (kuyruklu yıldız) görünmedi miydi? (s. 9)

Kedi kuyruğu gibi mi? *Karaman* (Karaman koyunu) kuyruğu gibi mi acaba?.. (s. 12)

Acaba bu *memleket* (memleketin insanları) İrfan'daki zeka cevherini takdir edebilecek bir idrâk seviyesine kadar hiçbir zaman yükselemeyecek miydi? (s. 30)

Bir gece evin camekânlı büyük sofasında *lambalar* (lambanın fitili) yakıldı. (s. 34)

...etrafa münevver gölgeler saçarak *Marmara'nın* (Marmara Denizi) sularına sarkmıştı. (s. 60)

Haydarpaşa'dan (Haydarpaşa garı) trene binip hiç olmazsa... (s. 66)

Bir anda dehşetten hepimizin *gözleri büyüdü* (gözbebekleri büyüdü). (s. 86)

Kıvırcık (koyun) namına ne kadar keçi eti yediğimizi, halis niyetine ne kadar karışık boyalı yağlara para verdiğimizi, tartıda ve her şeyde daima yarı yarıya aldatıldığımızı öğrendim. (s. 91)

Bekir ile ben *küreklere* (teknede küreğin olduğu yer) oturduk... (s. 94)

Hüseyin Rahmi Gürpınar ad aktarmalarından da yeterince faydalanmıştır ve bu aktarımların kullanımı yazarın üslubunun belirlenmesinde de önemli rol oynamaktadır.

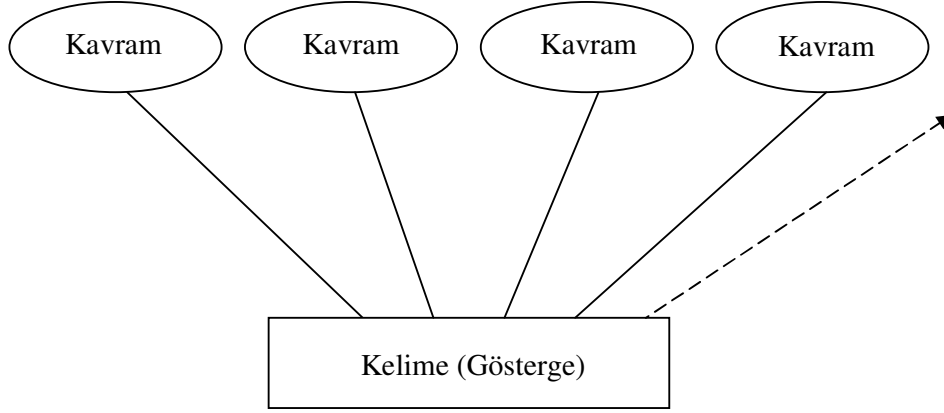
5. Çok Anlamlılık

Bir dilde bir kelimenin temel anlamı dışında yeni kavramları karşılaması çok anlamlılık olarak adlandırılır. Çok anlamlılığın oluşumu insanların genellikle birbirine benzer niteliği ve görevi bakımından yakınlığı bulunan nesnelere arasında bağ kurmasıyla bir göstergeyi, ilk gösterdiği kavramın yanında başka bir nesneyi de anlatır duruma getirmesi, daha canlı ve kolay bir anlatıma yönelmesi sonucunda gerçekleşir.

Başlangıçta tek bir kavramın simgesi olan gösterge, genellikle kolay ve etkili anlatım eğilimiyle, aktarmalarla ve kullanım sıklığının artmasıyla her dilde, ilişkili

yeni kavramları da anlatır duruma gelmektedir. Çok anlamlılıkta - yan anlamlarda belirtildiği gibi – gösterge temel anlamını yitirmeden yan anlamlar kazanmaktadır (Aksan, 2009: 70). Bunu bir şekilde şöyle gösterebiliriz:

Şekil-5: Çok Anlamlılık

Doğan Aksan, çok anlamlılığı şöyle örnekler: “ ‘Çaya gittiler.’ gibi bir cümlede geçen çay göstergesi hem bir bitkiyi, hem bu bitkinin kurutulmuş şeklini, hem bununla yapılan bir içeceği, hem de çay içilerek yapılan bir eğlenceyi, toplantıyı, anlatır. Öte taraftan bunun eş adlısı olan ve ırmaktan küçük akarsuyu gösteren çay göstergesi de vardır. ‘Çaya gittiler.’ cümlesi yalnız başına alınırsa elbette bir anlam bulanıklığı söz konusu olabilir. Ancak içinde geçtiği metin ve bağlama, konuya bakılınca kavram kolayca aydınlanır; bir anlaşılma zorluğu kalmaz.” (Aksan, 2009: 72).

Dilimizde çok anlamlılık gösteren pek çok örnekle karşılaşmak mümkündür. Aksan, kelimelerin değişik deyimler içindeki kullanılışlarını bir yana bırakarak “çekmek” fiilinin 44 ayrı anlamının saptanmış olduğunu, “almak” fiilinin 40, “düşmek”in 32, “gitmek” ve “görmek” fiillerinin 20’şer farklı anlamının belirlendiğini belirtir (Aksan, 2004: 66).

Sonuç olarak yan anlamları olan bütün kelimelerde çok anlamlılık da vardır. Bir kelime temel anlamıyla ilgili olmak şartıyla en az iki farklı anlamda kullanılabilirse o kelimedeki çok anlamlılık söz konusudur.

Romandan alınmış aşağıdaki cümlelerde italik yazılan kelimeler çok anlamlılık bildiren kelimelerdir.

Emine Hanım “tü,tü” diye birkaç defa *yakasına* (giysilerin boyna gelen, boynu çeviren bölümü) tükürerek helecanı defetmeye uğraştıktan sonra: (s. 8)

O geçenki kuyruklu için bir ucu *yerde* (gezinilen, ayakla basılan taban) bir ucu gökte dediler. (s. 9)

...o risalenin ismini söze katmak maksadıyla türlü mevzular, *yollar* (amaca ulaşmak için başvurulması gereken çare, yöntem) buluyordu. (s. 29)

...teşekkül eden deniz havzasına *doğrudur* (taraf). (s. 64)

Bu müthiş bile felâketinden kurtulacağımızı muhal olarak farzetsek bile arkasından dokuz, on saat sonra Haley’in *kuyruğu* (kuyruğa benzeyen uzantı) belâsı var... (s. 67)

Evvelâ balonlarla, tayyarelerle çıkılacak, yavaş yavaş *dişli* (dişleri olan çark) şimendiferler yapılacak... (s. 68)

Oğuşanların, dalanların uykularını açmak, dinleyenlerin yorgunluklarını gidermek için hanımlara *kahveler*, (içecek) *çaylar*, (içecek) bisküviler, pastalar, şekerlemeler tevzi edildi. (s. 69)

Bunu evvelden tada idik senin yarattıklarımı öldürmek için icat ettiğimiz *toplara* (gülle veya şarapnel atan büyük, ateşli silah) tüfeklere bedel kim bilir ne faydalı icatlarla meşgul olurduk... (s. 92)

Ya ortalık süpürmek adı altında hasır süpürgeyi alıp iki *kat* (misli) olarak evin tekmil mikroplu tozlarını yutmak... (s. 100)

Yan anlamda da söz ettiğimiz gibi kelimelerin temel anlamlarından farklı anlamlarının kullanılması kişilerin söz varlığının artmasını, düşünce gücünün gelişmesini sağlamaktadır. Yukarıdaki örneklerden de görüldüğü üzere Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Türkçenin çok anlamlılık özelliklerinden yeteri kadar faydalandığını söyleyebiliriz.

6. Eş Adlılık (Eş Seslilik)

“Eş adlı ya da eş sesli kelime, yazılışları ve söylenişleri aynı olan; fakat anlamları farklı olan kelimelerdir. Başka bir deyişle, gösterileni ayrı, göstereni aynı olan kelimelerin özelliğine eş adlılık veya eş seslilik denir.” (Kıran, 2006: 249).

Örneğin, “kara” kelimesi hem “Ahmet'in üç kız kardeşi kara elbise giyindi.” cümlesindeki gibi “en koyu renk, siyah” anlamında, hem de “İnsanlar karaya varmak için söyleniyorlardı.” cümlesindeki gibi “yeryüzünün denizle örtülü olmayan bölümü, toprak” anlamında kullanılmıştır. Yine yüz kelimesi hem sayı olarak, hem başta alın, göz, burun, ağız, yanak ve çehrenin bulunduğu ön kısım olarak, hem de yüzmek fiilinin ikinci tekil şahıs emir şekilleri olarak karşımıza çıkar.

Eş adlılığın oluşmasında iki unsurdan söz edilebilir: Bunlardan ilki vaktiyle farklı kavramları yansıtan iki veya daha çok göstergenin zaman içinde geçirdikleri ses veya şekil değişikliğinin sonucunda birbirine yaklaşmasıdır.

Her dilde, aynı ses birleşiminden oluşmuş, başka başka kavramları yansıtan değişik kelimelere rastlanır. Türkçede dolu (boşun karşıtı), dolu (yağan buz taneleri); kurt (yırtıcı hayvan), kurt (solucan) gibi kelimeler vardır. Eş adlılarda sesçe aynı olan göstergeler arasında anlam açısından hiçbir ilişki bulunmazken çok anlamlılıkta, aynı kelimenin değişik anlamları arasında mutlaka bir ilişki vardır (Aksan, 2003b: 192).

Eş adlılığın oluşmasına sebep olan ikinci unsur ise dilde yer alan kelimeyle yabancı dillerden alınan kelimelerin birlikte kullanılır duruma gelmesidir.

“Türkçede ince kamışları, hasır otunu anlatan eski bir kelime olan saz, Farsçadan gelen ve ünlüsü uzun olan ‘çalğı’ anlamındaki sazla eş adlı olmuş bulunmakta, dilde her ikisi de yaşamaktadır. Çeşitli nesnelere birbirine tutturmak için kullanılan sicim, ip gibi şeyleri ve iki nesne arasındaki ilişkiyi anlatan Türkçe bağ kelimesiyle Farsça kökenli ‘üzüm, meyve bahçesi’ anlamındaki bağ kelimesi de yine eş adlı durumdadır.” (Aksan, 2009: 73).

Romandan alınmış aşağıdaki cümlelerde italik yazılan kelimeler eş adlı (eş sesli) kelimeler olup parantez içerisinde de kelimenin kullanıldığı anlamı verilmiştir.

Hiç o *koca* (büyük) mefret o saçaklı Raziye bu dünyaya çarpar da senin kalır mı ki kapını kapayıp da içinde oturacaksın. (s. 8)

“Küllü müneccim Kezzap” büyülerine *at* (binme ve yük çekme hayvanı) nalı, tavşan başı... (s. 11)

Yine büyük bir *büyü* (sihir) yaptılar da onu tutturmak için bu koskoca yalanı ortaya salıverdiler. (s. 11)

- Ah, tevekkeli değil Cenabı Mevlânın *esrarına* (sır) ermek için böyle *gökteki* (sema) ayların yıldızların resimlerini çıkarınca işte sonu böyle olur. (s. 12)

Âşık (tutkuyla bağlı kimse) yolunu şaşırdı gibi... (s. 12)

O kitapta yazıyor bilmem kaç *yüz* (sayı) *yaşında* (doğuştan beri geçen ve yıl birimi ile ölçülen zaman) imiş. (s. 13)

Hatun küfeye *düştü* (dengesini yitirerek yukarıdan aşağıya inmek). (s. 17)

Yaz deftere, *yaz* (Söz ve düşünceyi özel işaret veya harflerle anlatmak) deftere!.. (s. 19)

Kuyruklu çarpacakmış diye *aç* (tok kelimesinin karşıtı) durulmaz ya... (s. 19)

Çürükler, *bereler* (Bir yere çarpma, incitme veya vurma sonucu vücudun herhangi bir yerinde oluşan çürük) içinde kaldım... (s. 22)

Alay (dalga geçmek) mı bu?.. (s. 23)

Hiçbir *metin* (Bir yazıyı şekil, anlatım ve noktalama özellikleriyle oluşturan kelimelerin bütünü) ilmî esasa taalûk etmeksizin hemen her gün fikirce, üslupça... (s. 28)

İrfan'a kendine *eş* (hayat arkadaşı) olabilmek için ele ele vererek gençliğinin aşk *dolu* (içi boş olmayan) hayalleri içinde... (s. 30)

Kır (şehir ve kasabaların dışında kalan, çoğu boş ve geniş yer) gezmesi diye mezarlıkların çimenleri üzerine çömelerek gelip geçenlere bezden paça bağlarını göstere göstere simit peynir, akide şekeri, portakal yiyen hanım kızları mı?.. (s. 31)

Bu güzel hanım koyu renk göderi eldivenlere hapsedilmiş mevzun *elini* (kolun bilekten parmak uçlarına kadar olan, tutmaya ve iş yapmaya yarayan bölümü) bileceği dışına gelecek surette çevirip çarşafını arkadan hususî bir eda ile kavradığı zaman *ilik* (düğmenin geçirilebilmesi yapılan küçük yarı) düğmenin pek örtemediği... (s. 32)

...ona gizli gizli haftalarca *en* (zarf olarak kullanılan kelime) ateşli buselerini sunarak yalvarıyor... (s. 32)

Hele o *al* (kırmızı) cepkenini, püsküllü takkesini giyip de aynaya baktığı akit insanı gülmeden kırar geçirir... (s. 44)

Bunların hemen *cümlesi* (bütün herkes) fezada muayyen hareketlerle seyrederler. (s. 47)

Kürrei arza gökten çok *taş* (sert madde) *yağmaktadır* (yüksekten çokça düşmek). (s. 48)

Müthiş bile düşerken kürrei arzın mahrekini değiştirmesi ihtimallerinden, buna dair *bin* (sayı) türlü nazariyelerden bahsolunuyordu... (s. 68)

Kadın cevap olarak bir *zarf* (İçine mektup veya başka kâğıtlar konulan kâğıttan kese) uzatır. (s. 71)

Fakat Atlântik denizinin o müthiş saldırısına uğrayan kıt'alardan *hayır* (iyilik, karşılık beklenmeden yapılan yardım) kalmayacaktır. (s. 87)

Aldığım mektubunuza cevaben şu *satırları* (sayfa üzerinde yan yana gelen kelimelerden oluşan ve alt alta sıralanmış her bir dizi) yazmak için bir hayli düşündüm... (s. 96)

...büyük denizle birleşip bu kadar *karalar* (yeryüzünün denizle örtülü olmayan bölümü, toprak) ile beraber Akdeniz, Marmara, Karadeniz ve Hazar denizinde kaybolarak... (s. 102)

Kadını görüp görmemek *şıkından* (seçenek) hangisi iyi olacağını düşündü. (s. 132)

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın bu romanında eş sesliliğe ait örneklerle oldukça fazla rastlanmıştır. Yazar eş seslilik aracılığıyla anlatımını akıcı ve açık olmasını sağlamıştır.

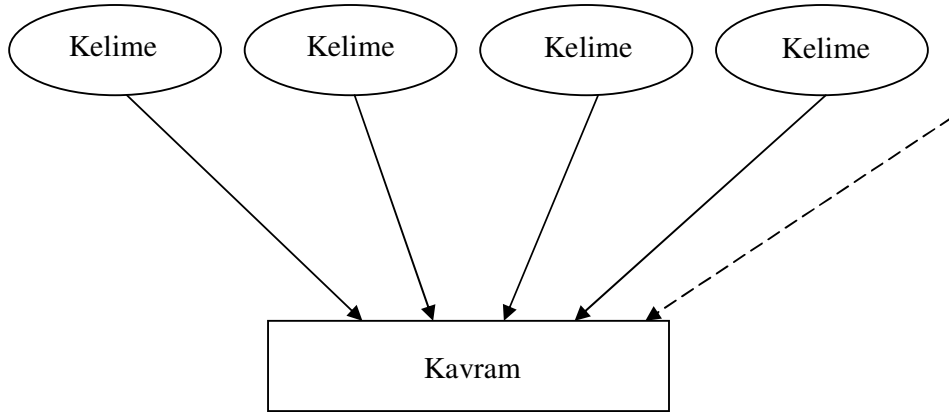
7. Eş Anlamlılık

Aynı anlamı karşılayan fakat yazılışları farklı kelimeler arasındaki anlam ilişkisine eş anlamlılık denir. Eş anlamlı kelimelerin biri diğerinin yerine kullanıldığında, cümlenin anlamı bozulmaz. “İhtiyar adam, torununa kalem hediye etti.” cümlesinde yer alan ihtiyar kelimesi yerine yaşlı, kelimesini kullandığımızda cümlenin anlamı bozulmamaktadır. Dolayısıyla ihtiyar/yaşlı kelimeleri arasında eş anlamlılık ilişkisi vardır.

Bir dil; yazı dili olarak ne ölçüde işlenir, ne kadar ürün verirse, kavramların sayısı da o kadar artar ve aralarında pek az fark olan somut ve soyut kavramlar ortaya çıkar. Böylece o dilde eş anlamlı kelimelerin sayısı da artar.

Eş anlamlılıkta ögeler arasındaki ilişkiyi şöyle bir şekilde gösterebiliriz:

Şekil-6: Eş Anlamlılık

Bu şekilde görüldüğü gibi bir kavram birden çok kelime tarafından karşılanmaktadır.

Türkçeyi eş anlamlı kelimeler açısından inceleyecek olursak dilin zenginliği kendiliğinden ortaya çıkar. Bir taraftan, darılmak / küsmek / gücenmek / kırılmak / incinmek / alınmak; bıkmak / bezmek / usanmak; dilemek / istemek; çevirmek /

döndürmek gibi aralarında ince ayrımlar olan, her birinin kullanım alanları, yerleri bulunan Türkçe kökenli eş anlamlı kelimeler yaşamaktadır. Bir taraftan da yabancı dillerden gelme ögelerle birlikte eş anlamlı kelimeler oluşturan değer / kıymet; deprem / yer sarsıntısı / zelzele; boyunbağı / kravat; baş / kafa; ak / beyaz gibi örnekler görülmektedir. (Aksan, 2004: 68)

Yukarıdaki örnekler dilde her ne kadar yerleşmiş olursa olsun, her zaman birbirlerinin yerine kullanılamazlar. Örneğin beyaz et yerine ak et şeklini kullanamayız. Ayrıca yerli kelimelerin eş anlamlı yerine yakın anlamlı kabul edilmesi daha doğrudur. Çünkü dilin kendi kelimeleri arasında tam olarak aynı kavramı karşılayan kelime bulunmaz.

Romandan alınmış aşağıdaki cümlelerde italik yazılan kelimeler birbirleriyle eş anlamlı olan kelimelerdir.

İt köpek arasında çiğnemeye vaktim yok... (s. 8)

İrfan Bey onları *adlarıyla, sanlarıyla* anlatıyor... (s. 12)

Şöyle biraz *çalış çabala* bakalım belki çıkarsın... (s. 14)

Yarı belimden aşağısı *buz kesildi, dondum* zaten... (s. 16)

İrfan böyle *kara* düşüncelerden sonra bazen sokakta bir *siyah* peçenin yarı kesafeti altında çok cazip bir güzelliğe malik oluşunu ruh helecenıyla hissettiği bir genç kadına tesadüf ediyordu. (s. 31)

Ciğerleri de *bitmek tükenmek* bilmez... (s. 36)

O bir tarafta, sen başka tarafta *öleceğinize* bir yerde *can verirsiniz*... (s. 44)

Bütün münecimler, bütün astronomlar, tek mil ilim erbabı rasathaneleriyle *âlet ve cihazlarıyla* bir saniyede yok olur giderler... (s. 54)

Hep *hayaller, hülyalar* arkasında koştum. (s. 79)

Yahut çamaşır yıkamak adına leğen başında akşama kadar bütün ailenin *kirlerini pisliklerini* sıcak su içinde hasıl olan zehirli buharları teneffüs etmek... (s. 100)

Ne olduğu belirsiz bir kıza hayır bir *kadına*, bir *karıya*, bir aşüfteye aldanmış bulunmak onuruna dokunuyordu. (s. 129)

Boyu bosu, kaşı gözü, rengi gümrah saçları Allah için sevimli hepsi yerinde... (s. 147)

Eş anlamlı kelimeler ifadeye güç katarak anlatımın akıcı olmasını sağlar. Yazarın ifadelerinde farklı kelimeleri kullanması eserin ahengini ve okuyucunun kelime hazinesini geliştirir. Hüseyin Rahmi Gürpınar, bu romanında eş anlamlı ve yakın anlamlı kelimelere aynı cümle içerisinde bolca yer vererek anlatımına zenginlik katmış, dilin güzelliklerini ortaya çıkarmıştır.

8. Zıt Anlamlılık

Zıt anlamlılık, kelimeler arasında bulunan karşıtlık ilişkisidir. İki kavram arasında zıtlık ilişkisinin olması için, ortak özelliklerin bulunması gerekir. Ancak bu şekilde kavramlardan biri zıtlık yoluyla diğerini çağrıştırabilir. Örneğin güzel ve çirkin olma nitelikle, yaşlı ve genç olma yaşla ilgili özelliklerdir; ancak bu ilişki iki kelimenin belirttiği durumun iki ayrı ucunda buldukları için zıt anlamlıdır.

Zıt anlamlılığın farklı şekilleri bulunur. Kelimeler ve ifadeler arasındaki anlam ilişkisinin yönüne ve şekline göre değişik zıtlık ilişkilerinden bahsedilebilmektedir. Örneğin evli / bekâr kelimeleri arasında bütünleyici zıtlık ilişkisi görülür. Evli ve bekâr kelimeleri, kültürel olarak evlenebilirlik diye kabul

edilen bir durumun uygulanabilirliğini varsayarak bu ilişki kapsamında birbirlerini tamamlar. Kadın / erkek, soru / cevap, ölü / sağ, var / yok gibi kelime çiftleri arasında da bütünlüycü zıtlık ilişkisi bulunur (Aslan ve Demir, 2009: 144).

Derecelendirilebilir zıt anlamlılar da vardır. Dar / geniş, yaşlı / genç gibi nitelik bakımından derecelendirilebilen ve bir niteliğin farklı derecelerini ifade eden kelime çiftleri bu şekil zıt anlamlılığa örnek verilebilir. Bir başka zıt anlamlılık şekli de almak / satmak, öğrenci / öğretmen, amir / memur, anne / baba gibi kavramlardan birinin varlığının, diğerinin varlığına bağlı olduğu ilişkisel zıt anlamlılıktır (Aslan ve Demir, 2009: 144).

Doğan Aksan, zıt anlamlılığı; ikili zıtlıklar: aç / tok, dolu / boş vb.; şekilsel ilişkili zıtlıklar: akıllı / akılsız, ücretli / ücretsiz vb.; ilişkisel zıtlıklar: öğretmen / öğrenci, imam / cemaat vb.; dereceli zıtlıklar: küçük / orta / büyük, iyi / orta / kötü vb.; yön gösteren zıtlıklar: sağ / sol, ileri / geri vb. şeklinde beş farklı gruba ayırır (Aksan, 2009: 129).

Romandan alınmış aşağıdaki cümlelerde italik yazılan kelimeler birbirleriyle zıt anlamlı olan kelimelerdir.

Siz *gökteki* kuyrukludan korkmayınız, *yerdekilerden* korkunuz... (s. 10)

Hanım birçok tekerlekler, *yarım* aylar, *bütün* aylar... (s. 12)

Emeti Hanım *sağına soluna* kıvranıp çıkmaya uğraşarak: (s. 14)

İçe girmesi *kolay* da çıkması *güç*... (s. 14)

Bunun ne *içini* biliyorduk ne *dışını*... (s. 20)

Bedriye Hanım cumbaya *gidip(gitmek) gelerek(gelmek)*: (s. 21)

Çünkü *karı koca* arasında his, zevk, terbiye bakımından bir eşitlik yoktu. (s. 30)

Hep kendi kendine *gelin güvey* oluyordu. (s. 32)

İrfan Bey'in dünyanın yakında geçireceği büyük tehlike yahut uğrayacağı korkunç âkıbet hakkında vereceği bu meraklı konferansta bulunmak için yedi mahalleden *ihiyar, genç, çarşafı, yeldirmeli, çocuklu, çocuksuz hanımlar* sükün etti... (s. 34)

Küremizden onu kaybedinceye kadar uzaklaşınca *aşağı yukarı* kelimelerinin mânalarını da uzaklaşma ile beraber kaybetmiş oluruz. (s. 39)

Etrafımız böyle mutlak bir boşlukla çevrili olan bir noktada yukarısı aşağısı yok, *inmek çıkmak*, düşmek yok, fakat bunlara karşı umumî bir cazibe... (s. 39)

Şu geçirdiğimiz hayatta ismine “kaza” dediğimiz kötü bir tesadüf vardır ki bunun *hafif* olsun, *ağır* olsun başına gelmedik hemen kimse yok gibidir. (s. 47)

Bu seyyareler güneşin etrafında kendilerini cezbeden bu ateş merkezine düşmeyecek kadar *büyük*, fakat bu meftunlarını merkezî cazibeden ayırıp fezaya fırlatabilecek kadar merkezden uzaklaştırıcı bir kuvvet husulüne kifayetten *küçük* birer süratle devretmektedir. (s. 40)

Annem babam görürse sonra bana ne derler?.. (s. 44)

Karpuzdan pıreye, pıreden ayıya atlayarak ve pek garip bir mantık hafifliğiyle dünyanın yuvarlaklığının *lehinde* ve *aleyhinde* mütealealar yürüten hanımların muhakemesindeki saflığa kulak veriyordu. (s. 44)

Ne *âlimi* kalır, ne *cahili*, ne zekisi, ne ahmağı... (s.54)

Ölü, diri getirir, dersiniz. (s. 54)

Beyefendi böyle bir ihtiyatta bulunsak bunun bize bir *faydası* olmazsa bir *zararı* da dokunmaz... (s. 67)

Avrupa siyasetinde *ilk* ve belki de *son* defa olarak umumî selâmetin umumî birleşmede olacağı hakikati entrikasızca teslim ve kabul olunmak harikası görülecekti... (s. 69)

İşte o günde ne olacaksa *zengin fukara(fakir)* hep beraber olacak... (s. 72)

Sevdiğinin *maddî* ve *manevî* hüviyeti hakkında ufak bir şey keşfedebilmek için mektubu evirdi, çevirdi. (s. 77)

Bunlar *iyi kötü* ne ise zihnî meşguliyetler... (s. 100)

Erkekler için şimdiki bilginin lâzım addettiği şeylerin *kadınlarca* da lüzumunu düşünmek neden kabahat? (s. 100)

Haley kuyruğunun *akşama, sabaha* vuku bulacak çarpma tehlikesinden dolayı halk alıp veriyor... (s. 107)

Bunların ... gibi sözlerini hatırlayarak kısa bir müddet sonra uyanıklıktan hissetmeksizin uykuya geçmek nevinden *varlıktan yokluğa* nasıl intikal edeceğimi düşünüyordum? (s. 103)

Sağa, sola, ileriye bakındı ve kadını gördü. (s. 127)

Keyfiyetin *gerçekten yalana* da ihtimal var. (s. 148)

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç romanında zıt anlamlı kelimeler yönünden de bir zenginliği olduğu görülmektedir. Romanda aynı cümlelerin içerisinde zıtlık ilişkileri oldukça fazla bulunmaktadır.

9. Bağlam

Bağlam kelimelerin, kelime gruplarının cümle veya metin içerisindeki yanında bulunan diğer öğelere göre değişik anlamlar kazanmasıdır. Bütün kelimelerin kendine has anlamları vardır. Ancak bu anlamlar konuşma veya metin içerisindeki diğer öğelerin durumuna göre değişir. Örneğin masa kelimesi temel anlamında ayaklar veya bir destek üzerine oturtulmuş tabladan oluşan mobilya anlamına gelirken, “Kaçakçılık masasından bugün seni aradılar.” cümlesindeki gibi yanına gelen diğer öğelerle anlamını değiştirebilir.

“Küçük yaştaki insanlara çocuk denildiği halde bu kelimenin yanına gelen diğer öğeler çocuk kelimesine yetişkin insan veya bebek anlamını verir:

Çocuklar bahçede oynuyorlar.

Çocuklar askere gitti.

Çocukları evlendirdik.

Anne çocuğu emziriyor.

Bu cümlelerde çocuk kelimesinin değişik bağlamlar içerisinde değişik anlamlar yüklendiği açıkça görülmektedir. Öyleyse kelimeler, kelime grupları yanlarına gelen diğer öğelerle anlam değiştirmekte ve değişik bağlamlarda değişik kavramlar yansıtmaktadır.” (Hengirmen, 2002: 397).

Kelimelerin çok anlamlı yönü olduğu biliyoruz. Bu sebeple kelimeleri tek başlarına bağımsız olarak ele almak yerine birlikte kullanıldığı cümlelerle birlikte ele almak kelimelerin anlamını ortaya çıkarmada daha etkili olacaktır.

Romandan alınmış aşağıdaki cümlelerde italik yazılan kelimeler bağlam kapsamında düşünülerek cümle içerisindeki anlamlarıyla verilmiştir.

Bir iki gündür *çocuk* (bebek) rahatsız. (s. 7)

Evvelki kadar keder *götüremiyorum* (dayanamamak). (s. 8)

Onların *çarpmasına* (çekiciliğiyle etkilemek) uğrayıp da az delikanlı mı hurdahaş oldu. (s. 10)

Yine büyük bir büyü yaptılar da onu tutturmak için bu koskoca yalanı ortaya *salıverdiler* (söylemek). (s. 11)

Tabakların üzeri birer parmak kalınlığında sapsarı kaymak *tutmuştu* (oluşmak). (s. 16)

Yavrum (kendisinden küçük olduğunu göstermek için kullanılmış) Bedriye bizim kapı yine *yıkıyor* (kuvvetli bir biçimde çalmak)... (s. 21)

İnsan bir bahis üzerinde derinlere *daldıkça* (kendini bir şeye kaptırmak) o bahsin zihindeki eski berraklığı da *kaybolur* (kalmamak). (s. 26)

Delikanlıyı alaycı bir nazarla *süzdü* (anlamli bakmak). (s. 33)

Fakat siz onu işte şimdi gönlümde birden *aydınlattınız* (açığa çıkarmak)... (s. 79)

Havada bulut yoktu ama ortalığı gruptan sonra sular kararmak esnasında olduğu gibi derece derece karanlıkla beraber bir de sıkıntı veren bir *ağrılık* (sıkıcı, bunaltıcı, iç karartıcı durum) kaplıyordu. (s. 103)

Lakırdı yine *uzadı* (uzun sürmek). (s. 113)

Evvelki mektuplarımda sizi korkutmamak için bu hadiseyi hakikî dehşetinden pek *hafif* (az) göstermeye uğraşım. (s. 123)

Şimdi bu anda gayri ihtiyari *kalemimden sıçrayan* (ansızın oluşan) şu kelimeler âdeta dimağımı *yakıyor* (zarara uğratmak). (s. 141)

Örneklere de bakıldığında bir kelimenin anlamının belirlenmesinde cümle içerisindeki diğer kelimelerin de etkili olduğu görülmektedir. Bu bakımdan çok anlamlılık bildiren yan anlamlı kelimeler, kullanıldığı cümleye göre anlam kazanırlar. Eş sesli kelimeler ve mecazi anlamda kullanılan kelimeler için de aynı durum söz konusudur.

10. İkilemeler (Tekrarlar)

İkilemeler (Tekrarlar), anlatım gücünü artırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek amacıyla, aynı kelimenin tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın veya zıt olan ya da sesleri birbirini andıran iki kelimenin yan yana kullanılmasıdır. (Hatipoğlu, 1981: 9).

İkileme, dilin zenginliğinin göstergesidir. Yeni bir düşünceyi daha iyi anlatmaya olanak veren dilin yaratma gücü olarak görülebilir. Dilimizde farklı şekillerde oluşturulabilen ikileme yapılarına değişik şekildeki anlamları pekiştirerek açıklamada, kavramlar arası ince ayrımları gösterebilmede sıklıkla başvurulur. İkilemede kullanılan kelimeler birbirleriyle ilişkilidir, ancak iki kelime arasındaki ilişki farklı durumları belirtebilir. “İkileme olayında ses güzelliğinin ve tekrardan doğan anlam gücünün birlikte kullanıldığı görülür. Bu bakımdan ikileme ses uygunluğu, ezgiyle yoğunlaştırılmış bir anlam gücüdür” (Hatipoğlu, 1981: 11-12).

Aksan, Türkçedeki ikilemelerin değişik kelime çeşitlerinden, başka başka görevleri olan kelimelerle kurulmuş 2000 dolayında örneği olduğunu söyler (Aksan, 2001: 83). Hatta bu sayı içerisinde Anadolu ağızlarındaki farklılıklar yoktur. Buradan da anlaşılacağı gibi ikilemeler dilimizde fazlaca yer alıp güçlü ve etkileyici bir anlatım biçimi sağlamaktadır.

Türkçede tekrarlar (ikilemeler) farklı şekillerde karşımıza çıkar. Ergin tekrarları dörde ayırır (Ergin, 2000: 377-378):

1) **Aynen tekrarlar:** Bunlar bir kelimenin arka arkaya iki defa tekrarlanmasıyla yapılan tekrarlardır. Asıl tekrarlar da diyebileceğimiz bu kelime grubu birçok kelime çeşidinden yapılan ve bol bol kullanılan bir gruptur. ince ince, ıslıl ıslıl, yavaş yavaş, dağ dağ, göz göz, dilim dilim, adım adım, çok çok gibi isim, sıfat ve zarf cinsinden isimlerle yapılan tekrarlar; şırıl şırıl, gürül gürül, mışıl mışıl, kıtır kıtır, zangır zangır gibi tabiat taklidi kelimelerden yapılan tekrarlar; bir bir, üç üç, beşer beşer, onar onar gibi asıl ve üleştirme sayı sıfatlarından yapılan tekrarlar; diye diye, koşa koşa ve durup durup, koyup koyup gibi gerundium (zarf fiil) takrarları; şu şu gibi zamir tekrarları; evet evet, hay hay, vah vah gibi ünlem edatı tekrarları; olsa olsa, aradım aradım, yesin yesin, gidiyor gidiyor gibi fiil tekrarları bunlardandır.

2) **Eş mânâlı tekrarlar:** Bunlar aynı mânâya gelen veya çok yakın mânâlı iki ayrı kelimenin meydana getirdiği tekrarlardır: eğri büğrü, açık saçık, toz toprak, ipsiz sapsız, ezik büzük, çoluk çocuk, çarpuk çurpuk gibi.

3) **Zıt mânâlı tekrarlar:** Bunlar birbirinin zıttı olan iki kelimenin meydana getirdiği tekrarlardır: iyi kötü, büyük küçük, aşağı yukarı, irili ufaklı, düşe kalka, bata çıka gibi.

4) **İlâveli tekrarlar:** Bunlar kelime başına ilâve bir unsur getirmek suretiyle yapılan tekrarlardır. İkiye ayrılır. İlki, kelimenin tekrarına m sesi getirilmesiyle yapılanlar: adam madam, su mu, deniz meniz misallerinde olduğu gibi. İkincisi, başa heceler ilâve edilenlerde umumiyetle bir kısım sıfatların ilk heceleri alınır; bu hecelerin sonuna ünlüyle bitiyorlarsa doğrudan doğruya, ünsüzle bitiyorlarsa o ünsüzleri atılarak m, p, r, s seslerinden biri getirilir; meydana gelen, ilk heceden doğma bu unsur ayrı bir kelime gibi asıl kelimenin önüne getirilir; böylece hece tekrarına dayanan, bir bakıma tekrar diyebileceğimiz bir grup ortaya çıkar: dümdüz,

yemyeşil, sarı, kaskatı misallerinde olduğu gibi. Bazen p'den sonra bir a,e; r'den sonra bir ıl, il getirildiği de görülür: sapasağlam, çırılçıplak misallerinde olduğu gibi.

Romandan alınan aşağıdaki cümlelerde italik yazılan kelimeler aynen tekrarlardır.

Bedriye Hanım, bahçe üzerindeki küçük odanın penceresinden, bitişik komşunun tahta kaplamasına yumruğu ile *helecanlı helecanlı* vurarak haykırıyordu. (s. 7)

Vurma öyle *hızlı hızlı*. (s. 7)

Tavanın aralıklarından *pıtır pıtır* tozlar dökülüyor. (s. 7)

Şimdi karılar, “nasıl çarpacakmış, bakalım?” diye *sürü sürü* seyre giderler. (s. 8)

Viçir viçir yine orada ne ötüşüyorsunuz? (s. 9)

Emine Hanım, *hafif hafif* gülerek: (s. 10)

Kimisi on senede, kimisi yirmi, otuz, kırk, elli, altmış, yüz daha bilmem kaç sene *gelip gelip* bizim dünyanın yanından geçerlermiş... (s. 12)

Gecenin birinde gelip de çatarak evlerimizin damlarını *gümbür gümbür* başımıza indirirse kedi kuyruğunu o zaman sen görürsün... (s. 12)

Badem gibi *çekik çekik* gözler... (s. 13)

Vah vah, gördünüz mü zavallının başına geleni? (s. 14)

Pek alımlı, *tahrilli tahrilli*, görsen?.. (s. 15)

Kediler *birer birer* içeri giriyor. (s. 16)

Çocuklar, *yanık yanık* bir ses geliyor. (s. 17)

Kucağında *kalıp kalıp* sabunlar... (s. 17)

Adam divanelikte *türlü türlü*... (s. 18)

Bakkal böyle *söylene söylene* gitmekte iken Bedriye Hanım yine bahçe üzerindeki odaya döndü. (s. 20)

Duvarın arkasında küfede zavallı Emeti'yi âdeta *uzun uzun* ağlamakta bulunca sordu. (s. 20)

Fareler gözünün önünden *gelip gelip* geçerler. (s. 21)

Kimdir o acaba böyle *terbiyesiz terbiyesiz* kapı çalan... (s. 21)

Ama böyle hazır yemek oldu mu *lüp lüp* yutar. (s. 21)

Emeti Hanım *topal topal* yürüyerek: (s. 22)

Sabun getirdiği vakit neler söylediğini işitseydin *güle güle* bayılırdın? (s. 25)

Gide gide en sade kelimelerin bile mânalarını anlamayacak hale gelir. (s. 26)

Çok sürekli ve âdeta kurtuluşsuz görünen bir sefalet altında kağşamış, kararmış, çarpılmış evlerin, *koyu koyu* yosun tutmuş damların manzarasından yükselen acı mânadan sıkılır... (s. 27)

İlk uzun makalesi *başka başka* başlıklarla birkaç parçaya ayrılarak neşredildi. (s. 29)

Karısına sadakatten bu ilk ayrılış devrinde geceleri eve gelmemesine bir sebep uydurmak için hayli yorulmuş, fakat sonraları buna da lüzum görmeyerek gemi *bütün bütün* azıya almış zevç, zevce birbirinin başına âdeta birer belâ olup kalmışlardı... (s. 30)

Kır gezmesi diye mezarlıkların çimenleri üzerine çömelerek gelip geçenlere bezden paça bağlarını *göstere göstere* simit peynir, akide şekeri, portakal yiyen Hanım kızları mı?.. (s. 30)

...çarşafın floş şeklinde *açıla açıla* dökülüşünde öyle asil, lâtif, câzip güzellikler, yaratılış meharetleri keşfediyordu ki kadınlarımız hakkındaki fena düşünüş ve görünüşü unutarak mahiyetini takdir edemediği bir dalgınlıkla rastgele karşısına çıkan bu Venüs'ün cazibesine tutulup onun dalgalanan endamından gelen nefis kokulu havayı teneffüs *ede ede* takip ediyor... (s. 31)

Şimdi bu vadide *yeni yeni* ümitlere, fikirlere kapılarak evvelkinden büyük bir dalgınlıkla takipte devam ediyordu... (s. 31)

...fakat git gide tapınan nazarlarında bu hayal eski parlaklık ve kuvvetini kaybediyor, *yavaş yavaş* siliniyor, sonra onun yerine ansızın bir yenisi parlıyordu... (s. 32)

Üst dudağının ortası biraz kabarık âdeta putça durması, gözlüğünün altından miyop olanlara mahsus *kıpışık kıpışık* bakması çehresine daimî istihza şekli veriyordu. (s. 34)

Kısık kısık gülüştüler... (s. 36)

Gırtlığı, ciğerleri, el kadar yüreciği, hele o bağırsakları, *kulaç kulaç*... (s. 36)

Avrupa'da bu yolda sade ve *lâtif lâtif* kitaplar yazılmıştır... (s. 36)

Biz bu dünyada o kadar yanlış hisler, zanlar içinde yaşarız ki ilmin bize gösterdiği *büyük büyük* nazariyeleri hakikatleri biz bu küçük aklımızla etrafımızdaki ufak tefek eşyaya tatbik, teşbih ederek daima yanılırız... (s. 38)

Nihayet uzayan karanlık donmuş sonsuz gecesi içinde korkmuş gibi sevgilisinin hasretiyle sarılarak *ağır ağır* geri dönerler. (s. 40)

Yine seyyareler güneşin *birer birer* mahreklerinde atlıyarak güneş hükûmetinin sınırı olan neptünün medarından da çıkarak mutlak boşluk içine dalarlar. (s. 41)

O zaman *doya doya* seyredersiniz... (s. 42)

Hiç o *mini mini* hayvan araba çekebilir mi? (s. 43)

Ayının çingene ile *homur homur* güleştğini seyretmedin mi hiç? (s. 44)

Emeti Hanımcığım bu kızlar böyle *fıkır fıkır* ne konuşuyorlar. (s. 47)

Yok saçlarını tarar döker de *kırım kırım* kırtır... *Salım salım* salınmış... (s. 51)

Bekir'in bu çocukça reyine karşı *acı acı* tebessüm ettim. (s. 66)

Beyefendi ben ölmeye öyle *kolay kolay* razı olmam. (s. 66)

Evvelâ balonlarla, tayyarelerle çıkılacak, *yavaş yavaş* dişli şimendiferler yapılacak... (s. 68)

İrfan kadınların bu buluşlarına, bu coşkunluklarına *bol bol* müsaade ettikten sonra... (s. 70)

O *pırl pırl*, o pür ihtişam nurlu eteğinin arasından geçecek miyiz?.. (s. 71)

Orada *geniş geniş* nefesler alıp biraz ferahlarım... (s. 73)

Ne kadar melek, haslet bir kız olursan ol halkın ortasında *göz göre göre* bir kere bisiklete binmek âlemi benden nefret ettirmeye kifâyet ediyor... (s. 75)

Beyefendi size böyle *serbest serbest* mektup yazışımdan beni terbiyesiz ve bilhassa iffetsiz bir kız zannetmeyiniz... (s. 75)

Kadınlığa *mini mini, süslü süslü* kitaplar yazmak istiyorum... (s. 75)

Gözlerinden *hazin hazin* sızan yaşları silerek: (s. 86)

Kara dumanlar arasında alevler birer kızgın yılanlar gibi birbirlerine *sarıla sarıla* semaya atılıyorlardı. (s. 87)

...eşsiz olan vatanımız *kucak kucak* servet, saadet bahşetmek için bize her lâhza bağrını açmışken biz onun bu tükenmez büyük şefkatine lâyık evlâdı olmak meziyetini gösteremedik!.. (s.90)

Neye uğradığını bilmeyerek *avaz avaz* haykıranlar... (s. 95)

İki çenemiz *zangır zangır* birbirine vuruyordu. (s. 95)

Sonra *yavaş yavaş* gözlerimi açtığım zaman ortalığı aydınlık, güneşli buldum. (s. 103)

Geniş geniş birkaç nefes aldım. (s. 105)

Koltuklarında *yığın yığın* gazete, ilân tomarları... (s. 106)

Hislerimizin ikizliğine bu kadar kat'iyetle hükmeyletiğim halde yine alacağım cevabın makûs zuhuru tehlikesinden yüreğim *gümbür gümbür* atıyor. (s. 112)

Aynı evin *hızlı hızlı*, iki defa çingırağını çekti... (s. 134)

İşlek kaleminiz hallâç pamuğu gibi dünyaları *didik didik* atmış, bitirmiş... (s. 140)

Sonra baygın bir nazarla Feriha'yı *süze süze* doğruldu. (s. 165)

Romandan alınan aşağıdaki cümlelerde italik yazılan kelimeler eş mânâlı tekrarlardır.

İrfan Bey hep onları *adlarıyla sanlarıyla* anlatıyor. (s. 12)

Herkesin *yemesi içmesi* yine yolunda... (s.19)

Tıka basa karnını doyurdu. (s. 20)

Akşama kadar *işleri güçleri* elâlemin kapılarını aşındırmak... (s. 21)

Artık *lami cimi* kalmamış... (s. 23)

Delîği deşîği tıkanırsa mahzen gibidir. (s. 24)

Ne dereceye kadar hakikate uygun olduğu şüpheli bu *ucu bucağı* gelmez sözleri okudukça en âlim, en mütefennin kimselerin böyle nâzik anlarda birer ahmak kesilecekleri hakkındaki Bekir'in nazariyesini kabul edeceğim geldi. (s. 68)

Evvelâ bir erkeğin ruhunu gıcıklayacak, sevda ümidleri uyandıracak, bin mânâlı, *kırk dökük* cümlelerle dolu mektuplar... (s. 136)

Bu güzel kadının Feriha'nın güzellikçe kendinden üstün olduğunu hasedinden *kızara bozara* itiraf ediyor... (s. 140)

Boyu bosu, kaşı gözü, rengi gümrah saçları Allah için sevimli hepsi yerinde... (s. 147)

Gökyüzünde ve havada vukua gelen büyük olaylarla bu dünyanın *ufak tefek* işleri arasında bir bağıllık aramak pek gülünç ve abes bir haldedir. (s. 48)

Çoluk çocuğuma da hasret gideceğim. (s. 64)

Frengin biri sahilde kayık, sandal ne bulursa *çürük çarık* demiyor yüksek fiyatla satın alıyor... (s. 87)

Gel de bu *ıvır zıvıra* inanabilersen inan bakalım. (s. 19)

Hep gelenler *abur cuburdur*... (s. 21)

Yukarıdaki cümlelerde yer alan *ufak tefek*, *çoluk çocuk*, *çürük çarık* tekrarları biri anlamlı biri anlamsız kelimelerin birlikte kullanılmasıyla gerçekleştirilmiştir. *Ivır zıvır*, *abur cubur* tekrarları ise anlamsız kelimelerin birlikte kullanılmasıyla gerçekleştirilmiştir. “Yok saçlarını tarar döker de *kırım kırım* kıtırır... *Salım salım* salınır mış...” (s. 51) cümlesinde az görülen tekrar ve pekiştirme örneklerine rastlanmıştır.

Romandan alınan aşağıdaki cümlelerde italik yazılan kelimeler zıt mânâlı tekrarlardır.

Emeti Hanım *sağına soluna* kıvranıp çıkmaya uğraşarak: (s. 14)

Çünkü *karı koca* arasında his, zevk, terbiye bakımından eşitlik yoktu. (s. 30)

İçi içine sığmıyor, siyah çarşafı kadının gelmesini bekleyerek dairenin loş koridorlarında *bir aşağı bir yukarı* mekik dokuyordu. (s. 117)

Artık *sağına soluna* bakmıyor... (s. 127)

Sağlamlığını çürüklülüğünü bilmem... (s. 131)

Kursu henüz tamam olmamış ay, bulut parçaları arasında *bata çıka* tutulacak gibi oluyordu, uğraşıyordu... (s. 156)

Romandan alınan aşağıdaki cümlelerde italik yazılan kelimeler ilâveli tekrarlardır.

Ah *çarçabuk* kuyruklu ile hısım, akraba oluverdiler... (s. 13)

Tabakların üzeri birer parmak kalınlığında *sapsarı* kaymak tutmuştu. (s. 16)

Sonra *dürbünü mürbünü* ortadan yok ettilerdi. (s. 25)

Kontrans montrans (Konferans monferans) diye o cingöz oğlanlar kadınları bir âla seyredecekler... (s. 25)

A işte *yusyuvark*... (s. 42)

Emsal'in şu müjdesi bu kanaatini *büsbütün* kuvvetlendirdi. (s. 117)

Hüseyin Rahmi Gürpınar, romanında ikilemeleri (tekrarları) oldukça fazla kullanmıştır. Bu ikilemelerden çoğunu aynen tekrarlar oluşturmuştur. İkilemeler anlama güç kazandırmak için kullanıldığına göre Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın da ikilemeleri kullanarak anlatımının etkili olmasını sağladığını söyleyebiliriz.

11. Deyimler

Deyimler dilimizin en önemli unsurlarındandır. 1935 yılında bastırılarak dağıtılan Osmanlıca'dan Türkçe'ye Cep Kılavuzu'nda 'deyim' kelimesi Türk Dili Araştırma Kurumu tarafından 'tabir' kelimesinin yerine teklif edilmiş ve zaman içinde tabir kelimesinin yerine deyim kelimesi kullanılmaya başlamıştır.

Doğan Aksan, deyim tanımı "Belli bir kavramı, belli bir duygu ya da durumu dile getirmek için birden çok kelimenin bir arada, seyrek olarak da tek bir kelimenin yan anlamda kullanılmasıyla oluşan sözdür." (Aksan, 2003: 35) şeklinde, Vecihe Hatiboğlu ise "Deyim, anlatım gücünü arttırmak için, az çok mantık dışına kayan, bazı kelimeleri değişmediği halde bazıları değişip çekimlere giren kalıplardır." (Hatipoğlu, 1982: 194) şeklinde yapmıştır.

Dilimizde deyimlerin önemli bir yeri vardır. Deyimler; göz önüne anlatıcı, kuvvetli hayaller getiren sözlerdir. Deyimleri yerli yerinde kullanmak, bir dili iyi konuşup iyi yazabilmek için şarttır. Deyimler bir yazıya canlılık ve çekicilik kazandırır. Deyimler çoğunlukla mecaz anlam içeren anlatım unsurlarıdır.

Romandan alınan aşağıdaki cümlelerde italik yazılan kelimeler deyimlerdir.

A, bak karı *ses vermiyor*. (s. 7)

Uyutuncaya kadar *akla karayı seçtim*. (s. 7)

Bursa da *sağır sultan duydu*. (s. 8)

Vallahi bu gece *gözlerime uyku girmedi*. (s. 9)

Bu yukarıki yıldız çarparsa hepimiz *tuzla buz olacaktık*... (s. 10)

Yarı belimden aşağısı *buz kesildi*. (s. 16)

Kediler Şimdi içeride hepsinin *canına okuyorlar...* (s. 17)

Ne var, ne yok, kediler hepsini *silip sűpűrműűler...* (s. 22)

Kız sűylerken kederinden hep *gűzleri doluyor...* (s. 23)

Meűhur olmak sevdasıyla *yanıp tutuűuyordu.* (s. 26)

Sonra “nankűrler” diye o makaleden habersiz kalan okuyuculara *atıp tutuyordu.* (s. 29)

Onun *aklı ermiyor* da bakalım seninki eriyor mu?.. (s. 42)

Karpuzdan pireye, pireden ayya atlayarak ve pek garip bir mantık hafiflięiyle dűnyanın yuvarlaklıęının lehinde ve aleyhinde műtealealar yűrűten hanımların muhakemesindeki saflıęa *kulak veriyordu.* (s. 44)

Biz birbirimize *sűz verdik...* (s. 45)

Annem anlayacak diye *űdűm kopar...* (s. 46)

Bu kadar *ene çalmaktan çekinmiyorsunuz* da o műbarek iki kelimeyi aęzınıza almaya neden űűeniyorsunuz?.. (s. 55)

İki elimizi kavuűturup *boynumuzu bűkerek* felâketin gelmesini bekleyeceęiz... (s. 66)

O fena lâkırdıları *aęzınızdan yel gűtűrsűn (al-)*... (s. 88)

İűittięi sűzlerden *tűylerim űrperdi.* (s. 91)

Yer, gűk *birbirine giriyor.* (s. 95)

Hep kadınlar benim gibi düşünselerdi erkekleri *çabuk yola getirirdik.* (s. 101)

Suların tavana kadar yükselmesini beklemenin *akıl kârı olmadığını* anladım.
(s. 104)

Hep o tekneler, sandıklar, balyalar *altüst oluyordu.* (s. 106)

Aşağıda bir *çığlık*, bir feryat bir *kıyamet(tir) koptu...* (s. 106)

Bendenizi havailikle her rastgeldiği kadına *dil dökmekle* ittiham ediyorsunuz.
(s. 110)

Ben de anlıyorum ki *kırdığım ceviz bini aştı.* (s. 113)

Bunu *dört gözle bekliyorum.* (s. 113)

Fakat *iş işten geçmişti.* (s. 113)

Ben Emsal'in *ipe sapa gelmez* sözlerini *can kulağı ile dinlemedim.* (s. 115)

Fakat artık *içi içine sığmıyordu.* (s. 115)

Hepsi âlâ lâkin Hanımefendi bu muhabbetten ne kadar ehemmiyetsizce *dem vuruyor*, bunun tehiri hususunda ne derece hassas bulunuyordu. (s. 123)

Derdimi döküp yanıp yakılmak yolunda attığım bu yalvarmalarımı bütün yaralarımı açmadan susmak emin olunuz bana Haley'in çarpma tehlikesinden beter geliyor. (s. 125)

Hele o deminki pek *sağlam ayakkabıya benzemiyordu?* (s. 131)

Bir insanın cidden *canı yanınca* her hususu göze aldırıyor. (s. 139)

Bendenize göndermiş olduğunuz mektubu yazdığınız günü galiba sabahleyin döşekten *sol tarafınızdan kalkmışsınız*. (s. 140)

İrfan bu mektubu okuduktan sonra sevincinden *etekleri zil çalarak* kalemden hemen Aksaray'daki evlerine koştu. (s. 145)

Kardeş *kulağını ver bana...* (s. 151)

Bu işin içinde bir *bit yeniği var*. (s. 152)

Âdeta *benzi sarardı*. (s. 155)

İhtimal birkaç dakika sonra zehirlenme hâdisesi başlayacak, bütün canlılar hep birden *can çekişmeye* girecekti. (s. 157)

Cemalinizin yüzünü görmek ferahlığı ile ölüm acısı duymadan *can vereyim*. (s. 157)

Zavallıya hiç *ağız açtırmıyor*. (s. 164)

Ne söylese çabuk *mat ediyor*. (s. 164)

Adımı sordu da *nutkum tutuldu*. (s. 164)

Hüseyin Rahmi Gürpınar romanında deyimlere de yer vererek kuvvetli hayaller oluşturmuş, anlatımına canlılık ve çekicilik kazandırmıştır.

12. Terimler

“Terim, özel bir bilgi ya da etkinlik alanına, bir bilim, teknik ya da uzmanlık dalına özgü kelimedir. Uzmanlar arasında etkin bir bildirişim sağlanması için gerekli,

temel nitelikli ögelerdir. Terimler, sözlük anlamı dışında özel bir anlam kazanmışlardır. Türkçe asıllı veya yabancı asıllı olabilirler. Türkçenin imkânlarıyla karşılık olarak bir kelime türetilmemişse dilimize geçtiği şekliyle kullanılırlar.” (Oğraş, 2005: 5). Genel dilde geçerli olan çok anlamlılığa karşın, terim alanında tek anlamlılığa yönelik görülür (Vardar, 2002: 192).

Terimlerin kullanım alanları, diğer kelimelere göre daha sınırlıdır. Matematik terimi olan çarpma, bölme, toplama, çıkarma, üçgen, dörtgen, ikizkenar üçgen gibi kelimeler günlük yaşamda pek sık kullanılmaz. Bu kelimelerin kullanımı genellikle matematik alanıyla sınırlıdır. Fizik, kimya, tıp, felsefe, psikoloji, sosyoloji, resim, heykel, terzilik, marangozluk gibi birçok özel alanda geçen terimlerin anlamlarını bu alanlarda çalışan kimselerin dışında genellikle kimse bilmez. Bu terimlere şu örnekler verilebilir: determinizm, aksiyom, postulat, morfem, hipnoterapi, penaltı, optimizm... gibi (Hengirmen, 1999: 357). Öte yandan kullanım alanı genişleyen, günlük yaşamda yeri olan terimler de genel kullanımlarında terim olma niteliğini yitirir, dilin öteki kelimeleriyle aynı duruma gelir. Örneğin telefon, radyo, televizyon, uçak, tren kelimeleri, bu nesnelere ilk bulunduğu, ilk tanıtıldığında terim niteliği taşımış olsalar bile bugün terim olmaktan çıkmış, temel söz varlığı içinde düşünülür duruma gelmişlerdir. Ancak elektroniğe ilişkin bir sözlükte geçen radyo ve televizyon yine birer terimdir (Aksan, 2003b: 40).

Romandan alınan aşağıdaki cümlelerde italik yazılan kelimeler terimlerdir.

Dünya'ya kuyruklu yıldız çarpacakmış. (s. 8)

Haftalarca çalışarak “*tekâmül (evrim) kanununa*” ait uzun bir *makale* yazar, fakat neşir için gönderdiği gazetelerin hemen cümlesinden uzunluğu, vuzuhtan ziyade yeniliğe uğraşılmış acayip bir üslûpla yazılmış olması bahanesiyle reddedilirdi. (s. 28)

Bu *konferanslar kozmografya* hakkında pek sade, halk anlayışına göre iptidai malûmatla yavaştan başlayacak hanımları gittikçe heyecanlandırmak maksadıyla tedricen şiddet peyda edecekti. (s. 34)

Her *seyyare* (gezegen) *güneşin* etrafında, üzerinde döndüğü farz edilen mevhum daireye o seyyarenin *mahreki* (yörünge) adı verilir. (s. 38)

Bir *çekme kuvveti* denilen bir kuvvet vardır. (s. 39)

En yakın olan “*Utarit*”in güneşe uzaklığı (14.300.400) ve en uzak bulunan “*Neptün*”ün (1.100.000.000) *fersahtır* (yaklaşık 5 km’lik uzunluk ölçü birimi). (s. 40)

Bunların yörünmeğe *Parabol* dedikleri şekildedir. (s. 40)

Maymunların *nota* ile çalgı çaldıklarını işittimdi ama bunu duymadım... (s. 43)

“Baş” yıldızın “*çekirdek*” dedikleri kesif kısmıyla “saç”ından müteşekkildir. (s. 51)

Bir cismin *atomları* ne kadar sıkı yani birbirine bitişik olursa işte o madde o derece kesif sayılır... (s. 52)

“*Siyanür*” renksiz, sert kokulu zehirli öldürücü bir gaz olmakla beraber hava için kıpkırmızı bir alevle ateş almaya müsait bulunduğundan arza teması her surette tehlikelidir. (s. 58)

Binaenaleyh *havagazı* hassaten *karbonla hidrojenden* mürekkeptir. (s. 82)

Tıp ilminde *Homéopathie* denilen bir nevi tedavi usulü vardır ki mânası birbirine benzeyen ve aynı soydan olan hastalık demektir. (s. 110)

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın bu romanında oldukça fazla terimlere rastlanmaktadır. Terimler bir alana has kelimeler oldukları için anlamlarının anlaşılması zordur. Romanda terimler genellikle açıklamalarıyla birlikte kullanılmıştır. Terimlerin bulunduğu yerlerde Hüseyin Rahmi'nin anlatımı ağırlaşmıştır.

13. Yansımalar (Ses Taklidi Kelimeler)

Her dilde tabiattaki sesleri yansıtmaya, taklit etmeye yönelik öğelere rastlanmaktadır. Bu öğeler insan ve ses bağırımlarıyla kükreme, havlama gibi hayvan seslerini yansıttıkları gibi; ses çıkaran her türlü varlığın seslerini vermeye de yönelirler. Türkçedeki miyavlamak, böğürmek, kükremek, gıdıklamak, melemek gibi hayvan seslerini gösteren fiiller, bunların temelde belli seslerin taklidine dayandığını gösterir. Sonra bunların dilin belli kalıplarına dökülerek fiilleştiği görülür. Üflemek, horlamak, inlemek gibi insan seslerini gösteren fiillerde de durum aynıdır. Söz varlığı içindeki öteki öğelerden birçoğu da yine belli sesin betimlenmesinden ortaya çıkmıştır: takır tukur, çatırtı, şarıldamak öğeleri bunların yalnızca birkaç örneğidir (Aksan, 2003a: 96).

Dildeki yansımaların çoğunu pat, küt, tak, tık gibi ilgili sesi doğrudan karşılayan kelimeler oluşturur. Bazılarında ise yapı bakımından bir benzerlik bulunur: şarıl şarıl, gürül gürül, harıl harıl; takırtı, patırtı, gümbürtü, şarıltı gibi. Bazı yansımalarından türetmeler yapılmıştır: horlamak, tıksırmak, oflamak, puflamak, hıçkırmak gibi (Hengirmen, 1999: 414).

Romandan alınan aşağıdaki cümlelerde italik yazılan kelimeler ses taklidi (yansıma) kelimelerdir.

Tavanın aralıklarında *pıtır pıtır* tozlar dökülüyor. (s. 7)

İşte yüreğim *gümbürdemeye* başladı. (s. 8)

Emine Hanım “*tü,tü*” diye birkaç defa yakasına tükürerek helecanı defetmeye uğraştıktan sonra: (s. 8)

Viçir viçir yine orada ne ötüşüyorsunuz. (s. 9)

Gecenin birinde gelip de çatarak evlerimizin damlarını *gümbür gümbür* başımıza indirirse kedi kuyruğunu o zaman sen görürsün... (s. 12)

Birkaç ay geçtikten sonra geçimsizlikler, *dırıltılar* baş göstermişti. (s. 30)

...sözler vüzhunu kaybediyor, nihayet anlaşılmaz birer *murultu* halini alıyordu. (s. 33)

Ayının çingene ile *homur homur* güleştğini seyretmedin mi hiç? (s. 44)

Havanın sıcaklığından basıncından zaten oralarda sağ kalan olmaz ki bu *patırnyı* işitmeye vakit kalsın... (s. 64)

Sofanın içi *uğultu* ile doldu. (s. 69)

Feza içinde iki âlem *gümme...* diye birbiriyle nasıl müsademe eder. (s. 71)

Her gün *dan dun* piyano... *tumbır tumbır* ud... *tıkır tıkır* makine... usandım. (s. 72)

Mangaldan çıkarıp da *cazzadak* suya attığımız alevli marsık gibi mi olacağız. (s. 88)

İşte *bummm...* (s. 95)

Baksanıza hâlâ evin çerçeveleri *zangırıyor*. (s. 96)

Şehrin hayat velvelesiyle beraber köpek *havlamaları* da kesilmişti. (s. 105)

...uzun gelin eteğinin hafif *fışırtısı* ile etrafa saçtığı sevdavî bir lâtif İrfan'ı âdeta bir aşk sarhoşluğu içinde bıraktı. (s. 153)

Semanın şetareti, ağaçların taraveti için kuşların *civıltıları* iştiliyor, bütün varlıklar pür neşe görünüyordu. (s. 165)

Hüseyin Rahmi Gürpınar, romanında yansımalarından yararlanarak anlatımını canlı ve çekici bir hâle getirmiştir.

14. Anlam Değişmeleri

Bir kelime zamanla temel anlamından uzaklaşarak, yeni bir kavramı karşılamak için kullanılabilir, anlamı daralabilir veya anlamı genişleyebilir. Bu gibi durumlara anlam değişmeleri denir. Anlam değişmesi, genellikle birbiriyle bağlantılı kavramlar arasında cereyan etmekte ve şu şekillerde gerçekleşmektedir:

14.1. Anlam Daralması

Anlam daralması, bir kelimenin önceden anlattığı nesne veya hareketin ancak bir bölümünü, bir çeşidini anlatır duruma gelmesidir. “Çocuk, evlât” anlamında hem erkek (urı oğlan) hem kız çocuklar (kız oğlan) için kullanılan “oğlan(doğan, yavru, çocuk)” kelimesi anlam daralmasına güzel bir örnektir. XVII. yüzyıldan bu yana kelime yalnızca erkek çocuklar için kullanılmaktadır (Aksan, 2009: 133).

Önceleri “zerdali, kayısı, şeftali, erik” gibi taş çekirdekli meyveleri adlandırmak için kullanılan “erik” kelimesinde de benzer dil olayı görülür. Kapsama alanı daralan kelime bugün genel anlamdan özel anlama geçerek aynı adla anılan meyveye ad olmuştur (Aksan, 2009: 134).

Eski Türkçede ve bugünkü lehçelerde hem anlamca geniş, hem de çok anlamlı olan konmak “yerleşmek, yer tutmak, geceleme...” fiili bugün Türkiye Türkçesi yazı dilinde daha çok, uçan şeylerin bir yere inmesini anlatır (Kuş konu

gibi). Aynı biçimde, “davar” kelimesi Eski Türkçede her türlü mal ve varlık için kullanılırken bugün Anadolu ağızlarında yalnızca koyun, keçi ve büyükbaş hayvanları anlatmaya yarar (Aksan, 2003b: 213).

Romandan alınan aşağıdaki cümlelerde italik yazılan kelimelerde anlam daralması gerçekleşmiştir.

Oğlanı yeni uyuttum. (s. 7)

Kadiasker Efendinin Çarşamba’daki *konağı* yıkıldığı vakit onun kerestesiyle bina edildi. (s.8)

“Konak (kökeni konma yeri) Köktürk Yazıtlarında yerleşmek, yer tutmak anlamlarında olan kelimedir. Kelime günümüzde, anlam daralması yoluyla büyük, gösterişli ev anlamı kazanmıştır.” (Aktaran: Tuna, 2009: 59).

14.2. Anlam Genişlemesi

Aynı cins içerisinde yer alan varlıkların sadece bir bölümünü gösteren kelimelerin zamanla cinsin bütün üyelerini kapsar hale gelmesidir. Örneğin Eski Türkçede temel anlamı “dişi / kadın” olan “kişi” kelimesi, zamanla kavram alanının genişlemesi sonucunda, kadın / erkek bütün insanları ifade eden bir genişliğe ulaşmıştır (Güneş, 2003: 166).

Türkçede “anlam daralmalarının tersine anlam genişlemelerine az rastlanır.” (Aksan, 1978: 135). XI. yüzyılda ‘düz ve alçak yer’ demek olan ve Eski Anadolu Türkçesinde bu anlamda görülen ‘alan’ kelimesi Ar. ‘saha’ kelimesinin yerine kullanılarak, onun etkisiyle ‘iş, meslek, araştırma-inceleme konusu, uzmanlık’ gibi çeşitli anlamlara gelmeye başlamıştır. ‘Dal’ kelimesinde de buna benzer bir gelişme olmuş, bilim, sanat, spor konularında, üzerinde çalışılan alanı anlatır duruma gelmiştir (Aksan, 2009: 135).

Romandan alınan aşağıdaki cümlelerde italik yazılan kelimelerde anlam genişlemesi gerçekleşmiştir.

Bakınız incir ağacına çıktı *yalanıp* duruyor... (s. 20)

Halk dilinde köpek, sığır gibi hayvanlara verilen yem, yiyecek anlamındaki *yal* kelimesinden türetilen ‘yalını yemek’ anlamındaki ‘yalamak’ fiili anlam genişlemesine uğrayarak günümüzde bir yiyeceği dilini sürerek yemek anlamında kullanılmaktadır (Bilgin, 2006: 48).

Kayıslı olsun, armut olsun bütün bu benden yaşlı ağaçların sakatlamadık kolunu *dalını* bırakmam. (s. 73)

Bizim Bekir, öküz *arabası* ile koskoca bir sandal getirmişti. (s. 86)

İrfan da orada duran bir kupa *arabasıyla*, tramvayı takip etmek üzere pazarlık etti. (s. 133)

Araba kelimesi daha önceleri hayvanlarla yapılan motorsuz taşımayı sağlayan araçlar için kullanılırken daha sonra motorlu taşıma araçlarının da çıkmasıyla anlamını genişleterek motorlu ve motorsuz bütün taşıma araçlarını karşılar hâle gelmiştir.

14.3. Anlam Kötüleşmesi

Dilimize Farsça’dan giren “canavar < canıvar” önceleri kelimenin köken anlamıyla “canlı, mahlûk” anlamında kullanılıyordu. Ancak günümüzde kelime anlam kötülenmesine uğrayarak, özellikle kırsal bölgelerde, “yabani hayvan, kurt” anlamında kullanılmaktadır (Aksan, 2009: 136).

Romandan alınan aşağıdaki cümlelerde italik yazılan kelimelerde anlam kötüleşmesi gerçekleşmiştir.

Şimdi *karılar* “nasıl çarpacakmış bakalım?” diye sürü sürü seyre giderler...
(s. 8)

- A evlâdım sen bizim Emsal’in ne kadar alık bir *karı* olduğunu bilmez misin?
(Kadın anlamındaki karı kelimesi günümüzde kaba aşağılayıcı bir anlama sahiptir.)
(s. 114)

İrfan’ın babası Defterdar Galip *Efendi* zevce ve evlâdına geçinecek irad kadar bırakıp dört beş sene evvel vefat etmişti. (Önceden eğitim görmüş kişiler için kullanılan bir sıfat olan efendi kelimesi anlam kötüleşmesine uğrayarak günümüzde hizmetlilere seslenirken kullanılan bir söz haline dönüşmüştür.) (s. 34)

Saat kudurmuş bir *canavar* gibi hâlâ hırıldıyor. (s. 120)

Yosmalarım, ortalık ağardı: (Önceden kadınların güzelliği belirtir bir kelime iken günümüzde kadınlar için aşağılayıcı bir kelime hâline dönüşmüştür.) (s. 164)

14.4. Anlam İyileşmesi

Kelimenin eskisine göre daha iyi bir anlam taşır duruma gelmesine anlam iyileşmesi, anlam güzelleşmesi, anlamın soylulaşması diyebiliriz.

Köktürk yazıtlarında “fena, kötü, perişan” giderek “hırsız” anlamlarını içeren “yabız, yavız” kelimesi ses değişmesiyle “yavuz” şeklini almış, bu arada da kötü anlamını yitirerek anlam iyileşmesi yoluyla günümüzde “iyi, güzel huylu, eli açık, yiğit” anlamlarını yüklenmiştir (Aksan, 2009: 136).

“Emgek > emek” kelimesinde de bir anlam iyileşmesi, anlam güzelleşmesi görüyoruz. Eski Türk kavimlerinde “acı, eziyet” kavramlarına ad olan “emgek” daha güzel, daha soylu bir anlam içeriğine kavuşarak “özenli, alın teri gerektiren iş” anlamını yüklenmiştir. Kötü anlam içeriğinden iyi anlama geçmiştir (Aksan, 2009: 136).

Romanda yapılan tarama sonucu anlam iyileşmesi örneğine rastlanamamıştır.

14.5. Güzel Adlandırma

Doğan Aksan güzel adlandırmayı "kimi varlıklardan, nesnelere söz edildiğinde doğacak korku, ürkme, iğrenme gibi duyguların, kötü izlenim ve çağrışımların önlenmesi amacıyla yönelen ve dünyanın her dilinde rastlanan bir değiştirme olayıdır" (Aksan, 2003: 98) biçiminde tanımlamaktadır. Güzel Adlandırma tanımdan da anlaşılacağı üzere kavramların korkutucu, ürkütücü, çirkin, fena, endişe verici içeriklerini hafifletmek, kişiler üzerinde olumlu duygular oluşturmak amacıyla kullanılmaktadır. Bir toplumda veya kültürde ifade edilmesinde hiçbir şekilde sakınca görülmeyen bazı şeyler ve kavramlar başka bir toplumda veya kültürde ifade edilmesi istenilmez veya sakıncalı olabilir. Bu çeşit kavramlar güzel adlandırma kavramının içinde kendine bir yer bulabilmektedir.

“Güzel adlandırmalarda amaç anlaşılmamak değildir. Her hangi bir kavram veya olay bilinen isminden farklı bir isimle anılırken, aralarındaki çeşitli çağrışımlardan dolayı okuyan veya dinleyenin asıl maksadı anlamasına özen gösterilir. Bu özelliklerini Süleyman Fehmi: “Edeb-i kelâmın makbul şartları açıklık, ölçülülük ve kendine has sözlerle kazanılamayan bazı fazla yararların sağlanmasıdır. Meczâî tabirler, anlamın yüzünü bir örtü altına gizleyerek arayıcı bakışlarımızı daha çok çeker, bize daha çok zevk verir; fakat bu örtü, bakışımızın işlemesine engel olmamak için oldukça şeffaf olmalıdır.” açıklamalarına yer verir. Söz konusu varlık, nesne veya kavramın asıl ismi gizlenirken yerine kullanılan kelimenin de anlaşılmasına özen gösterilir.” (Üstüner, 2009: 168).

*Fai*z yerine “kâr payı” veya “gecikme zammı”; “zam”a, “fiyat ayarlaması” denmesi gibi ticari alanda tüketiciyi uzaklaştırmamak, ürkütmemek için yapılan veya “savaş” yerine “barış harekâtı” demek gibi, ifadeler güzel adlandırma örnekleridir (Üstüner, 2009: 169). Bunun dışında “tüberküloz” için “ince hastalık, güzel hastalık, ince ağrı, güzel ağrı” gibi güzelleme adlarının kullanılışı, “ölmek” yerine “hayata gözlerini yummak” ve yine “kusmak” yerine “istifra etmek” gibi kullanımlar da güzel adlandırılmaya örneklerdir (Aksan, 2003: 98).

Romanda yapılan tarama sonucu güzel adlandırma örneğine rastlanamamıştır.

15. Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç Romanında Dil ve Üslup

Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç romanı “önce, Sabah gazetesinde tefrika edilmiş, ‘Mukaddime’inden anlaşıldığına göre, 4 Nisan 1326 (1910)’da yazılmaya başlanmış ve ‘Hâtîme’ kısmındaki kayda göre de 26 Mayıs 1326 (1910)’da tamamlanmıştır.

Kitap hâlinde, ilk defa 1328 (1912) tarihinde Mihran matbaası tarafından ve ‘Sabah gazetesinde tefrika edildikten sonra kitap suretinde temsil olunmuştur.’ notu ile neşrolunmuştur.” (Göçgün, 1987: 178) Bizim de çalışmamızı gerçekleştirirken ele aldığımız 2. baskısı ise 1958 yılında İbrahim Hilmi Bey tarafından Hilmi Kitabevi’nce gerçekleştirilmiştir.

Yalnız bir eserden yola çıkarak yapılan üslup çalışması çok net sonuçlar vermeyecektir, ancak bu roman yazarın üslubu hakkında bazı fikirler oluşturabilir. Üslubu belirlemenin birçok metodu vardır. Bu çalışmada Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç romanı dil ve üslup bakımından ele alınırken yazarın kullandığı kelimelerin anlam özellikleri, romandaki şahısları ele alış biçimleri ve anlatım özellikleri, romandaki cümlelerin gramer özellikleri üzerinde durulmuştur.

Romanın kelimelerin anlam özellikleri bakımından incelenmesi sonucunda Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın dil ve üslubuyla ilgili şu bilgilere ulaşılmıştır:

Hüseyin Rahmi Gürpınar, romanında “*Badem gibi çekik çekik gözler...*” (s.13) ve “*Meydana ay parçası gibi bir çehre çıktı.*” (s. 116) cümlelerinde olduğu gibi halk tarafından bilinen benzetmelerin yanı sıra; “*Gökyüzü, mavi, müdevver bir sahan kapağı gibi bir dünyanın üzerine geçirilmiş görünür.*” (s. 36) ve “*Müteharrik tenteli bir tahtaboşa benzeyen teyyarelerin, şüpheli pervanelerine canlarını teslim ederek göklere çıkan kimselerin şu hareketleri en ziyade hayrete şayan cesaret nümunelerinden değil midir?*” (s. 55) cümlelerindeki gibi kendine has benzetmelere de rastlanmaktadır. Romanda bulunan benzetmeler tabii ve herkesin anlayabileceği şekilde ele alınmıştır.

Anlatımında “Bir ikinci kahkaha *sağanağı* başladığı esnada Emeti Hanımın başı birdenbire duvarın arkasından kaybolur.” (s. 14) ve “Acaba bu *memleket* (memleketin insanları) İrfan’daki zekâ cevherini takdir edebilecek bir idrâk seviyesine kadar hiçbir zaman yükselemeyecek miydi?” (s. 30) cümlelerinde olduğu gibi dilin aktarma unsurlarından yararlanmışır. Aktarmalarla romanında dilin zenginliğini ortaya çıkarmış ve anlatımı güçlendirmiştir.

İkilemelerden de yararlanarak anlatım gücünü artırmıştır. Romanda “Yok saçlarını tarar döker de *kırım kırım* kıtırır... *Salım salım* salınırmış...” (s. 51) cümlelerinde az görülen ikileme ve pekiştirme örneklerini kullanmıştır.

Romanda terimlere oldukça fazla rastlanmaktadır. “*Tıp* ilminde *Homéopathie* denilen bir nevi tedavi usulü vardır ki mânası birbirine benzeyen ve aynı soydan olan hastalık demektir.” (s. 110) cümlesinde görüldüğü üzere Hüseyin Rahmi Gürpınar, romanda terimleri açıklamalarıyla birlikte kullanmış olsa da terimlerin bulunduğu yerlerde anlatımın ağırlaştığı görülür.

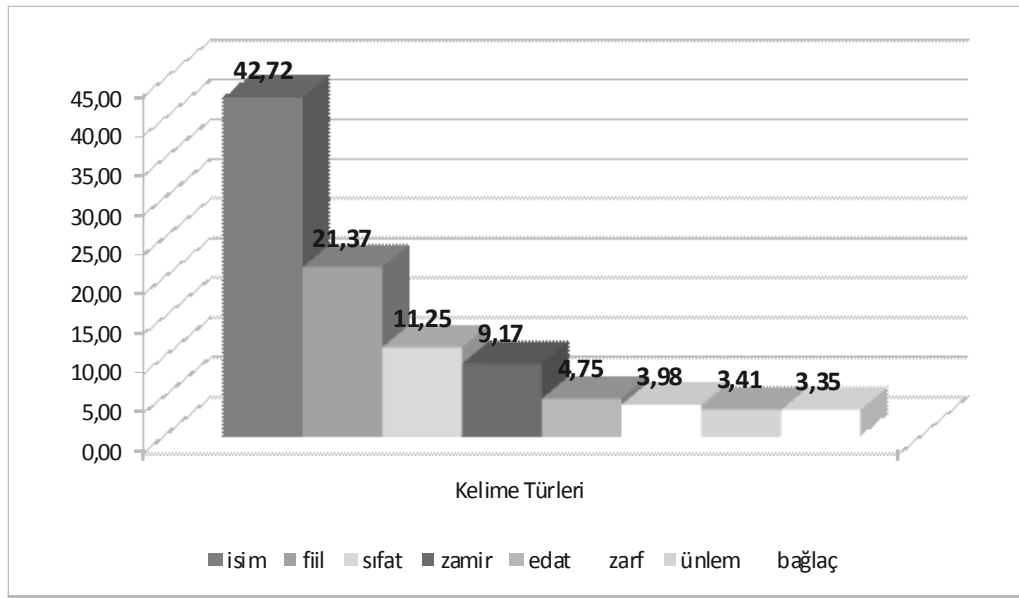
Hüseyin Rahmi Gürpınar, dilin en önemli unsurlarından olan deyimlere ve atasözlerine romanda oldukça yer vermiştir. Romanda “*Can cümleden azizdir.*” (s. 56) ve “*Atı alan Üsküdar’ı geçti.*” (s. 108) gibi atasözlerine; “Kediler şimdi içeride hepsinin *canına okuyorlar...*” (s. 17) ve “Zavallıya hiç *ağız açtırmıyor.*” (s. 164) cümlelerindeki gibi deyimlere rastlanmak mümkündür. Romanında deyimlere fazlaca yer veren yazar, milletin dil zenginliklerine vakıf demektir. Hüseyin Rahmi Gürpınar için de bunu söylemek mümkündür. Bolca deyim kullanmak, dili canlı kılan ve zenginleştiren bir uygulamadır (Çetin, 2009: 259).

Şüphesiz ki anlam bilgisi unsurlarının üslup üzerindeki etkisi azımsanmayacak derecededir. Sanatçının üslubunun belirlenmesinde sanatçının eserlerindeki kelimelere yüklediği anlamlar, kullandığı deyimler, yöresel ifadeleri kullanım şekilleri önemli rol oynamaktadır. O nedenle anlam bilgisi unsurlarının

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın üslubunun oluşumunda önemli bir yere sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanda kullandığı kelime çeşitlerini tespit edebilmek için romanın ilk on sayfasında yapılan kelime taramasında şu bilgilere ulaşılmıştır:

Tablo-1: Romandaki Kelime Çeşitlerinin Yüzelik Dağılımı

Taranan 1788 kelimenin 764 (%42,72)'ünü isimler, 382 (%21,37)'sini fiiller oluşturmaktadır. Tablodan anlaşılacağı üzere en az bağlaçlar kullanılmıştır. Yazar sıfatlara da az yer vermiştir. Yazarın sıfatlara az yer vermesi, onun ayrıntıya değil esas olana önem verdiğini gösterir.

Türk edebiyatında otorite sayılan Recâizâde Mahmut Ekrem'in 1881 yılında kaleme aldığı "Talim-i Edebiyat" adlı eserinde üç türlü üsluptan bahsettiği görülür. Bunlar **Âlî(Yüce) Üslup**, **Müzeyyen(Süslü) Üslup** ve **Sade Üslup**'tur (Kabaklı, 1994: 128). Sade üslup yapmacıktan uzak tabii, sade ve öz bir üsluptur (Akalm, 1980: 299). Hüseyin Rahmi Gürpınar, romanında (yazıldığı dönemin diliyle ele alırsak) anlaşılmayan kelimelere, benzetmelere ve tabirlere yer vermemiştir. Bu

nedenle romandaki kelimelerin anlam özelliklerine ve kullanılan kelime çeşitlerine bakıldığında Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın üslubunun sade olduğunu söyleyebiliriz.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın üslubunun sade olmasında önemli bir unsur edebiyatın halk için olduğu görüşünü benimsemesidir. Şehabeddin Süleyman Bey'in Rübab dergisinde çıkan bir yazısında avam (halk) için edebiyat olamayacağı iddiasına karşılık, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın verdiği cevaptan bir bölüm bu konudaki görüşünü açık bir şekilde ifade eder:

“Avam için edebiyat olmazmış... Ne hezeyan (saçma sapan sözler)! Avam cehl (bilgisizlik) içinde boğulsun, koca bir millet mahkûm-ı zevâl (yokluğa mahkum) olsun, biz karşıdan seyrine bakalım öyle mi?” (Aktaran: Göçgün, 1990: 24).

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın bu sözlerinden de anlaşılacağı üzere edebiyat toplumu aydınlatmaya yarayan bir araçtır. Şüphesiz ki toplumu bilgilendirmek için toplumun anladığı dilden yazmak gerekir. Hüseyin Rahmi Gürpınar bunu gerçekleştirmiştir.

Romandaki şahısları ele alış biçimleri ve anlatım özelliklerinin incelenmesi sonucunda Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın dil ve üslubu ile ilgili şu bilgilere ulaşılmıştır:

Hüseyin Rahmi Gürpınar, İstanbul'un kenar mahallelerinde, ıssız köşelerinde dolaşarak romanın şahıslarını buralardan seçer (Tanrıninkulu, 1998: 19). Bu nedenle Hüseyin Rahmi aynı zamanda iyi bir gözlemcidir. Bu da üslubunun belirlenmesinde önemli bir unsurdur. Hüseyin Rahmi Gürpınar, romanındaki şahısları durumlarına ve özelliklerine göre konuşturmuştur:

“ – Ey hemşehriler! Niçin uyanıp üstünüzdeki sefalet tozundan silkinmeğe uğraşmıyorsunuz? Kabahat herkesten ziyade kendinizde... Siz, sizi bu cehalet ve geriliğe bağlayan fikirlere yaslanmış ve onlara yapışmışsınız... Sizi tenvire çalışanların taze, yeni ve besleyici alâmetlerini cinayet sayıyorsunuz. Onlar, sizin

cahilce kötölemelerinizden korkmasalar, lânetlerinizden çekinmeseler, kaç zamandır artık kangrene, çürüyüp kokmağa başlayan bu derin gerileme yarasının membaını size pek büyük bir vüzuyla gösterecekler... Duyduğunuz her yeni fikre kızmayınız. Onları iyi niyetle karşılayabilmek için idrâk sahibi olmağa çalışınız.” (s. 27)

İrfan Galip, Avrupa'dan kitaplar getirterek onları okuyan eğitimini bu şekilde gerçekleştiren gelenek ve göreneklerin değişmesi gerektiğini savunan cehaletle mücadele eden bir yazardır. Yukarıda verilen İrfan Galip'in konuşmasına bakıldığında bu özellikler görülür.

Cahil mahalle kadınları da kendilerinden beklenen tavırlar içerisinde konuşmalarını gerçekleştirirler:

“Emeti Hanım, alınarak başını duvarın üzerinden biraz daha uzatarak:

– Düşünürüm zahir... Yeğenimin oğlu Behçet'e geçenlerde böyle yapma pırlanta iğneli kuyruklunun biri çarpmış da oğlan yesinden kendini az kaldı bahçedeki dut ağacına asıyordu. Yazık değil mi? Yirmi ikisinde tosun gibi delikanlı...

Bedriye Hanım – Şimdi öyle şeyler düşünülecek zaman değil... Bu yukarıki yıldız çarparsa hepimiz tuzla buz olacaktı...

Emeti Hanım – Sus kızım içim fena oldu... Kim söylüyor onu?...

Bedriye Hanım – (Ulemalar) Kitapta yerini görmüşler...

Emeti Hanım – Sen sakla Rabbim cümle ümmeti Muhammedi bu Emeti kulunu da... Kıyamet alâmetleri...” (s. 10)

Emeti Hanım, mahalle kadınlarının düşüncelerini temsil eder:

“ – İnanmayınız... İnanmayınız... ‘Küllü müneccim Kezzap’ büyülerine at nalı, tavşan başı... yine büyük bir büyü yaptılar da onu tutturmak için bu koskoca yalanı ortaya salıverdiler...” (s. 11)

“Emeti Hanım – Ah, tevekkeli değil Cenabı Mevlânın esrarına ermek için böyle gökteki ayların, yıldızların resimlerini çıkarında işte sonu böyle olur. Bize kuyruklu da çarpar kuyuksuzu da...” (s. 12)

“Emeti Hanım – Ah şimdiki gençler ah... Ne su içerken besmele çekerler... Ne sofradan kalkarken ‘Yarabbi şükür’ derler... Bu kadar çene çalmaktan çekinmiyorsunuz da o mübarek iki kelimeyi ağzınıza almağa neden üşeniyorsunuz?.. Tevekkeli her şeyden bet bereket kalkmadı... Kulluğumuzu bilmediğimizden türlü belâyâ uğruyoruz... Hep kendi günahımız... Taksiratımız... Buyurunuz bakalım. İşte kuyruklu geliyor... Şimdi ne yapacağız?..” (s. 55)

Hüseyin Rahmi romanında mahalle kadınlarını konuşurmak suretiyle canlandırır. Konuşma tarzları, bu kadınların hayata bakış tarzlarını, kültür ve sosyal durumlarını ortaya koyar. Yazarın kendi anlatış tarzı ile kadınların konuşmaları arasında büyük fark vardır. Mahalle kadınlarının konuşmaları, yazarinkinden tamamen ayrıdır. Konuşmalarda resmiyetin yerini günlük hayatın renkli gerçeği alır. Hüseyin Rahmi Gürpınar, romandaki şahısların konuşmalarını tabii bir şekilde vermiştir. Bugün bile kadınların sokak aralarında bu türlü konuşmalar yaptığına şahit olmak mümkündür.

Romandaki konuşmalarda argolara da rastlanmaktadır:

“ – Ah ne olacağım!.. Üstüne bastığım çürük küfenin dibi çıktı. Göğsüme kadar içine gömüldüm. Ne kalça, ne kuyruk sokumum kaldı... Hep sıyrıldı. Hurd oldum şöyle hurd... Nene lâzım senin a alık kahpe küfeye çıkıp da komşularla çene yarıştırsın...” (s. 14)

“Yengem – Bakınız, yine bizim Bey meydanda yok... Yıldız çarpsın, dünya batsın... Ne olursa olsun o yine Beyoğlu’ndaki eğlencesinden geri kalmaz... Kocamı zapteden tek o kaltak karı gebersin de âlemin battığını da kendi öldüğüme de gam yemem...” (s. 86)

Hüseyin Rahmi Gürpınar, romandaki şahısların konuşmalarında ağız özelliklerini de en iyi şekilde yansıtmıştır:

“ *Guyruhludan gorhusundan mı kufenin içine kaçtı? Hele bir yol şu koca garının ahlına bah... Guyruhlu bu dünya ile dalaşınca kufenin içine giremez diye mi belleyor ki?.. Adam divanelik de dürlü dürlü... Goca garılar can gorhusuyla şimdiden kufelere kaçarlarsa gençler, tazeler nerelere dıkılmağa savaşıcahlar?.. Kufeye girmekle bu belanın bir çaresi bulunsa bizim yumurta kufeleri birer mecdiyeye satılırdı ya!.. Hepimiz birer kufeye... Fuçuya dıhılıp otururduh... Benim için kufeye girmeğe ne hacet!.. Batahçı müşteriler beni çohdan kafese koydular gitti... Söyle o Emeti gadına kufeden çıksın da gapıyı açıp bu sabunları elimden alsın...*” (s. 18)

Tanpınar’a göre Türk romanındaki hakiki konuşma Hüseyin Rahmi ile başlar. Hüseyin Rahmi’nin büyük kuvveti, insan yaratmasını bilmesidir. Kahramanları kitabın ortasında tabii muhitlerinde imiş gibi yaşarlar. O, halkımızı ve hayatımızı tanıyan yazarlardandır (Tanpınar, 1977: 67). Yukarıdaki konuşmalarda da bunu açıkça görmek mümkündür.

Hüseyin Rahmi Gürpınar romanında halk edebiyatının ürünlerinden alıntılar yapmıştır.

“...*Kıyamet nedir? Nasreddin Hoca’nın, bacı ölürse küçük kıyamet, ben ölürsem büyük kıyamet dediği gibi her ferdin ölümü kendi için bir kıyamet demektir...*” (s. 56) cümlesinde Nasreddin Hoca’nın;

“– *Hocam kıyamet ne zaman kopacak?*

– *Hangisi? Büyük kıyamet mi, küçük kıyamet mi?*

– *Hocam kıyametin küçüğü büyüğü olur mu?*

– *Olur!.. Karım ölürse küçük kıyamet, ben ölürsem büyük kıyamet kopar!..*”

fıkrasından alıntı yapılmıştır.

“...Zavallı sevdazede sevgilisinin bu siyah çarşafı habercisini görünce üç gündür geçirdiği o dayanılmaz intizar işkencesinden gelen bir küskünlükle az kaldı kadına:

‘Yürü Leylâ yürü ben Mevlâyı buldum...’

Diye bağıracaktı... Kendine uzatılan mektubu aldı. Zarfın neşrettiği hafif bir leylâk kokusu âsabındaki buhranı biraz dindirdi...” (s. 119)

Burada da Yunus Emre’nin;

‘Yürü Leylâ ki ben, Mevlâyı buldum,

Leylâ Leylâ derken, Allâhı buldum.” beytinden alıntı yapılmıştır. Tanpınar’a göre Hüseyin Rahmi Gürpınar halkımızı ve hayatımızı tanıyan yazarlardandır (Tanpınar, 1977: 67). Bu nedenle romanında halk edebiyatının unsurlarına yer vererek halkın içinden biri olduğunu göstermeyi amaçlamıştır.

Romanda konuşmalara çok fazla yer verilmiştir. Konuşmalar en tabii anlatım yoludur. Roman mahalle aralarındaki kadınların konuşmalarıyla başlar:

“Bedriye Hanım, bahçe üzerindeki küçük odanın penceresinden, bitişik komşunun tahta kaplamasına yumruğu ile helecanlı helecanlı vurarak haykırıyordu:

– Kardeşim Emine, neredesin?!.. Pencereye gel bak sana ne söyleyeceğim!..

Bir cevap alamayınca kendi kendine:

– Aman bu karıda ne miskindir. Kıyametler kopsa o kuytu odadan dışarı çıkmaz... İçeride haşrolur kalır...

Yumruklarının şiddetini artırarak:

– Emine Hanım, azıcık pencereye gel... Bak neler olacakmış neler?.. Dünyaya yıldız çarpacakmış... Merakımdan bir yerde duramıyorum... A, bak karı ses bile vermiyor. (Yumruğunu daha şiddetle indirerek) ölü müsün ayol?.. Azıcık kıpırda...

Emine Hanım, yavaşça penceresini açıp başını dışarı çıkararak:

– Oğlanı yeni uyuttum. Vurma öyle hızlı hızlı... Ev temelinden sallanıyor...

– A... daha neler?.. Benim yumruğumdan ev sallanır mı hiç?” (s. 7)

Hüseyin Rahmi Gürpınar konuşmalara çok fazla yer vererek olan biten her şeyi değiştirmeden sunmayı sağlamıştır. Bu onun üslubunun en önemli özelliklerinden biridir. Çünkü “romanlarının on ikisi, dedikoducu mahalle kadınlarının konuşması ile başlar.” (Kabaklı, 2002: 303).

Yazar anlatımında şahısları, tabiatı, eşyaları ya da mekânları okuyucunun gözünün önünde canlandırabilmesi için kelimelerle tasvir yoluyla resmeder. Tasvirlerde bulunan dil ve anlatım özellikleri yazarın üslubu hakkında bizlere bilgi verir.

Hüseyin Rahmi Gürpınar İrfan Galip’in dış görünüşü tasvir ederken halk tabirlerinden yararlanmıştır:

“İrfan, zayıfça orta boylu, kadınların tâbirince sürahi simalı, çalık benizli, ağzı burnu mütenasip, açık kumral ter bıyıklı bir delikanlı idi. Üst dudağının ortası biraz kabarık âdeta putça durması, gözlüğüünün altından miyop olanlara mahsus kıpışık kıpışık bakması çehresine daimî bir ihtihza şekli veriyordu.” (s. 34)

Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın tabiata ait yaptığı tasvirlerle bakıldığında alışılmış benzetmelerin yer aldığı görülür:

“... Bahar her tarafa beyaz papatyalarla, sarılı, penbeli kır çiçekleriyle işlenmiş kalıçelerini sermiş... Tarlalar ekili taze ekinleriyle zümrüd gibi dalgalı birer göl halini almış... Yer yer ağaçlar, yeni açılmış yapraklarıyla taptaze... Bakış bu cennet gibi manzarayı seyrile sihirlenirken burnum ömür artıran bahar kokuları teneffüs ediyor, kulak, o yeşil, o çiçekli, kürsülerden gelen kuş ötüşeriyle şevk içinde kalıyor.” (s. 57)

Romanda İrfan’ın Aksaray’daki evinden, Topkapı taraflarını tasvir edişine yer verilmiştir. Bu tasvirle birlikte İrfan’ın duyguları da ele alınmıştır. Hüseyin Rahmi

Gürpınar, gerçek hayatında Aksaray’da yaşamıştır. Romanda İrfan da Aksaray’da yaşamaktadır. Bu nedenle Hüseyin Rahmi Gürpınar, o çevreyi çok iyi bilmektedir. Buna bağlı olarak Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın tasvirlerinin objektif olduğunu söyleyebiliriz:

“(...)Aksaray’daki evlerinin üst katında intihap ettiği yazı odasının penceresinden Topkapı cihetlerine doğru bazen yeisle ve acınarak bakardı. Çok sürekli ve âdeta kurtuluşuz görünen bir sefalet altında kağşamış, kararmış, çarpılmış evlerin, koyu koyu yosun tutmuş damların manzarasından yükselen acı manadan sıkılır, sonra duvarların sathında, kiremitleri arasında biten dam korukları, kuzu kulakları, yapışkanlarla âdeta birer türbeye dönmüş, delikleri, kovukları kargalara, çaylaklara, baykuşlara yuva olmuş bu damların altında geçirilen o sefil, o mağmun hayatı düşünür, gözleri sulanır, o teessürle bütün memleket halkına şöyle bir hitabede bulunurdu.” (s. 27)

Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın romanındaki şahıslarına, konuşmalara ve tasvirlerine bakıldığında tabii olduğu görülmektedir. Tasvirler benzetmelere boğulmamış, anlaşılır bir şekilde ifade edilmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere Hüseyin Rahmi Gürpınar sade bir üslupla romanını kaleme almıştır.

Romandaki cümlelerin gramer bakımından incelenmesi sonucunda Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın dil ve üslubuyla ilgili şu bilgilere ulaşılmıştır:

Tablo-2: Romandaki Cümle Çeşitleri

Sayılan Cümle	Anlamına göre cümleler			Yapısına göre cümleler				Yükleminin türüne göre cümleler		Yükleminin yerine göre cümleler	
	Olumlu cümle	Olumsuz cümle	Soru cümlesi	Basit cümle	Birleşik cümle	Sıralı cümle	Bağlı cümle	İsim cümlesi	Fiil cümlesi	Kurallı cümle	Devrik cümle
100	53	24	23	72	20	4	4	25	75	80	20

Romanın ilk on sayfasındaki yüz cümle cümlenin çeşitleri bakımından ele alındığında yapı bakımından 72 cümlenin basit, 20 cümlenin birleşik, 4 cümlenin sıralı, 4 cümlenin de bağlı cümlelerden oluştuğu görülmektedir. Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın daha çok basit cümleleri kullanarak kısa ve öz anlatımı tercih ettiğini söyleyebiliriz.

Hüseyin Rahmi Gürpınar sade bir üslubu benimsemiş olmasına rağmen romanındaki cümlelerin yapılarına bakıldığında bazı yerlerde bağlı ve sıralı cümlelerin olduğu görülür:

“Bunların görünüşleri kadar iç yüzlerini de bildiği için o ipekli çarşafların, o dantelâ korsajların altında ne kadar hırçın kalplerin gizlendiğini ve o bir günlük süsün, nizamın evlerde aylarca süren ihtimallere, kayıtsızlıklara, intizamlıklara çare olamayacağını ve his, terbiye, âdet ve maişetçe olan birçok noksanları affettirmeğe kâfi gelmiyeceğini düşünüyordu.” (s. 32)

“Bu görmeden parlayan ateşini orada söndürmek, bu tuhaf macera safhasını artık o gün kapamak isterken sanki zihninde vehleten peyda oluvermiş zannolunan önüne durulmaz bir merak sevgiyle yahut benliğine hâkim tabiat üstü bir kuvvete itaat eden bir manyetizmalı haliyle dükkândan içeri yürüdü.” (s. 130)

Romanda basit ve devrik cümlelere daha çok konuşmaların olduğu yerlerde rastlanmaktadır:

“Mebrure – Anne biz de gidip kuyrukunun resmine bakalım... Kedi kuyruğu gibi mi? Karaman kuyruğu gibi mi acaba?”

Emeti Hanım – Gecenin birinde gelip de çatarak evimizin damlarını gümbür gümbür başımıza indirirse kedi kuyruğunu sen o zaman görürsün... Aman bu şimdiki tazeler... Ne işitilirse hemen görmeğe kalkan bu deli kızlar...” (s. 12)

“ – Evlenirseniz siz de böyle olursunuz...”

– Benim evli olmadığımı nereden biliyorsunuz?..

– *Biliyorum...*

– *Rica ederim...*

– *Verdiğiniz konferanslardan sonra sizi İstanbul’da tanımayan kadın kaldı mı?” (s. 137)*

Sonuç olarak Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın üslubuna baktığımızda, öncelikle karşımıza çıkan edebiyatı halk için ele almasıdır. Kullandığı kelimeler tabirler, benzetmeler; yaptığı tasvirler halkın anlayacağı şekildedir. Terimlerin olduğu yerlerde dil ve anlatımı ağırlaştırılmıştır. Bu romanında Hüseyin Rahmi Gürpınar, batıl inanışları ele alırken ustaca ironik bir anlatım kullanmıştır. Kıyametin gelişi sayılan kuyruklu yıldızın çarpışışını konferanslarda bilimsel bir şekilde anlatırken bunu rüyaya bağlayarak bir felaket haline dönüştürür. Gürpınar, romanda Nasreddin Hoca ve Yunus Emre’den alıntılar yaparak halkın içinden biri olduğunu göstermiştir. Romanında konuşmalara oldukça geniş veren Gürpınar, halkın içerisinde bir parçadır. Romanda yer alan konuşmalara da bakıldığında konuşmaların halk tarafından yapılan konuşmalar olduğu açıkça görülmektedir. Şahıslar konuşmalarda kendilerinden beklenen tutumlar içerisinde. Yine konuşmalarda Gürpınar’ın, şahısların ağız özelliklerini de en iyi şekilde yansıttığı görülür. Romanın sonuna kadar merak unsurunu sürekli canlı tutarak okuyucunun ilgisini çekmeyi sağlamıştır. Konuşmalarında kullandığı cümleler genellikle basit ve devrik cümlelerdir. Bazı yerlerde basit cümlelerin yerini zaman zaman sıralı ve bağlı cümleler alır. Tüm bu özelliklere bakıldığında Hüseyin Rahmi Gürpınar romanında sade üslubu tercih etmiştir. Onun için önemli olan üslup değil, muhtevadır. Yeni Adam’da yayımlanan bir röportajında yer alan “Fikir kuvvetsiz olursa ne yaparsanız nafîle. Fikirde kuvvet olursa odun gibi yazılsa yine okunur.” (Aktaran: Kudret, 2004: 307) sözleriyle bunu açıkça göstermiştir. Yine üslubunu kendi ifadesiyle şöyle anlatmaktadır:

“Ne eskilere, ne de yenilere benzeyen, kendime hâs, açık, sade bir üslubum vardır. Muvaffakiyetimi temin eden de işte bu süssüz, şa’şaâsız ifademdir. Eserlerimde anlaşılamayan bir cümle olmayacağı gibi, aklımın ermediği meselelere de girişmem...” (Kabaklı, 2002: 303).

SONUÇ

Bu çalışmamızda Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç romanı anlam bilgisi ve üslup bakımından incelenmiştir. Kelimelerin anlam özellikleri üzerinde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Kelime anlam bilgisi unsurlarının hemen hemen tamamına örnekler bulunmaktadır. Sadece anlam değişmelerinden anlam iyileşmesi ve güzel adlandırmaya ilişkin örneklere rastlanamamıştır.

Romanda “*Ev temelinden sallanıyor...*” (s. 7), “*Geçen gün annemle beraber çarşıya gitmiştik orada gördüm...*” (s. 46) cümlelerindeki gibi temel anlamlı kelimeler mecazi anlatımın olmadığı, doğrudan anlatımın gerçekleştiği cümlelerde yer almıştır. Bu tür kelimeler ilk anlamlarında kullanıldıkları için anlatılmak istenenin kolay bir şekilde anlaşılmasına imkân sağlamıştır.

Romanda “*Küfenin ağaçları böğrümeye batıyor... (saplanmak)*” (s. 14), “*İrfan Bey hayli uzayan konferansını burada kesti. (bitirmek)*” (s. 69) cümlelerindeki gibi kelimelerin cümlelerin içerisinde kazanmış olduğu yan anlamlar, günümüzde de her zaman kullanılan anlaşılması güç olmayan yan anlamlardır. Bu tür kelimelerin kullanımı dilin zenginliğini ve akıcılığını göstermektedir.

Yine “*Gökyüzü, mavi, müdevver bir sahan kapağı gibi bir dünyanın üzerine geçirilmiş görünür.*” (s. 36), “*Dünyanın yuvarlak olduğuna bu fezanın içinde top gibi dolaştığına Halime Hanımın bir türlü aklı ermiyor.*” (s. 42), cümlelerindeki gibi yapılan benzetmeler aracılığıyla soyut anlatımlar, somut şekle getirilerek romanı okuyucunun daha kolay anlaması sağlanmış, roman ilgi çekici hâle gelmiş ve anlatıma estetik bir bütünlük verilmiştir.

Romanda “*Kuyruklu yıldız güneşin sevgilisi imiş de bilmem kaç senede bir onu görmeye gidermiş... Yanına yaklaştıkça alev almış... Yok saçlarını tarar döker de kırım kırım kırıtır... Salım salım salınmış...*” (s. 51) cümlelerindeki gibi

insandan tabiata; “Hakikaten gönlünde kopan *fırtınayı* göstermişti.” (s. 84) cümlesindeki gibi tabiattan insana aktarmalar yapılmıştır. “...kiremitleri arasında biten dam korukları, *kuzukulakları*, yapışkanlarla adeta birer türbeye dönmüş...” (s. 27) cümlesindeki gibi tabiattaki nesnelere arasında; “Annenin *sesi ne kadar yanıkmiş...*” (s. 17) cümlesindeki gibi duyular arasında yapılan deyim aktarmalarına da rastlanmaktadır. “*Kıvırcık* (koyun) namına ne kadar keçi eti yediğimizi, halis niyetine ne kadar karışık boyalı yağlara para verdiğimizi, tartıda ve her şeyde daima yarı yarıya aldatıldığımızı öğrendim.” (s. 91) cümlesindeki ad aktarmaları gibi aktarmalarla dilin zenginliği ortaya çıkarılmış ve romanın anlatımı güçlendirilmiştir.

“Oğuşanların, dalanların uykularını açmak, dinleyenlerin yorgunluklarını gidermek için hanımlara *kahveler*, (içecek) *çaylar*, (içecek) bisküviler, pastalar, şekerlemeler tevzi edildi.” (s. 69) cümlesindeki gibi çok anlamlı kelimelerin kullanımı kelimelerin anlam zenginliğini ortaya çıkarırken aynı zamanda okuyucuların kelime hazinesinin de gelişmesine imkân sağlamaktadır.

Yine Hiç o *koca* (büyük) mefret o saçaklı Raziye bu dünyaya çarpar da senin kalır mı ki kapını kapayıp da içinde oturacaksın. (s. 8), “İrfan’a kendine *eş* (hayat arkadaşı) olabilmek için el ele vererek gençliğinin aşk *dolu* (içi boş olmayan) hayalleri içinde...” (s. 30) cümlelerindeki gibi eş adlı (eş sesli) kelimelerin kullanımı; “*İt köpek* arasında çiğnemeye vaktim yok...” (s. 8), “Yarı belimden aşağısı *buz kesildi, dondum* zaten...” (s. 16) cümlelerindeki gibi aynı cümle içerisinde eş anlamlı kelimelerin kullanımı; “*Ölü, diri* getirir, dersiniz.” (s. 54), “Bunlar *iyi kötü* ne ise zihni meşguliyetler...” (s. 100) cümlelerindeki gibi aynı cümle içerisinde zıt anlamlı kelimelerin kullanımı anlatımı güçlendirmiştir.

“Badem gibi *çekik çekik* gözler...” (s. 13), “İrfan Bey hep onları *adlarıyla sanlarıyla* anlatıyor.” (s. 12), “*Çoluk çocuğuma* da hasret gideceğim.” (s. 64), cümlelerindeki gibi farklı şekillerde oluşmuş ikilemeler (tekrarlar) ile “Tavanın aralıklarında *pıtır pıtır* tozlar dökülüyor.” (s. 7), “Baksanıza hâlâ evin çerçeveleri *zangırdıyor.*” (s. 96) cümlelerindeki gibi yansıma (ses taklidi) kelimeler kullanılarak anlatımın etkili olması sağlanmıştır. Romanda “Yok saçlarını tarar döker de *kırım*

kırım kırıtır... *Salım salım* salınırmış...” (s. 51) cümlelerinde az görülen ikileme ve pekiştirme örneklerine de rastlanmaktadır.

Romanda “Her *seyyare güneşin* etrafında, üzerinde döndüğü farz edilen mevhum daireye o seyyarenin *mahreki* adı verilir.” (s. 38), “En yakın olan “*Utari*”in güneşe uzaklığı (14.300.400) ve en uzak bulunan “*Neptün*”ün (1.100.000.000) *fersahtır.*” (s. 40) cümlelerindeki gibi genellikle astronomiye ait terimler kullanılmıştır. Terimlerin çoğu romanda açıklamalarıyla birlikte verilmiştir.

“Kediler şimdi içeride hepsinin *canına okuyorlar...*” (s. 17), “Bu kadar *çene çalmaktan* çekinmiyorsunuz da o mübarek iki kelimeyi ağzınıza almaya neden üşeniyorsunuz?..” (s. 55) cümlelerindeki gibi kendi toplumunun kültürünü, dünya görüşünü, yaşam biçimini yansıtan deyimlerle anlatım canlı hâle getirilmiş ve dilin zenginlikleri ortaya çıkarılmıştır.

Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın bu romanı “kelime anlam bilgisi” bakımından genel olarak değerlendirildiğinde kullanılan kelimelerin anlam bilgisi unsurlarının kavratılmasında kullanılabilecek iyi örnekler olduğunu, bundan dolayı bu konuda faydalanılabilecek bir eser olduğunu söyleyebiliriz.

Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın anlatım özelliklerinin anlam bilgisi unsurlarıyla iç içe olduğu görülmektedir. “(..)Aksaray’daki evlerinin üst *katında* (temel anlam) intihap ettiği yazı odasının penceresinden Topkapı *cihetlerine* (yön - eş anlamlılık) *doğru* (çok anlamlılık) bazen yeisle ve acınarak bakardı. Çok sürekli ve âdeta kurtuluşsuz görünen bir sefalet altında kağşamış, kararmış, *çarpılmış evlerin*,(benzetme) *koyu koyu* (ikileme) yosun tutmuş damların manzarasından yükselen *acı* (eş seslilik) manadan sıkılır, sonra duvarların sathında, kiremitleri arasında biten dam korukları, *kuzukulakları*, (deyim aktarması) yapışkanlarla âdeta birer türbeye dönmüş, delikleri, kovukları kargalara, çaylamlara, baykuşlara yuva olmuş bu damların altında geçirilen o sefil, o mağmun hayatı düşünür, gözleri sulanır, o teessürle bütün memleket halkına şöyle bir hitabede bulunurdu.” (s. 27) cümlelerinde mekân tasvir edilirken aynı zamanda kelimelerin anlam özelliklerinden

temel anlam, eş anlamlılık, çok anlamlılık, benzetme, ikileme, eş seslilik ve deyim aktarmaları da yer almaktadır. Bu nedenle anlam bilgisi unsurları, anlatım özellikleriyle birlikte yazarın üslubunda önemli belirleyicilerden biridir.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın kullandığı kelimelerin anlam özelliklerine bakıldığında herkes tarafından kolay anlaşılabilir kelimeleri tercih ettiği görülmektedir. Terimler bir alana ait kelimeler olduğu için anlaşılmasında zorluk çekilebilir. Hüseyin Rahmi Gürpınar romanında terimlerle açıklamalarını bir arada kullanarak bu sorunun önüne geçmiştir. Bugün için düşünüldüğünde romanda anlaşılmayan kelimeler ve kelime grupları bulunsa da bu kelimelerin romanın yazıldığı dönemde günlük dilde kullanılmış kelimeler olduğu söylenebilir.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın üslup özelliklerine bakıldığında edebiyatı halk için ele alması ön planda gelmektedir. Kullandığı kelimeler tabirler, benzetmeler; yaptığı tasvirler halkın anlayacağı şekildedir. Terimlerin olduğu yerlerde dil ve anlatımı ağırlaştırılmıştır.

Bu romanında Hüseyin Rahmi Gürpınar, batıl inanışları ele alırken ustaca ironik bir anlatım kullanmıştır. Kıyametin gelişi sayılan kuyruklu yıldızın çarpışısını konferanslarda bilimsel bir şekilde anlatırken bunu rüyaya bağlayarak bir felaket hâline dönüştürmüştür.

Romandaki konuşmalarda Gürpınar, şahısları kendi karakterlerine uygun bir dille konuşturmuş, şahıslarına kullandığı mecazlara, benzetmelere, aktarmalara vb. oldukça yer vererek üslubunun şekillenmesini sağlamıştır.

Gürpınar, romanda halk edebiyatı ürünlerinden alıntılar yaparak halkın içinden biri olduğunu göstermiştir. Romanında konuşmalara oldukça geniş veren Gürpınar, halkın içerisinde bir parçadır. Romanda yer alan konuşmalar halk tarafından yapılan konuşmalardır. Şahıslar konuşmalarda kendilerinden beklenen tutumları sergilemektedir. Konuşmalarda Gürpınar, şahısların ağız özelliklerini iyi bir şekilde yansıtmıştır.

Romanın sonuna kadar merak unsurunu sürekli canlı tutarak okuyucunun ilgisini çekmeyi sağlamıştır. Konuşmalarında kullandığı cümleler genellikle basit ve devrik cümlelerdir. Bazı yerlerde basit cümlelerin yerini sıralı ve bağlı cümleler almıştır.

Hüseyin Rahmi Gürpınar romanında sade üslubu tercih etmiştir. Onun için önemli olan üslup değil, muhtevadır.

KAYNAKÇA

Akalın, Sami (1980). *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Varlık Yayınevi.

Aksan, Doğan (2001). *Türkiye Türkçesinin Dünü, Bugünü, Yarını*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Aksan, Doğan (2003a). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim (1. Cilt)*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.

Aksan, Doğan (2003b). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim (3. Cilt)*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.

Aksan, Doğan (2004). *Türkçenin Sözcük Varlığı*. Ankara: Engin Yayınevi.

Aksan, Doğan (2009). *Anlambilim (5. Baskı)*. Ankara: Engin Yayınevi.

Aslan, Sema; Demir, Nurettin (2009). *Anlambilim*. (Editör: Nurettin Demir, Emine Yılmaz). Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 137-149.

Aydın, Mehmet (2007). *Dilbilim El Kitabı (2. Baskı)*. İstanbul: 3F Yayınevi.

Bilgin, Muhittin (2006). *Anlamdan Anlatıma Türkçemiz (2. Baskı)*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Çetin, Nurullah (2009). *Roman Çözümleme Yöntemi*. Ankara: Öncü Kitap.

Çoban, Ahmet (2004). *Edebiyatta Üslup Üzerine (Sözün Tadını Dilde Duymak)*. Ankara: Akçağ Basım Yayın.

Dilçin, Cem (2004). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi (7. Baskı)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ergin, Muharrem (2000). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım/Yayın/Tanıtım.

Göçgün, Önder (1987). *Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanları ve Romanlarında Şahıslar Kadrosu*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Göçgün, Önder (1990). *Hüseyin Rahmi Gürpınar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Guiraud, Pierre (1999). *Anlambilim*. (Çeviren: Berke Vardar). İstanbul: Multilingual Yayınları.

Güneş, Sezai (2003). *Türk Dili Bilgisi*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi.

Hatipoğlu, Vecihe (1981). *Türk Dilinde İkileme*. Ankara: TDK Yayınları.

Hatipoğlu, Vecihe (1982). *Türkçenin Sözdizimi (2. Baskı)*. Ankara: DTCF Yayınları.

Hengirmen, Mehmet (1999). *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimler Sözlüğü*. Ankara: Engin Yayınevi.

Hengirmen, Mehmet (2002). *Türkçe Dilbilgisi*. Ankara: Engin Yayınevi.

İşcan, Adem (2009). *İlköğretim 6. Sınıf Öğrencilerinin 2005 Türkçe Dersi Öğretim Programındaki Anlam Bilgisi ile İlgili Başarı Durumlarının Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi (Erzurum Örnelemi)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Kabaklı, Ahmet (2002). *Türk Edebiyatı (3. Cilt)*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı.

Kabaklı, Ahmet (1994). *Türk Edebiyatı*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı.

Kaplan, Mehmet (2006). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 1*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Karabörk, Kâzım (2006). *Yol Kelimesiyle Yapılan Anlamca Kaynaşmış ve Deyimleşmiş Birleşik Fiiller*. Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, XCI(652), 357-363.

Karadüz, Ednan (2004). *Anlam ve Kavram İlişkisi*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(1), 51-57.

Kıran, Zeynel ve Kıran (Eziler) Ayşe (2006). *Dilbilime Giriş*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Korkmaz, Zeynep (1992). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kudret, Cevdet (2004). *Türk Edebiyatında Hikaye ve Roman – 1*. İstanbul: Dünya Yayıncılık.

Oğraş, Rıza (2005). *Dil ve Edebiyatla İlgili Sözcük ve Terimlerin Kodlama Yöntemiyle Öğretimi*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 38(1), 1-16.

Tanpınar, Ahmet Hamdi (1977). *Edebiyat üzerine Makaleler*. (Hazırlayan: Zeynep Kerman). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Tanrıninkulu, Abdullah (1998). *Hüseyin Rahmi Gürpınar*. İstanbul: Toker Yayınları.

Tekin, Mehmet (2009). *Roman Sanatı I Romanın Unsurları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Timurtaş, Faruk Kadri (1980). *Dil Meselesi*. Milliyetçiler III. Büyük İlmî Kurultayı (Tebliğler/Açıklamalar/Müzakereler). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Tokgöz, İnci (2006). *Okulöncesi Çocuklarına Yönelik Kitapların Dil Gelişimi ve Anlambilim Açısından Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Tuna, Hülya (2009). *Huzur Romanının Anlam Bilgisi Açısından İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Türk Dil Kurumu (2009). *Türkçe Sözlük (10. Baskı)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ünalın, Şükrü (2004). *Dil ve Kültür (2. Baskı)*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Üstüner, Ahat (2009). *Örtmece Sözlerle İlgili Terimler*. Turkish Studies Dergisi, 4(8), 166-176.

Vardar, Berke (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınları.

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

Özgeçmiş

Adı Soyadı:	Kemal ERDEM			
Doğum Yeri:	Burdur			
Doğum Tarihi:	23.04.1984			
Medeni Durumu:	Evli			
Öğrenim Durumu				
Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
İlköğretim	Bahçelievler İlköğretim Okulu		Burdur	1990 - 1998
Lise	Cumhuriyet Lisesi		Burdur	1998 - 2002
Lisans	Süleyman Demirel Üniversitesi	Türkçe Eğitimi	Burdur	2002 - 2006
Yüksek Lisans	Selçuk Üniversitesi	Türkçe Eğitimi	Konya	2007- 2010
Tel:	0 (544) 688 55 41			
E-Posta:	kemalerdem@superposta.com			
Adres	Bahçelievler Mah. Mimar Sinan Cad. No: 14 BURDUR			